

MUISTOKIRJOITUS TEKSTILAJINA

Opettaja-lehden ja Helsingin Sanomien muistokirjoitusten
rakenne ja tyyli

Pro Gradu

Marjo Dahl

Jyväskylän yliopisto

Kielten laitos

Suomen kieli

Syyskuu 2013

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Kielten laitos
Tekijä – Author Marjo Dahl	
Työn nimi – Title MUISTOKIRJOITUS TEKSTILAJINA - Opettaja-lehden ja Helsingin Sanomien muistokirjoitusten rakenne ja tyyli	
Oppiaine – Subject Suomen kieli	Työn laji – Level Pro Gradu -tutkielma
Aika – Month and year Syyskuu 2013	Sivumäärä – Number of pages 73
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Suomalaiseen hautajaiskulttuuriin liittyy vahvasti monia tekstilajeja, kuten kuolinilmoitus ja muistokirjoitus. Kuolinuutinen on kaikille tuttu tekstilaji, jossa ilmoitetaan vainajan kuolemasta. Muistokirjoitus puolestaan on suurelle yleisölle hieman tuntemattomampi tekstilaji, jossa käsitellään vainajan elämää kokonaisuudessaan. Muistokirjoituksia julkaistaan harvemmin kuin kuolinuutisia, mutta muistokirjoitukset ovat säilyttäneet asemansa vuosien saatossa muiden tekstilajien joukossa. Muistokirjoituksen tekstilaji on vakiintunut, mutta silti sitä on tutkittu hyvin vähän.</p> <p>Tässä tutkimuksessa tarkoitukseni on selvittää, millainen on muistokirjoituksen tekstilaji. Olen käyttänyt tutkimukseni aineistona Opettaja-lehdessä ja Helsingin Sanomissa julkaistuja muistokirjoituksia, joita aineistossani on yhteensä 114 kappaletta. Tavoitteenani on pyrkiä analysoimaan muistokirjoituksen tekstilajia rakenteen ja tyylin näkökulmasta. Analyysini painottuu kuitenkin enemmän rakenteen tarkasteluun. Rakenteesta kuvaan tekstissä esiintyviä jaksoja, joiden sisältöjä ja tehtäviä aavaan analyysissäni. Tyylistä nostan esille muistokirjoituksessa tois-tuvia kielen piirteitä. Tutkimuskysymyksiäni ovat:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Millainen muistokirjoitus on tekstilajina? 2. Millaisista rakenteellisista jaksoista muistokirjoitus tyypillisesti rakentuu? 3. Millaiset kielelliset ja tyyllilliset piirteet ovat muistokirjoitukselle tyypillisiä? <p>Tutkimukseni teoriatausta pohjautuu tekstilajiteorioihin ja erityisesti rakennetta painottavien tekstilajiteoreetikojen näkemyksiin. Nojaan tutkimuksessani erityisesti Hasanin (1985) näkemykseen, jonka mukaan tekstilajia eniten määräävä piirre on tekstin rakenne. Käsitteeni kielestä on funktionaalinen: kieli rakentaa todellisuutta ja päinvas-toin. Muistokirjoitukset rakentavat kulttuuria ja toisaalta kulttuurin piirteet heijastuvat muistokirjoituksen sisällös-sä.</p> <p>Muistokirjoitukset ovat rakenteeltaan hyvin kaavamaisia ja vakiintuneita. Erilaisia jaksoja muistokirjoituksissa on yhteensä 11 kappaletta. Jaksot voidaan jakaa neljään pakolliseen ja seitsemään valinnaiseen jaksoon. Yleensä muistokirjoituksen alkupuolella käsitellään vainajan kuolemaa ja työelämää. Tekstin loppupuolella paneudutaan puolestaan vainajan persoonallisuuteen ja yksityiselämään.</p> <p>Tyylliltään muistokirjoitukset ovat melko neutraaleja ja asiallisia. Muistokirjoitusten tavoitteena on kunnioittaa vainajaa, mikä vaikuttaa vahvasti kieleen. Muistokirjoitukset koostuvat pitkälti asioiden luettelamisesta, jolloin tyyli on hyvin yksinkertaista. Muutamissa jaksoissa kuitenkin pyritään tuomaan muistokirjoituksiin henkilökohtais-ta ja lämmintä sävyä erilaisin kielellisin keinoin.</p>	
Asiasanat – Keywords tekstintutkimus, tekstilajit, rakenne, tyyli, muistokirjoitus	
Säilytyspaikka – Depository Jyväskylän yliopisto, Kielten laitos (F)	
Muita tietoja – Additional information	

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO	4
1.1 Muistokirjoitus tutkimuskohteena	4
1.2 Muistokirjoitus osana kulttuuria	6
1.3 Tutkimuskysymykset ja aineisto	13
2 TEKSTILAJI TUTKIMUSKOHTENA	18
2.1 Tekstilajin käsitteestä ja tutkimusperinteestä	18
2.2 Tekstilaji, rakenne ja rakennepotentiaali	21
2.3 Tekstilaji, kieli ja tyyli	26
3 MUISTOKIRJOITUKSEN RAKENNEPOTENTIAALI	28
3.1 Kuolinuutinen	28
3.2 Kuolema	33
3.3 Työelämä	35
3.4 Yhteiskunnallinen toiminta	38
3.5 Ammatillinen persoona	42
3.6 Persoona	43
3.7 Tiivistys	46
3.8 Kaipaus	48
3.9 Muistelu	50
3.10 Kirjoittajatiedot	53
3.11 Valokuva	55
3.12 Jaksojen pakollisuus, valinnaisuus, sijainti ja esiintymistiheys	57
3.13 Muistokirjoitustyypit	60
4 POHDINTA	64
5 LÄHTEET	72

1 JOHDANTO

1.1 Muistokirjoitus tutkimuskohteena

Kielenkäytölle on tyypillistä, että siihen liittyy erilaisia käytänteitä, jotka vakiintuvat aikojen kuluessa. Teksteillä pyritään johonkin eli niillä on päämäärä tai päämääriä, jotka ratkaisevat sen millainen tekstin kokonaisuus on. Erilaiset kielenkäytön tavat ja käytänteet ovat kieliyhteisön pelisääntöjä, jotka yhteisössä tunnustetaan ja joiden mukaan kielenkäyttöä sovelletaan. Käytänteiden eli tekstilajien hallitseminen on ihmisten välisen kielenkäytön perusta. (Heikkinen 2007: 37.)

Tekstilajien ja niiden tutkimuksen merkitystä ei voi väheksyä. Erilaiset mediat tarjoavat yhä enemmän erilaisia tekstejä, ja työelämässä tekstit ovat jo arkipäivää missä tahansa ammatissa. Tekstit tarjoavat mahdollisuuksien lisäksi myös paljon haasteita tavalliselle kansalaiselle. Tässä mielessä tekstilajien merkitys korostuu. Tekstilajit opastavat erilaisten tekstien tuottamiseen. Mitä vankempi käsitys meillä on tietystä tekstilajista, sitä varmemmin osaamme tuottaa tekstilajin mukaista tekstiä. Nieminenkin (2010: 19) huomauttaa, että tekstilajit ovat myös arjen ilmiöitä ja säätelevät kielenkäyttöä ja sen tulkintaa, mutta tavallinen kielenkäyttäjä ei välttämättä edes huomaa, kuinka paljon tekstilajit ohjaavat hänen kielellistä toimintaansa.

Muistokirjoitus on yksi monista, joskaan ei tunnetuimmista, yhteiskuntamme tekstilajeista. Se on teksti, jonka omaiset, läheiset, ystävät tai työkaverit kirjoittavat vainajasta. Sen tehtävänä on kunnioittaa vainajaa ja nostaa hänen elämänsä tärkeimpiä hetkiä esille. Muistokirjoitus on harvinaisempi median tekstilaji kuin esimerkiksi uutinen, artikkeli tai mielipidekirjoitus. Niitä kuitenkin julkaistaan säännöllisesti pääasiassa sanomalehdissä ja erilaisissa ammatti- ja yhdistyslehdissä. Muistokirjoitus liittyy vakaasti yhteiskuntamme hautajaiskulttuuriin, joskin suurelle yleisölle tutumpi hautajaisiin liittyvä tekstilaji on kuolinilmoitus, johon muistokirjoitus saatetaan usein sekoittaa. Kuolinilmoituksia julkaistaan huomattavasti enemmän kuin muistokirjoituksia.

Tämän tutkimuksen tavoitteena on selvittää, millainen muistokirjoitus on tekstilajina. Lähtökohtana tutkimukselle on ollut, että muistokirjoitus on oma tekstilajinsa, sillä muistokirjoituksella on oma nimensä ja tietty vakiintunut sijainti julkaisupaikassa, yleensä lehdessä. Muistokirjoituksella on myös jossain määrin tunnustettavissa oleva tyypillinen rakenne. Tutkimuksen teoreettisena taustana toimii ajatus siitä, että tekstilajilla on tunnustettava rakenne ja että rakenne määrittää tekstilajia. Rakenne tekstilajin määräävänä piirteenä on Hasanin (1985) näkemys. Hyödynnän tutkimuksen analyysissa hänen kehittelmäänsä rakennepotentiaal

mallia, jonka avulla tekstilajin kokonaisrakennetta voidaan kuvata. Tutkimuksen teoreettiseen taustaan liittyy myös vahvasti Swalesin (1990) ajatus siitä, että teksteillä on kommunikatiivisia päämääriä. Näkemyksen mukaan saman päämäärän omaavat tekstin kuuluvat samaan tekstilajiin.

Rakenteen tarkastelu on olennaista määriteltäessä muistokirjoituksen tekstilajia, sillä muistokirjoituksia lukiessa käy hyvin nopeasti ilmi, että niiden rakenne vaikuttaa melko vaakaalta. Muistokirjoituksilla on kuitenkin myös vahva kommunikatiivinen päämäärä. Niiden tarkoituksena on kunnioittaa ja muistella vainajaa. Tähän päämäärään päästään erilaisin keinoin. Muistokirjoituksissa ilmenee esimerkiksi erilaisia kielellisiä piirteitä, joiden avulla vainajaa kunnioitetaan ja muistellaan. Tämän vuoksi kuvaan työssäni rakenteen lisäksi myös tyyliin ja sävyyn liittyviä seikkoja, joita tarkastelen analysoimalla tekstien kielellisiä piirteitä.

Tekstien luokittelu tekstilajeihin perustuu tyypillisesti samankaltaisuuksien ja toistuvien rakenteiden kuvaukseen. Todellisuudessa tekstit eivät ole täysin samanlaisia, mutta kun yhtäläisyyksiä on riittävästi, tekstien voidaan katsoa kuuluvan samaan tekstilajiin. Tieteellinen luokittelu ei välttämättä tuota samoja tuloksia kuin arkiluokittelu. (Shore & Mäntynen 2006: 11.) Tekstien – kuten minkä tahansa muunkin asian luokittelu – on ihmisille hyvin ominaista. Tarkasteltaessa muistokirjoituksia tekstilajina tarkastellaan nimenomaan rakenteen ja tyylin yhtäläisyyksiä.

On kuitenkin tärkeää huomata, että tekstien luokittelu samaan lajiin kuuluvaksi ei tarkoita sitä, että kaikki lajin tekstit olisivat täsmälleen samanlaisia. Lajien sisällä esiintyy paljon vaihtelua, eivätkä lajien rajatkaan ole välttämättä selviä: lajit limittyvät ja sekoittuvat toisiinsa. Tekstilajit ovat kuitenkin enemmän tai vähemmän vakiintuneita. Lajit muuttuvat ajan kuluessa, ja jotkin lajit saattavat kadota kokonaan samalla kun syntyy uusia lajeja. (Shore & Mäntynen 2006: 11.) Muistokirjoitus on suhteellisen vakiintunut tekstilaji. Tämä johtuu osittain varmasti siitä, että muistokirjoitukset ovat jossain määrin säädeltyjä ja niihin liittyy paljon tiettyjä tapoja ilmaista asioita. Marttisen (1997: 49) mukaan muistokirjoitusten tyyli on muuttunut vuosien 1935 ja 1995 välillä hämmästyttävän vähän. Esimerkiksi vuonna 1935 julkaistuissa teksteissä sananvalinnat ovat olleet koristeellisempia ja mahtipontisempia, mutta vuosien varrella tyyli on yksinkertaistunut.

Muistokirjoitus on tekstilajina sinänsä hyvin selkeä, jos sitä verrataan vaikkapa Mäntynen ja Shoren (2006) mainitsemaan katastrofiuutisiin, joita lukiessa tutkijan täytyy tehdä välillä tulkintaa. Muistokirjoituksella on niin selkeä tavoite, että sitä lukiessa ei yleensä voi erehtyä tekstilajista. Käytän tutkimuksessani aineistona Opettaja-lehdestä ja Helsingin Sanomista kerättyjä muistokirjoituksia. On selvää, että nämä lehdet tarjoavat vain yhdenlaisen kuvan muis-

tokirjoituksen tekstilajista. Lehtien toimituksilla on myös oma osansa muistokirjoitusten kokonaiskuvan muotoutumisessa, sillä toimituksissa tekstejä saatetaan muokata journalistisin perustein. Lisäksi muistokirjoitusten muotoon vaikuttavat lehden antamat ohjeet muistokirjoituksen kirjoittamisesta. Toimituksen käytänteet ja kirjoittajille annetut ohjeet johtavat osittain siihen, että tekstit muistuttavat niin paljon toisiaan yhdessä ja samassa julkaisussa. Muistokirjoitusten samankaltaisuuteen vaikuttaa myös varmasti se, että yksi henkilö kirjoittaa korkeintaan muutaman muistokirjoituksen elämänsä aikana, jolloin muistokirjoitus opitaan matkimalla jo aikaisemmin julkaistuja muistokirjoituksia. Toisaalta sellaisissa julkaisuissa, joissa muistokirjoituksia julkaistaan harvemmin, muistokirjoitukset saattavat varioida paljonkin.

Tutkimusasetelma, tutkimuskysymykset ja aineisto esitellään tarkemmin alaluvussa 1.3. Seuraavassa alaluvussa 1.2 tarkastellaan muistokirjoituksia tekstilajina ja kulttuurisena tuotteena. Luvussa 2 esitellään tämän tutkimuksen teoriataustaa, jossa perehdytään tarkemmin tekstilajin käsitteeseen ja analyysimenetelmään. Tutkimuksen analyysia valotetaan luvussa 3, jossa esitellään muistokirjoitusten rakennetta ja tyyliä. Luvussa 4 kerrotaan tutkimuksen johdopäätöksistä ja pohditaan tutkimuksen antia.

1.2 Muistokirjoitus osana kulttuuria

Muistokirjoitukset ovat yksi vakiintunut tapa käsitellä kuolemantapauksia yhteiskunnassamme. Ne eivät kuitenkaan ole lakisääteisiä, kuten esimerkiksi ruumiinkäsittelyyn liittyvät käytännöt ja omaisuudenjakoon liittyvät kysymykset. Muistokirjoitukset ovat vapaaehtoisia niin lehdille kuin omaisillekin. Suurimmasta osasta suomalaisia ei kuoltuaan kirjoiteta muistokirjoitusta. (Marttinen 1997: 8.) Muistokirjoituksesta käytetään joskus myös termiä nekrologi (ks. Marttinen 1997), mutta tässä tutkimuksessa käytän käsitettä muistokirjoitus.

Muistokirjoituksia on tutkittu aika vähän eikä juurikaan tekstilajin näkökulmasta. Marttinen (1997) on tutkinut muistokirjoituksia journalistiikan pro gradu -työssään *Muistokirjoituksista journalismiin – Nekrologit Aamulehdessä, Helsingin Sanomissa ja Suomen Sosialidemokraatti - Demarissa 1935–1995*. Marttinen on tarkastellut muistokirjoituksia sisällönanalyysin avulla siitä näkökulmasta, miten niissä arvotetaan yhteiskunnan eri osa-alueita. Lisäksi hän on pohtinut muistokirjoituksia osana tapakulttuuria. Marttinen (1997: 85–86) on havainnut muistokirjoitusten olevan yksi tapa arvottaa ihmisen elämäntyötä. Palkkatyö, luottamus-

toimet ja saavutukset korostuvat muistokirjoitusten sisällössä. Vielä 1930-luvulla muistokirjoituksille ei ollut omaa paikkaansa lehdessä, mutta nykyään muistokirjoitukset julkaistaan tietyillä sivuilla lehdessä. Niiden asema muiden lehtitekstien joukossa on siis vahvistunut ja vakiintunut. Muistokirjoitusten tyyli on Marttisen mukaan muuttunut 60 vuodessa jonkin verran. 1930-luvun muistokirjoitusten tyyli on ollut kuvailevinta ja värikkäintä, kun taas 1970-luvulla puolestaan asiallisinta ja koruttominta. 1990-luvulla muistokirjoitusten tyyliin on tullut takaisin alkuaikojen kertovuus. Marttinen kuitenkin huomauttaa, että tyylinmuutoksiin vaikuttaa kulloisenkin aikakauden lehtikirjoituksen ja asiatyylin ihanteet ja käytänteet.

Muistokirjoituksia julkaistaan myös muissa maissa kuin Suomessa. Tekstilajitutkimusta muistokirjoituksista on tehty hieman enemmän ulkomailla kuin Suomessa. Moses ja Marelli ovat tutkineet New York Timesissa vuosina 1983–2002 julkaistuja muistokirjoituksia. Heidän lähtökohtanaan tutkimukselle on ollut ajatus siitä, että muistokirjoitukset paljastavat yhteiskunnassa vallitsevia käsityksiä elämästä ja kuolemasta. Moseksen ja Marellin mukaan muistokirjoitukset edustavat erityislaatuisia tekstejä, koska niiden sisältö keskittyy erityisesti siihen, kuinka vainajan elämä ja kuolema voidaan kuvata parhaimmalla mahdollisella tavalla. (Moses & Marelli 2004: 123.)

New York Timesissa muistokirjoitukset jaetaan kahteen eri osioon muistokirjoituksen kirjoittajan mukaan. Muistokirjoitukset julkaistaan lehdessä samalla sivulla, mutta toimittajien muistokirjoitukset on eroteltu omaisten kirjoittamista muistokirjoituksista. Moseksen ja Marellin mukaan muistokirjoituksissa on selkeitä piirteitä ja elementtejä, jotka määrittelevät kyseistä tekstilajia. Muistokirjoitusten rakennetta Moses ja Marelli ovat hahmotelleet tekstin aiheiden mukaan. Heidän mukaansa muistokirjoituksella on kaksi mahdollista rakennetta: toimittajien rakenne ja omaisten rakenne. Molemmat rakenteet ovat samankaltaisia, mutta niillä on myös eroavaisuuksia. (Moses & Marelli 2004: 124–125.)

Moses ja Marelli ovat eritelleet muistokirjoitusten rakennetta puudiagrammilla, jossa he erittelevät muistokirjoitusten aihepiirejä hierarkkisessa järjestyksessä. Molempien rakenteiden kaksi pääaihetta on elämä ja kuolema, joihin sisältyy edelleen paljon samoja aiheita kuten kuolinsyy ja henkilötiedot. Eroavaisuuksia muistokirjoitusten välillä on siinä, kuinka yksityiskohtaisesti asioista kerrotaan. Lisäksi rakenteen vakauden suhteen muistokirjoitukset poikkeavat huomattavasti toisistaan: toimittajien kirjoittamat muistokirjoitukset ovat rakenteeltaan vakaita ja ennakoitavissa, omaisten puolestaan eivät. (Moses & Marelli 2004: 126–128.)

Afful on tutkinut ghanalaisten kuolinilmoitusten skemaattista rakennetta Swalesin lähestymistapaa hyödyntäen. Rakenteen lisäksi Afful on keskittynyt myös kielen ominaisuuks-

siin. Afful on havainnut kuolinilmoituksissa seitsemän vaihetta, joista viisi on pakollista ja kaksi valinnaista. Vaiheita ovat johdanto, lista perheenjäsenistä ja järjestöistä, vainajan henkilötiedot, hautajaisjärjestelyt, toinen lista perheenjäsenistä, pukukoodi ja hautajaiskutsu. Ghanaalaisten kuolinilmoitusten rakenne on samankaltainen kuin eurooppalaisten, aasialaisten ja amerikkalaisten mutta sisältö, viesti ja kielenpiirteet ovat erilaisia. (Afful 2012: 120, 125, 133.)

Suomessa muistokirjoituksiin läheisesti liittyvää tekstilajia on tutkinut Harsu (1997) pro gradu -työssään *Kaipauksella muistaen - Aamulehden kuolinilmoitusten tekstiaineksen tarkastelua* kuolinilmoituksia kielen konventioiden ja ominaispiirteiden, kielen vertauskuvallisuuden, kontekstin ja tekstin osien näkökulmasta. Harsu toteaa, että kuolinilmoituksen ainoa funktio ei ole informatiivinen vaan kuolinilmoitus on myös tärkeä osa vainajan läheisen tai läheisten surutyötä. Kuolinilmoituksen kautta tiedotetaan muille vainajan elämästä ja kuolemasta, mutta myös käsitellään omaa surua ja tunteita. (Harsu 1997: 3.)

Muistokirjoituksen funktiot ovat hyvin samankaltaiset kuin kuolinilmoituksen. Kuolinilmoituksen tapaan muistokirjoitus kertoo vainajasta, mutta muistokirjoituksessa kerrotaan myös ehkä tarkemmin kuolinsyystä ja muutenkin vainajan elämästä. Näin muistokirjoituksenkin tarkoitus on käsitellä surua. Tekstinä muistokirjoitus on hieman laajempi. Kuolinilmoitus kertoo jo nimensä puolesta sen olevan ilmoitus. Kuolinilmoituksessa siis ilmoitetaan, muistokirjoituksessa kerrotaan. Lisäksi muistokirjoituksella on muita funktioita, joita kuolinilmoitus ei puolestaan saa. Näitä ovat esimerkiksi vainajan kunnioittaminen ja vainajan elämän merkityksellisyyden ilmaiseminen.

Leskelän (2012) mukaan kuolinilmoitukset erottaa muista tarkkarajaisista tekstilajeista aihepiiri. Kuolemaan liittyvään kielenkäyttöön kuuluu tietynlaisia konventioita ja odotuksia, jotka kuolinilmoituksen tapauksessa ovat pitkälti säädeltyjä. Valinnat ovat tärkeitä kuolinilmoitusgenressä, koska kuolinilmoitus on julkinen teko ja julkaisemisen jälkeen teksti on kenen tahansa luettavissa. Näin ollen voi olettaa, että kuolinilmoituksen laatija pyrkii olemaan korrekti ja välittämään hyvän kuvan vainajasta. Lehden toimituksella on myös oma osansa ilmoituksien muokkaamisessa. Kuolinilmoituksissa on kuitenkin tärkeää valita sanansa tarkkaan, mikä vaikuttaa kuolinilmoituksia koskeviin normeihin ja muotoiluihin. (Leskelä 2012: 386–387.)

Tavallinen lehdenlukija näkee sanomalehdissä huomattavasti enemmän kuolinilmoituksia kuin muistokirjoituksia, sillä kuolinilmoitukset julkaistaan aina sanomalehdissä. Muistokirjoituksien tyypillinen julkaisupaikka on jokin ammatti- tai yhdistyslehti. Näin ollen muistokirjoituksen lukijayleisö on huomattavasti pienempi kuin kuolinilmoituksen. Varsinkin pai-

kallisissa sanomalehdissä muistokirjoituksia julkaistaan vähän. Suuremmat sanomalehdet julkaisevat muistokirjoituksia useammin – etenkin silloin, kun kyseessä on yhteiskunnallisesti tunnettu henkilö.

Muistokirjoitusten julkaisupaikaksi näyttää vakiintuneen siis etenkin ammatti- ja yhdistyslehdet. Tähän syynä voisi olla muun muassa se, että kyseiset lehdet tavoittavat sellaisen yleisön, jolle muistokirjoitukset yleensä on ensisijaisesti tarkoitettu. Muistokirjoitukset on tietenkin suunnattu myös vainajan lähiomaisille, mutta niiden ensisijainen kohdeyleisö on muut vainajan tunteneet henkilöt. Tähän ryhmään kuuluvat esimerkiksi työtoverit. Muistokirjoituksissa kerrotaan vainajan elämästä erityisesti niille, jotka eivät ole kuuluneet vainajan lähipiiriin. Sanomalehdissä julkaistaan myös tavallisten ihmisten muistokirjoituksia, mutta niissä muistokirjoitukset tavoittavat yleensä enemmän vainajan lähiomaisia kuin työkavereita vuosien varrelta. Sanomalehdistä tavallista lehdenlukijaa saattaa kiinnostaa kuitenkin lukea julkisuuden henkilöiden muistokirjoituksia, sillä heillä on jonkinlainen kosketuspinta kyseiseen vainajaan. Toinen syy ammatti- ja yhdistyslehdille muistokirjoitusten julkaisupaikkana on se, että esimerkiksi ammatti on yksi ihmisiä vahvasti yhdistävä tekijä, minkä vuoksi muuten tuntemattoman ihmisen elämä voikin yhtäkkiä alkaa kiinnostaa.

Muistokirjoitukset ovat monessa suhteessa hyvin lähellä kuolinilmoituksen tekstilajia. Aihepiiri on molemmissa tekstilajeissa sama, minkä vuoksi molempiin tekstilajeihin liittyy samoja odotuksia ja konventioita. Tekstilajeja voidaan myös asettaa hierarkkiseen järjestykseen. Bhatia (2004: 57–58) on kuvaillut tekstilajien riippuvaisuutta toisistaan genrekolonian käsitteellä. Hänen mukaansa on olemassa ylägenrejä ja alagenrejä. Genrekolonian käsitteellä viitataan samanlaisten tekstilajien ryhmittymään. On olemassa tekstejä, jotka muistuttavat toisiaan, mutta eivät kuitenkaan kuulu samaan tekstilajiin. Tekstilajit voivat ryhmittyä jonkin ylägenren alle. Genrekoloniaan sijoittuvilla tekstilajeilla voi olla samoja päämääriä, jonka mukaan ne lajitellaan ylä- tai alagenreihin, mutta tekstilajeilla on myös eroavaisuuksia.

Muistokirjoituksen ja kuolinilmoituksen tekstilajien suhde on riippuvainen toisistaan. Kuolinilmoitus julkaistaan aina ennen muistokirjoitusta. Muistokirjoituksessa toistetaan yleensä vainajan synnyin- ja kuolinaika, mutta muistokirjoitus antaa kuolinilmoitusta enemmän tietoa vainajan elämästä ja kuolemasta. Kuolinilmoituksissakin saatetaan mainita joskus vainajan kuolinsyy. Joskus se tulee esille esimerkiksi kuolinajan yhteydessä tai kiertoteitse muistosäkeissä. Paljon yleisempää ja tavallisempaa kuitenkin on, että kuolinsyy ilmaistaan muistokirjoituksissa. Niihin se kuuluu luontevasti. Muistokirjoituksen ja kuolinilmoituksen voidaan siis ajatella kuitenkin kuuluvan samaan genrekoloniaan. Muistokirjoituksen ja kuolinilmoituksen genrekolonian ylägenrenä voitaisiin pitää hautajaistekstejä. Toisaalta muisto-

kirjoituksessa voi nähdä paljon myös samoja piirteitä kuin esimerkiksi onnitteluteksteissä, joita julkaistaan myös usein samoilla lehtien sivuilla kuin muistokirjoituksia. Molemmissa tekstilajeissa kerrotaan esimerkiksi henkilön elämän tapahtumista ja saavutuksista. Tällöin ylägenrenä voisi olla esimerkiksi elämäkerralliset tekstit.

Vainajien virallisten muisteluiden kohteena ovat useasti heidän julkiset saavutuksensa työelämässä tai yhteiskunnallisissa luottamustoimissa. Tämä vainajien saavutuksien korostaminen on tuttua myös muistomerkeistä ja kronikoista, joten se ei ole mikään uusi tapa, josta olisi tullut käytäntö joukkoviestinnän kehityksen myötä. (Marttinen 1997: 17.) Muistokirjoituksia pidetään siis yhä vain tietyn kansanjoukon teksteinä, vaikkakin nykyään erilaisten medioiden myötä julkaisutilaa on enemmän. Lähtökohtana muistokirjoituksen saamiselle on kuitenkin jonkinlainen yhteiskunnallinen asema ja merkitys, jonka vainaja on saavuttanut elinikanaan. Voisi siis ajatella, että vainajan elinpiiriin on täytynyt ulottua hieman laajemmalle kuin ns. tavallisen kansalaisen.

Marttisen (1997: 6) mukaan muistokirjoituksissa käsitellään vainajan elämää valmiina kokonaisuutena, mutta käsittelyn painopiste on vahvasti työelämässä. Tätä puoltaa muun muassa tapa käyttää otsikkona pelkästään titteliä ja henkilön nimeä. Muistokirjoitusten vainajat ovat kuollessaan yleensä sen ikäisiä, että he ovat jo eläkkeellä, mutta silti muistokirjoituksissa painotetaan vainajien palkkatyötä. Työpaikoista kerrotaan ensin, jonka jälkeen perehdytään luottamustoimiin ja harrastuksiin, vaikka muistokirjoituksen kirjoittamisen todellinen syy saattaakin olla vainajan osallistuminen kunnallispolitiikkaan.

Marttinen jakaa muistokirjoitukset muodon ja sisällön perusteella kolmeen päätyyppiin: ansioluetteloon, uutiseen ja in memoriam -tekstiin. Marttinen huomauttaa, että in memoriam -teksti on vakiintunut nimitys tietynlaiselle muista poikkeavalle muistokirjoitukselle. Ansioluettelo on Marttisen mukaan muodoltaan lyhytsanaisin ja asiallinen. Joskus ansioluettelo voi todellakin olla pelkkä luettelo. Uutinen puolestaan muistuttaa muodoltaan taustatiedoilla laajennettua uutisjuttua. In memoriam -tyyppisessä muistokirjoituksessa käsitellään enemmänkin henkilön ominaisuuksia kuin saavutuksia. In memoriam -muistokirjoituksissa asioita ei tarvitse kertoa kronologisessa järjestyksessä, vaan asiat ilmaistaan kirjoittajan painotuksen mukaisesti. Adjektiivit ja tunteellisuus ovat in memoriam -teksteissä tyyppisempiä kuin muissa muistokirjoitustyypeissä. Marttinen kuitenkin huomauttaa, että aina muistokirjoituksia ei voi luokitella tiettyyn tyyppiin kuuluvaksi. Muistokirjoitukset voivat olla päätyyppien sekamuotoja ja niihin voi myös sisältyä sellaisia piirteitä, joita ei kuulu mihinkään kolmeen päätyyppiin. (Marttinen 1997: 35.)

Muistokirjoituksia kirjoitetaan erityisesti poliitikoista, upseereista ja talouselämän edustajista, mutta myös tieteen ja taiteen edustajista. Henkilövalikoima on pysynyt suhteellisen vakaana kautta aikojen. Muistokirjoituksia on kirjoitettu pääasiassa korkean palkkaluokan ammateissa työskentelevistä henkilöistä. Vuosien saatossa ammattinimikevalikoima on laajentunut ja naisten osuus on kasvanut hieman. Muistokirjoituksia kirjoitetaan pääasiassa suomalaisista, mutta ulkomaalaisten osuus on hieman lisääntynyt. Suomalaisten valta-asema johtuu pääasiassa siitä, että muistokirjoituksista suuri osa kirjoitetaan vainajien läheisten pyynnöstä tai heidän laatimiensa tekstien pohjalta. (Marttinen 1997: 53.)

Nykyään ulkomaalaisten osuuden voisi olettaa kasvavan, sillä media ja kansainvälisyys tuovat ulkomaalaisetkin merkkihenkilöt ja vaikuttajat lähemmäksi suomalaista yhteiskuntaa. Erilaiset ja monipuoliset mediat tarjoavat nykyään paljon enemmän tilaa ulkomaalaisten julkisuuden henkilöiden, esimerkiksi muusikoiden ja näyttelijöiden, elämälle ja toiminnoille, joten nämä henkilöt tulevat suomalaisille melkein yhtä tutuiksi ja läheisiksi kuin suomalaiset julkisuuden henkilöt. Tällöin muistokirjoituksien kirjoittaminen myös ulkomaalaisista käy luontevammaksi.

Muistokirjoituksien voi kuitenkin sanoa arkipäiväistyneen jonkin verran, sillä muistokirjoituksia kirjoitetaan kaikkien kansankerroksien keskuudessa. Nykyään muistokirjoituksia voidaan kirjoittaa niin yrityksen johtajista kuin yrityksen kahvilan työntekijöistäkin. Arkipäiväistyminen näkyy myös kielen tasolla. (Marttinen 1997: 61.) Marttisen huomion voisi kyseenalaistaa, sillä käytännössä muistokirjoituksia kuitenkin harvemmin näkee kirjoitettavan esimerkiksi kahvilan työntekijöistä tai vaikkapa siivoojista. Helsingin Sanomien muistot-sivuston ammatin perusteella tehdyllä haulla siivoojista ei löytynyt yhtäkään muistokirjoitusta. Kuitenkin monipuolistuva ja kasvava media sekä joukkoviestimet tarjoavat tilaa yhä useammalle muistokirjoitukselle. Voisi kuvitella, että tulevaisuudessa muistokirjoituksiin voidaan julkaista esimerkiksi sosiaalisessa mediassa.

On mahdollista, että muistokirjoitukset eriytyvät yhä enemmän tiettyjen yhteisöjen sisäiseksi tavaksi muistella tiettyjä henkilöitä. Ehkäpä tulevaisuudessa muistokirjoituksia kahvilan työntekijöistä ja siivoojista nähdään enemmän. Tämä kuitenkin edellyttäisi sitä, että muistokirjoituksien vahva traditio painottaa työelämää ja yhteiskunnallisia saavutuksia heikkenisi ja muistokirjoituksia voitaisiin kirjoittaa vaikkapa pelkästään henkilön persoonaan nojautuen. Esimerkiksi erilaiset ammatti-, yhdistys- ja harrastusryhmät ja niiden mediat tarjoavat muistokirjoituksien julkaisemiselle enemmän tilaa kuin valtakunnalliset mediat. On kuitenkin selvää, että muistokirjoituksia tulee olemaan myös valtakunnallisessa mediassa, sillä koko Suomen tuntemista henkilöistä ja vaikuttajista kirjoitetaan oletettavasti koko Suomen kansalle.

Suomen evankelisluterilaisen kirkon internet-sivuille on koottu tapatietoa hautajaisista. Sivustolla kerrotaan hautajaisiin liittyvistä toimenpiteistä ja annetaan ohjeistuksia tavoista ja perinteistä. Muistokirjoituksen sisällön mainitaan koostuvan vainajan elämäkkaaresta: muistokirjoituksessa kerrotaan lyhyesti vainajan opinnoista, toiminnoista, julkaisuista tai järjestö- ja harrastustoiminnasta. Kirjoituksen on oltava asiallinen ja lyhyt. Lisäksi muistokirjoituksen sävy voi olla hyvin henkilökohtainen. (Suomen ev.lut. kirkko 2013.) Vaikka kyseinen ohjeistus onkin yhden kirkkokunnan näkemys asiasta, perustuvat kaikki muistokirjoitukset pitkälti samaan kaavaan.

Muistokirjoitusten kirjoittamista ohjaa sama käytäntö kuin muistopuheitakin. Vainajasta kirjoitetaan pääasiassa positiivisesti tai ainakin neutraalisti. Jos kielteisiä asioita ja tekemisiä mainitaan, ne käsitellään asiallisesti. Poikkeustapauksissa vainajaa voidaan kritisoida ankarasti. Marttinen (1997) esittää nyrkkisäännön, jonka mukaan vainajaa uskalletaan arvostella sitä avoimemmin mitä kauempana he ovat vaikuttaneet. Tällä hän viittaa erityisesti ulkomailla vaikuttaneisiin henkilöihin, esimerkiksi kiistanalaisesti suhtauduttuihin vallanpitäjiin. (Marttinen 1997: 21–22.)

Vainajan moittimista on perinteisesti pidetty alhaisena ja pelkurimaisena, sillä vainaja ei voi enää puolustautua ja esittää omaa näkemystään. Myös juridiset perusteet estävät kielteisen asioiden esittämisen muistokirjoituksissa. Suomessa voi saada kunnianloukkaussyytteen vainajan muiston häpäisemisestä. (Marttinen 1997: 22.) Kulttuurissamme elää hyvin vahva ajatus siitä, että vainajasta ei saa puhua pahaa. Tämä ajatus ulottuu myös muistokirjoitusperinteeseen. Esimerkiksi muutama vuosi sitten Helsingin Sanomien kolumnisti Kaarina Hazard kirjoitti edesmenneestä Tony Halmeesta ja pilkkasi häntä tekstissään rajuihin keinoihin. Hazard joutui vastuuseen tekstistään.

Erilaisissa tapaoppaissa ja käytöskirjoissa kerrotaan myös siitä, mikä on muistokirjoitus. Lassila (1997) määrittelee teoksessaan ”Uusi käytöksen kultainen kirja” muistokirjoituksen eli nekrologin tekstiksi, joka julkaistaan sanomalehdessä. Muistokirjoituksen voi laatia lehden toimitus, omaiset, työpaikka, järjestö tai yhdistys. Kirjoituksessa kerrotaan vainajan elämästä, opinnoista, harrastuksista, toimista ja mahdollisista kirjallisista julkaisuista sekä järjestöissä ja yhdistyksissä toimimisesta. Muistokirjoituksen on oltava lyhyt ja asiallinen. Julkisuuden henkilöistä voidaan julkaista ns. in memoriam (”muistoksi”) -kirjoituksia. Tällaiset kirjoitukset laatii joku, joka on tuntenut vainajan hyvin, jolloin tekstin sävy voi olla hyvinkin henkilökohtainen. (Lassila 1997: 242–243.)

”Sanankäytön pikkujättiläisessä” muistokirjoitusten kerrotaan olevan lyhyitä, usein kuvalla varustettuja tekstejä äskettäin kuolleista henkilöistä. Muistokirjoitus saattaa syntyä

myös niitä julkaisevan lehden toimituksen aloitteesta, mutta usein omaiset ehdottavat muistokirjoituksen kirjoittamista toimitukselle tai omaiset kirjoittavat muistokirjoituksen itse. Muistokirjoitusten kerrotaan olevan maksuttomia tekstejä, joissa esitellään lyhyesti vainajan elämänsä tärkeimpine merkkipaaluineen ja saavutuksineen. Jotta vainajan persoonallisuutta saadaan kuvattua, kerrotaan myös usein vainajan harrastuksista. (Tarmio & Tarmio 1988: 68.)

Sanankäytön pikkujättiläisessä tähdennetään, että muistokirjoituksen on syytä olla tiivis teksti, sillä liian pitkän tekstin toimitus joutuu lyhentämään. Vainajan edustaman liikeyrityksen tiedotuselin laatii muistokirjoituksen liike-elämässä vastuunalaisella paikalla olleesta henkilöstä, kun taas seura- tai yhdistystoiminnassa mukana olleista henkilöistä muistokirjoituksen kirjoittaa kyseisen yhteisön sihteeri. Vainajan omaisilta on aina kysyttävä lupa muistokirjoituksen kirjoittamiseen ja samalla on hyvä tarkistaa vainajan henkilötiedot. (Tarmio & Tarmio 1988: 68.)

Muistokirjoituksia kirjoitetaan siis suurimmaksi osaksi yhteiskunnallisesti vaikuttavista henkilöistä. Niitä julkaistaan pääasiassa sanomalehdissä sekä erilaisissa ammatti- ja yhdistyslehdissä. Muistokirjoitukset eivät ole teksteinä kovin pitkiä ja niiden tärkein tehtävä on kunnioittaa vainajaa ja muistella hänen elämänsä kohokohtia. Muistokirjoituksen kirjoittavat useimmiten vainajan työtoverit tai ystävät – joskus myös omaiset ja muut läheiset. Muistokirjoitukset ovat osa suomalaista hautajaisperinnettä, mutta ne eivät kuitenkaan ole yhtä yleisiä kuin kuolinilmoitukset. Tavallisten kansalaisten keskuudessa muistokirjoituksen ja kuolinilmoituksen tekstilajit saattavat jopa sekoittua joskus keskenään. Muistokirjoituksen saatetaan joskus virheellisesti luulla tarkoittavan kuolinilmoituksissa olevia muistosäkeitä. Muistokirjoitus on kuitenkin oma tekstilajinsa, jossa kerrotaan vainajan kuolemasta, kuolinsyystä, elämänsä kulusta ja työtehtävistä. Valinnan mukaan muistokirjoituksissa kerrotaan myös vainajan persoonallisuudesta ja vapaa-ajasta sekä yhteiskunnallisista saavutuksista.

1.3 Tutkimuskysymykset ja aineisto

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, millainen muistokirjoitus on tekstilajina. Tutkimus on laadullinen ja lähtenyt liikkeelle aineistosta. Tutkimusaihetta hahmotellessani selailin erilaisia lehtiä, sillä halusin käyttää aineistona arkielämään vahvasti liittyviä joukkoviestinnän tekstejä. Lehtitekstit kiinnostivat myös journalistiikan sivuaineopintojeni takia. Varsinaisesti tutkimusaiheeni nousi esille Sotainvalidi-lehdestä, joskaan en päätenyt tästä lehdestä lopullista aineistoani keräämään. Sotainvalidi-lehdessä julkaistaan muistokirjoituksia suhteellisen paljon, mi-

kä ei ole ollenkaan tavatonta ottaen huomioon lehden aihepiirin. Sotainvalidi-lehdessä julkaistaan paljon lyhyitä, mutta jonkin verran myös hieman pidempiä muistokirjoituksia. Muistokirjoituksia lukiessani mieleeni heräsi paljon kysymyksiä tekstilajin vakiintuneisuudesta ja kaavamaisuudesta sekä muistokirjoitusten tyylillisistä piirteistä. Huomasin myös tutkimusaihetta hahmotellessani, että muistokirjoituksia on tutkittu melko vähän, joten tutkimusaihe puoltaa myös siltä osin paikkaansa.

Tämän tutkimuksen tutkimuskysymykset ovat

- 1. Millainen muistokirjoitus on tekstilajina?**
- 2. Millaisista rakenteellisista jaksoista muistokirjoitus tyypillisesti rakentuu?**
- 3. Millaiset kielelliset ja tyylilliset piirteet ovat muistokirjoituksille tyypillisiä?**

Tutkimuskysymyksistä ensimmäinen on tutkimuksen varsinainen pääkysymys. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, millainen on tyypillinen muistokirjoitus. Tekstilajia pyritään luonnehtimaan tarkemmin toisen ja kolmannen tutkimuskysymyksen avulla. Tutkimuksen analyysi painottuu enemmän tekstilajin rakenteen tarkasteluun, mutta kielellisiä ja tyylillisiä seikkoja ei voi olla huomioimatta, sillä niillä on tekstilajin kannalta oma merkityksensä.

Jokaisen, jonka tutkimus on empiiristä kielentutkimusta, on pohdittava luokittelun perusteita jo aineiston valinnan ja rajauksen aikana. Koskaan tutkimuksen kohteena ei voi olla koko kieli ja kaikki tekstit, vaan tutkimuksen kohteeksi täytyy rajata hyvin pieni osa kielestä ja tekstimassasta. Aineistoa rajatessa on myös mietittävä rajaamisen perusteita. Jos aineisto koostuu useista teksteistä, tutkijan on pohdittava, millä perusteella kyseiset tekstit kuuluvat samaan luokkaan. Jos tutkimuskohteena on puolestaan tietty tekstilaji ja siihen kuuluvia tekstejä, aineiston rajaus jo on oletus tekstilajista. Jos tutkija esimerkiksi päätyy analysoimaan sanomalehtien katastrofiuutisia, hän olettaa, että kyseiset tekstit edustavat tiettyä tekstilajia ja että aineistoksi päätyneet tekstit kuuluvat samaan tekstilajiin. Aineiston laajuuden mukaan on mietittävä, kuinka laajasti tulokset voidaan yleistää ja mitä osaa kielestä, kulttuurista ja maailman teksteistä tutkimukset tulokset kuvaavat. (Mäntynen & Shore 2006: 11–12.)

Tämän tutkimuksen aineisto koostuu Opettaja-lehdessä ja Helsingin Sanomissa julkaistuja muistokirjoituksista, joita on yhteensä 114 kappaletta. Opettaja-lehti on opetusalan järjestö- ja ammattilehti, jota julkaisee Opetusalan ammattijärjestö OAJ. Lehti ilmestyy 40 kertaa vuodessa. (Opettaja 2013). Opettaja-lehden aineisto koostuu 67 tekstistä, jotka on julkaistu 18.3.2011–15.6.2012 välisenä aikana. Ne on julkaistu lehden osastossa *Ihmiset ja asiat* ja

otsikon *Kuolleita* alla. Juuri tehdyn uudistuksen jälkeen otsikko on vaihtunut muotoon *Muistamme*. Aineistoni Opettaja-lehdessä on kussakin julkaistu yhdestä kolmeen muistokirjoitusta. Koska kyseessä on opetusalan järjestö- ja ammattilehti, muistokirjoituksia on julkaistu pääasiassa henkilöistä, joiden ammatillinen suuntautuneisuus kytkeytyy jollakin tavoin opetus- ja kasvatusalaan.

Aineistoa valitessani minun ei ole tarvinnut tehdä ratkaisuja sen suhteen, kuuluko jokin tietty teksti muistokirjoituksen tekstilajiin, sillä asemointi lehdessä ja tekstejä yhdistävä otsikko osoittavat, että kyseessä ovat muistokirjoitukset. Lisäksi muistokirjoitukset julkaistaan Opettaja-lehdessä omassa osastossaan, joten kyseisen osaston alla esiintyvät tekstit oletettavasti edustavat samaa tekstilajia. Sama pätee myös Helsingin Sanomien muistot-sivustoon, joka on tarkoitettu muistokirjoitusten julkaisemiselle.

Helsingin Sanomat on valtakunnallinen päivittäinen sanomalehti. Se julkaisee muistokirjoituksia lehden paperiversiossa, mutta vuodesta 2011 lähtien muistokirjoituksia on julkaistu myös lehden internet-sivuilla muistot.fi-palvelussa. Valitsin Helsingin Sanomien muistokirjoituksista aineistooni yhteensä 37 muistokirjoitusta, jotka on julkaistu vuosien 2011 ja 2012 aikana lehden internet-sivuilla, joista muistokirjoituksia voi hakea nimen, paikkakunnan tai ammatin perusteella. Päädyin hakemaan muistokirjoituksia kulttuurielämän edustajista, sillä halusin aineistooni myös muita kuin opettajista ja opetusalan ammattilaisista kirjoitettuja tekstejä. Kulttuurielämän edustajista hain muistokirjoituksia ammattinimekkeillä kirjailija, laulaja ja näyttelijä. Muistokirjoituksia kirjailijoista on yhteensä 22, laulajista 10 ja näyttelijöistä 15 kappaletta.

Muistot-sivustolla julkaistaan muistokirjoituksia myös ulkomaalaisista, mutta olen jättänyt ne kokonaan aineistoni ulkopuolelle, sillä haluan keskittyä tarkastelemaan suomalaisen kulttuuriin liittyviä muistokirjoituksia. Lisäksi olen rajannut hakutuloksia siten, että päädyin ottamaan aineistooni vain ne muistokirjoitukset, joiden virallisena ammattinimekkeenä käytettiin otsikon, eli nimen, alla termejä kirjailija, laulaja tai näyttelijä. Ammatin perusteella tehtävä haku nimittäin antaa myös sellaisia muistokirjoituksia, joissa ammattinimike mainitaan muistokirjoituksen tekstiosuudessa. Esimerkiksi vainajan virallinen ammattinimike on saattanut olla filosofian maisteri, mutta vainaja on tehnyt myös kirjailijan töitä, jolloin tästä on maininta itse tekstiosuudessa. Tällaiset muistokirjoitukset olen rajannut aineistoni ulkopuolelle.

Tutkimuksen alkuoletuksena on, että on olemassa sellainen tekstilaji kuin muistokirjoitus. Vaikka oletan myös, että muistokirjoitukset ovat suhteelliseen muuttumattomia julkaisupaikasta toiseen, on julkaisupaikalla kuitenkin merkitystä myös siihen, millaiseksi tekstilaji

muodostuu. Opettaja-lehden toimitus ohjeistaa muistokirjoitusten kirjoittajia seuraavasti: ”*Muistokirjoitus on samalla kuolinuutinen, josta tulee käydä ilmi vainajan nimi, ammatti- tai virkanimike, työ- tai kotipaikkakunta, kuolinpäivä ja syntymävuosi tai ikä. Henkilökohtaisia luonnehdintoja sisältävä teksti edellyttää kirjoittajan nimeä. Liitä mukaan lähettäjän yhteystiedot.*” (Opettaja 13/2012). Toimituksen ohjeet vaikuttavat tietyllä tavalla siihen, millaisena tekstilaji näyttäytyy Opettaja-lehdessä. Ohjeistus kuitenkin noudattelee pitkälti yleisiä muistokirjoitukseen liittyviä ohjeistuksia.

Aineistoni muistokirjoitukset eivät ole teksteinä kovinkaan pitkiä. Opettaja-lehti ei ainakaan omassa ohjeistuksessaan rajaa muistokirjoitusten pituutta mitenkään, mutta yleinen ohjeistus on, että muistokirjoitukset ovat tiiviitä ja ytimekkäitä. Tavallisesti muistokirjoitukset ovat pituudeltaan noin 150 sanasta reiluun 200 sanaan. Muutamia poikkeuksiakin toki löytyy. Helsingin Sanomien aineistossa muistokirjoitukset ovat huomattavasti pidempiä kuin Opettaja-lehdessä. Lyhimmät Helsingin Sanomien muistokirjoitukset ovat noin 200 sanan mittaisia, mutta pisimmillään muistokirjoitukset ovat noin 1000 sanan mittaisia. Keskimäärin ne ovat kuitenkin 500 sanan mittaisia.

Lähemmäs 1000 sanan muistokirjoitukset aineistossani ovat poikkeustapauksia, ja niissä on tarkoitus muistella laajemmin menehtyneen henkilön elämänkaarta. Aineistossani esimerkiksi Kari Tapion ja Kirkan sekä Bo Carpelanin muistokirjoitukset edustavat pidempiä muistokirjoituksia. Nämä kyseiset julkisuuden henkilöt ovat olleet elinaikanaan hyvin suosittuja, joten on oletettavaa, että heistä on paljon sanottavaa ja heistä halutaan lukea. Toki on huomattava, että myös lehtien palstatila rajoittaa muistokirjoitusten pituutta. Koska muistokirjoitukset eivät ole teksteinä pitkiä, on tärkeää että muistokirjoituksia on aineistossani määrällisesti sen verran, että tutkimuskysymyksiin pystytään vastaamaan edes kohtuullisen kattavasti.

Tutkimukseni analyysin olen aloittanut perehtymällä ensin muistokirjoitusten rakenteeseen. Olen tarkastellut muistokirjoituksia Hasanin (1985) kehittämän rakennepotentiaalimallin avulla, jota esittelen tarkemmin seuraavan luvun alaluvussa 2.2. Olen hahmotellut muistokirjoituksista esiin pakollisia ja valinnaisia jaksoja sekä määritellyt näiden jaksoiden sisältöä ja tehtäviä. Lisäksi olen tarkastellut jaksoiden sijoittumista ja toistuvuutta tekstikokonaisuuksissa. Olen pyrkinyt tuomaan tutkimuksessani esille muistokirjoitusten tyypillisen rakenteen. Analyysissäni olen kiinnittänyt huomiota myös muistokirjoitusten kieleen ja tyyliin. Muistokirjoituksissa on selkeä ja tunnistettava tyyli, jonka voi olettaa kuuluvan vahvasti tekstilajin ominaisuuksiin. Tässä tutkimuksessa pääpaino on kuitenkin rakenteen tarkastelussa ja tyylistä olen lähinnä noteerannut ne seikat, jotka ovat selkeimmin muistokirjoituksissa esillä. Muistokirjoitusten rakennepotentiaalia esittelen analyysiluvussa 3, jossa erittelen pakolli-

sia ja valinnaisia jaksoja sekä jaksojen sijoittumista ja toistuvuutta. Lisäksi hyödynnän analyysissäni Marttisen (1997) kehittämiä muistokirjoitustyyppisiä ja analysoin aineistoani myös niiden valossa.

2 TEKSTILAJI TUTKIMUSKOHTEENA

2.1 Tekstilajin käsitteestä ja tutkimusperinteestä

Tekstilajin käsite ei ole syntynyt tyhjästä, vaan sillä on pitkä historia humanistisessa tutkimuksessa (Shore & Mäntynen 2006: 12). Tekstilaji on monisyinen ja osittain vaikeasti hahmotettavissa oleva käsite. Tämä juontuu ainakin osittain siitä, että tekstit ovat tutkimuksen kohteena useilla tieteenaloilla ja eri tieteenalat määrittelevät tekstilajin hyvin eri tavoin (Hii-denmaa 2000: 163.) Eri näkökulmat tekstilajiin eivät kuitenkaan välttämättä ole vastakkaisia, sillä tieteenalojen yhteisenä lähtökohtana on tieteen tarve luokitella asioita, mutta myös kiinnostus erilaisia lajeja kohtaan. (Shore & Mäntynen 2006: 12–13.) Tekstilajin käsitteenmäärittelyn lähtökohtina voivat olla tekstin rakenne, muoto, sisältö, kieli tai konteksti (Mikkonen 2010: 44). Tekstilajista käytetään myös termiä genre. Käytän tässä tutkimuksessa käsitettä tekstilaji.

Tekstilajin käsitettä on käytetty monien tieteenalojen parissa, kuten folkloristiikan, lingvistisen antropologian, puheen etnografian, keskustelunanalyysin, retoriikan, kirjallisuuden teorian, kielen sosiologian ja soveltavien kielitieteiden tutkimuksessa. Näissä eri lähestymistavoissa tekstilajin kuvaukset ja määritelmät limittyvät monin tavoin toistensa kanssa, mutta eroavaisuuksiakin lähestymistapojen välillä on. Lähestymistapojen erot juontuvat analyysien erilaisista tavoitteista, teoreettisista lähtökohdista ja ongelmanasetteluista. Eroja ja samankaltaisuuksia tulee esille esimerkiksi silloin, kun tarkastellaan tekstilajin ja rakenteen, tekstilajin ja kontekstin, tekstilajin ja kulttuurin sekä tekstilajin ja tietoisuuden välistä suhdetta. Lisäksi tarkastelun kohteeksi voi nousta myös tekstilajin ja sosiaalisten rakenteiden välinen suhde, tekstilajin ja yleisön suhde sekä kielelliset piirteet ja rakenteet. (Paltridge 1997:5.)

Tekstilajeja voidaan tarkastella niin monesta näkökulmasta, että jo se osoittaa hyvin tekstilajin monimuotoisuuden. Esimerkiksi Heikkisen (2000) mukaan tekstilajit voidaan nähdä luonnollistuneena kulttuurisena merkityspotentiaalina, jonka omaksuminen sosiaalista yksilön yhteiskuntaan ja sen rajatumpiin yhteisöihin. Abstraktin kulttuurisen merkityspotentiaalnin tarkasteleminen konkreettisten tekstien kautta on haasteellista. Toisesta näkökulmasta tekstilajit ovat prosesseja, joilla on tietty päämäärä ja jotka sisältävät erilaisia jaksoja. Tekstilajit voidaan myös kuitenkin nähdä tekstien ja rekisterien (tilanteiden) kulttuurisina konteksteina, joista pystytään tekemään johtopäätöksiä kielellisistä valinnoista. (Heikkinen 2000: 317.)

Kielitieteessä tekstilajin käsitettä alettiin käyttää yleisesti vasta 1980-luvulla. Käsite ei tuota aiemmin ollut keskeinen kielentutkimuksessa, vaikkakin kielentutkijat tekstien luokitteluun liittyviä kysymyksiä ovatkin pohtineet jo ainakin 1950-luvulta lähtien. (Mäntynen & Shore 2006: 13) Niemisen mukaan (2010: 92) tekstilajia voi luonnehtia käsitteellisenä kokonaisuutena, mutta myös kuvailla tekstilajin ominaispiirteitä. Yleisin tapa kuvailla tekstilajin ominaispiirteitä on piirteiden toistuvuuden tai skemaattisuuden esittely. Yleisimmät tekstilajin määrittelyyn lähestymistavat liittyvät joko tekstilajin rakenteeseen tai tekstilajin tavoitteisiin. Tekstilajitutkijoista esimerkiksi Hasan (1985) on määritellyt tekstilajin rakenteen kautta. Hänen mukaansa tekstilajin tunnistaa tietystä rakenteesta, joka toistuu saman tekstilajin teksteissä. Swales (1990) puolestaan on esittänyt näkemyksen, että tekstilaji määräytyisi tekstilajin kommunikatiivisten tavoitteiden eli päämäärien perusteella.

Fairclough (2004) huomauttaa, että kommunikatiivisesta tavoitteesta lähtevä tekstilajimäärittely on ongelmallinen siinä mielessä, että toisia tekstilajeja päämäärät ohjaavat huomattavasti enemmän kuin toisia. Faircloughin mukaan esimerkiksi ystävien välistä juttelua ei voida väittää samalla tavalla päämääräorientoituneeksi kuin vaikkapa haastattelua. Lisäksi yksittäisellä tekstilajilla voi olla useita päämääriä riippuen tulkinnasta. Fairclough jakaa tekstilajit Jürgen Habermania mukailleen kahteen luokkaan: strategisiin ja kommunikatiivisiin. Kommunikatiivisten tekstilajien tavoite on yhteisymmärrys ja strategisten tekstilajien tavoite on puolestaan tietty tulos. (Fairclough 2004: 70–71.)

Faircloughin huomio tekstilajien useista mahdollisista päämääristä on oleellinen varsinkin nykyään, sillä tekstit ovat yhä monimuotoisempia ja erilaiset tekstilajit sekoittuvat yhä enemmän keskenään. Näin myös tekstilajien päämäärät vaihtelevat tulkitsijasta riippuen, mutta tekstilajeilla voi olla myös useita päällekkäisiä päämääriä. Esimerkiksi tekstilaji mainos voi samaan aikaan toimittaa mainoksen päämääriä, eli myydä tiettyä tuotetta, mutta myös vaikkapa reseptin päämääriä, eli antaa ohjeita ruuanvalmistukseen. Mauranen täsmentää kuitenkin, että myös sellaisissa teksteissä ja tekstilajeissa, jotka sisältävät useita päämääriä, jokin päämääristä nousee muita tärkeämmäksi. (Mauranen 1993: 17–18).

Tekstilajiin kuuluvat tekstit sisältävät sellaisia tekstilajin merkkejä, joiden perusteella ne voidaan tunnistaa, vaikka yksittäiset tekstit eivät olekaan keskenään samanlaisia. Tekstilajit voi yleensä tunnistaa myös kontekstista irrallaan. On kuitenkin otettava huomioon, että tunnistamista rajoittavat esimerkiksi kulttuurierot ja kielenkäytön historiallisuus. Hyvin vanhojen tekstilajien tunnistaminen voi olla vaikeaa tai jopa mahdotonta. Myös toisen kulttuurin tekstilajien tunnistaminen saattaa olla hankalaa. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 84–85.)

Jotkin tekstilajit voivat lainautua kulttuurista toiseen. Lisäksi on universaaleja tekstilajeja, jotka tunnustetaan kaikissa lähes kulttuureissa. Kuitenkin on hyvä pitää mielessä, että tekstilajien kriteerit eli se, millaisista sisällöllisistä, muodollisista ja rakenteellisista seikoista tekstilaji määräytyy, voivat vaihdella kulttuurien välillä. Esimerkiksi uutisen tekstilajin kriteerit voivat olla hyvin erilaiset vahvasti kirjalliseen ilmaisuun painottuvissa länsimaissa kuin vaikkapa jossakin heimokulttuurissa.

Tekstilajeilla voidaan ajatella olevan monenlaisia normeja. Useimmiten tekstilajien normit ovat kirjoittamattomia. Normien logiikka on lähtöisin sosiokulttuurisesta ja tilanteisesta kontekstista ja ulottuu myös historiaan. Osa tekstilajien normeista on kontekstuaalisia. Tällä tarkoitetaan sitä, että normit koskevat esimerkiksi sitä, miten tietyssä sosiokulttuurisessa tilanteessa toimitaan. Tekstilajeilla on kuitenkin myös toisenlaisia normeja. Näitä normeja voidaan kutsua tekstilajin sisäisiksi normeiksi, jotka koskevat esimerkiksi tekstilajin rakennetta tai kieltä. Normit voivat olla hyvin tiukkoja tai löyhiä, tekstilajista riippuen. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 83).

Myös tekstilajien yleisö eli vastaanottajat asettavat tekstilajeille rajoituksia, koska mitään kirjoitettuja normeja ei ole. Tällaiset normit ovat alttiita muutoksille. Ajan saatossa jostain sellaisesta, joka aikaisemmin on ollut paheksuttavaa, voikin tulla hyväksyttävää. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että tekstilajien rajat voivat rakentua ja tulla neuvottelunalaisiksi yhä uudelleen, sillä tekstilajit ovat tiiviissä yhteydessä sosiaaliseen kontekstiin. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 84).

Joillakin tekstilajeilla on kuitenkin kirjoitettuja normeja tai ohjeita. Tällaisista tekstilajeista monet liittyvät opiskeluun ja hallintoon, sillä niiden tekstit ovat jollain tapaa institutionaalisia ja säänneltyjä. Näihin tekstilajeihin liittyy sekä kontekstuaalisia että rakennetta ja kieltä koskevia normeja. Esimerkiksi pro gradu -työn kontekstuaalisia normeja ovat se, että työllä on oltava ohjaaja ja työ pitää toimittaa tiettyihin paikkoihin. Toisaalta pro gradun rakenteen, sisällön ja kielen on myös noudatettava tiettyjä lainalaisuuksia. Nämä ovat puolestaan sisäisiä normeja. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 83–84).

Muistokirjoituksen kirjoittamattomina normeina voidaan pitää sitä, että vainajasta ei saa puhua negatiiviseen sävyyn ja että vainajan elämää pitää käsitellä tekstissä kunnioittavasti. Muistokirjoituksen kontekstuaalisina normeina on muun muassa se, missä on sopivaa julkaista muistokirjoitus ja kenellä on oikeus kirjoittaa muistokirjoitus vainajasta. Muistokirjoituksia ei julkaista esimerkiksi ”juorulehdissä”, sillä se ei ole muistokirjoitusten arvon mukaista. Muistokirjoituksen kirjoittaja on yleensä tuntenut vainajan henkilökohtaisesti. Poikkeuksena ovat kuitenkin asiantuntijoiden ja toimittajien kirjoittamat muistokirjoitukset julkisuuden hen-

kilöistä. Lisäksi muistokirjoituksella on myös kirjoitettuja normeja, jotka koskevat sen rakennetta, kieltä ja sisältöä. Ne saattavat vaihdella jonkin verran julkaisupaikan mukaan, mutta on myös olemassa yleisiä kirjoitettuja normeja. Tämän tutkimuksen osalta muistokirjoituksen kirjoitettuja normeja olen esitellyt aiemmin luvussa 1.2, jossa käsittelin muistokirjoitusta osana kulttuuria.

Kontekstin huomioiminen on tärkeää tarkasteltaessa ja määriteltäessä tekstilajia, sillä pelkän kielen varaan tekstilajin analyysia ei voi nojata silloin kun tekstilaji käsitetään sosiaalisiksi toimintatyyppiksi. Funktionaalinen lähestymistapa edellyttää, että kieltä tarkastellaan osana kontekstia. (Mäntynen 2003: 29–30.) Tutkijasta tietenkin riippuu, kuinka laajasti hän kontekstin ottaa huomioon, mutta olennaista on, että konteksti otetaan tekstilajin ja tekstien tutkimuksessa analyysin osaksi.

2.2 Tekstilaji, rakenne ja rakennepotentiaali

Tekstin rakentumista ja jaksoja on tutkittu tekstilajianalyysin lisäksi tekstilingvistiikan avulla. Tekstilajia on lähdetty kielitieteessä määrittelemään ensisijaisesti tekstin rakenteen kautta. Rakenneanalyysien pohjana on toiminut muun muassa Werlichin (1982) tekstityyppiluokittelu, jonka perusteella tekstit voidaan jakaa viiteen erilaiseen tyyppiin: narratiiviseen, instruktiiviseen, deskriptiiviseen, ekspositoriseen ja argumentatiiviseen. (Werlich 1982: 39–41.) Jokainen tekstityyppi kuvaa erilaista tekstiluokkaa.

Tekstityypit koostuvat siitä, mitä teksteissä tehdään. Narratiivinen eli kertova tekstityyppi ilmaisee toimintaa ja tapahtumien etenemistä, instruktiivisessa eli ohjailevassa tekstityypissä annetaan ohjeita ja kerrotaan mitä tulee tehdä, deskriptiivinen tekstityyppi kuvailee, ekspositorinen tekstityyppi erittelee ja argumentatiivinen eli perusteleva tekstityyppi ilmaisee asenteita ja argumentointia. (Werlich 1982: 39–41.) Näiden tekstityyppien tehtäviä pystytään ilmaisemaan kielellisesti eri tavoin. Esimerkiksi instruktiivisessa tekstityypissä voidaan käyttää ohjeistuksessa hyödyksi imperatiivia eli käskymuotoa.

Tekstiin voi sisältyä erilaisia kielellisiä jaksoja, jotka voivat edustaa eri tekstityyppisiä. Yleensä kuitenkin yksi tekstityyppi on vallitseva. (Mäntynen 2006: 37.) Oletettavasti erilaisten tekstityyppien vaihtelu on tyypillisempää pidemmissä teksteissä. Lyhyissä ja ytimekkäissä teksteissä ei välttämättä ole tarvetta eikä tarkoitusta tekstityyppien vaihtelulle. Tekstityyppien vaihteluunkin liittyy varmasti tekstin pohjimmainen funktio ja tavoite. Tavoite määrää sen, millaisia tekstityyppisiä valitaan, jotta tekstin viesti menee parhaimmalla mahdollisella tavalla

perille. Tekstityypit eivät myöskään ole sidottuja tiettyyn tekstilajiin, vaikkakin tietyille tekstilajeille tietyt tekstityypit ovat luontevampia kuin toiset.

Tekstin jäsentelyä on käsitelty paljon etenkin tekstin kirjoittaminen näkökulmasta. Tekstilajin puolella on tehty ero kirjoitetun tekstin ortografisen tai typografisen, kuten kappaleen ja lingvistisin perustein määriteltävän kokonaisuuden eli tekstijakson välille. (Enkvist 1974: 50.) Tekstilajin rakenteen jaksottainen analyysi pohjautuu siihen, että tekstin eri jaksoilla ajatellaan olevan erilaisia tehtäviä, joita ilmaistaan kielellisesti eri tavoin. Jaksojen oletetaan myös esiintyvän jotenkin tyypillisessä järjestyksessä. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 94.) Teksteistä voidaan siis erottaa erilaisia osioita ja jaksoja erilaisiin kriteereihin vedoten. Olennaista kuitenkin on, että tekstin jaksottumista on tutkittu monesta näkökulmasta ja jaksottuminen nähdään tärkeänä tekstin perusominaisuutena.

Tekstin rakenne on yksi usein mainittu keskeinen kriteeri, kun tutkijat määrittelevät tekstilajin käsitettä. Hasanin (1985) mukaan juuri rakenne määrää tekstilajin. Eggins ja Martin (1997: 236) puolestaan pitävät tekstin päämäärää tekstilajin määrittelyssä ensisijaisena kriteerinä. Heidän mukaansa tekstin rakenne muodostuu päämäärän perusteella. Muutkin tekstilajitutkijat, Swales (1990), Bhatia (1993, 2004) ja Paltridge (1997), korostavat rakenteen merkitystä tekstilajin määrittelyssä Hasanin tapaan, mutta heidän määrittelyissään nousevat esille myös diskurssiyhteisön, päämäärien ja kulttuurin käsitteet. Esimerkiksi Bhatia (1993) puhuu tekstin kommunikatiivisista päämääristä, jotka luovat rakenteellisia eroja tekstilajien välille. Tekstilajianalyysia tehneiden Hasanin, Swalesin ja Bhatian näkemykset osoittavat, että tekstilajeilla on tiettyjä pakollisia ja valinnaisia rakenteellisia osia, joiden järjestys mahdollisesti myös vaihtelee.

Rakenteella viitataan yleensä tekstin kokonaisrakenteeseen, eli siihen, miten tekstin kokonaisuus rakentuu. Rakenteen käsite on olennainen tekstilajin käsitteen määrittelyssä siksi, että kullakin tekstilajilla ajatellaan olevan jotenkin sille ominainen tapa järjestäytyä kokonaiseksi tekstiksi. On kuitenkin huomattava, että rakenteen merkitys tutkijoiden määritellessä tekstilajia vaihtelee. Rakenne voidaan nähdä tekstilajia keskeisesti määrävänä piirteenä tai sitten vain yhtenä kriteerinä muiden joukossa. Joskus rakenne voidaan nähdä myös rajoittavana piirteenä siinä mielessä, että tekstilaji voi koostua erilaisista rakenteista, mutta ei kuitenkaan ihan mistä tahansa. Liian poikkeava tekstilajin rakenne saattaa johtaa siihen, että tekstilajia ei tunnusteta tai sitä pidetään epäonnistuneena lajinsa edustajana. Poikkeava rakenne voi kuitenkin olla myös tekstilajien sekoittumisen piirre. (Mäntynen 2003: 42.)

Jokaisella tekstillä ja tekstilajilla on omat tavoitteensa sen kontekstin sisällä, jossa niitä tehdään ja julkaistaan. Teksteillä ja tekstilajeilla on myös oma historiansa, jonka kuluessa

niiden rakenne on syntynyt, muuttunut ja muokkautuu yhä. Konteksti vaikuttaa siihen, miten yksittäisten tekstien sekä kokonaisten tekstilajien rakenne syntyy. Rakenteen kautta saadaan tietoa siitä tekstin tavoitteista ja sen suhtautumisesta lukijaansa. Lisäksi rakenne kertoo siitä, miten teksti asettuu osaksi maailmaa. Tekstin alku – yksi rakenteen osa – on merkityksellinen, koska siinä lukija saa ensi kosketuksen tekstiin. Tekstin aloituksesta käykin usein ilmi tekstilajin suhde maailmaan ja lukijaan. Tekstin alku on rakenteellisesti keskeinen myös siinä mielessä, että siinä esitellään tekstin aihe. (Mäntynen 2003: 59, 60.)

Useilla tekstilajeilla on tunnistettava aloitus. Esimerkiksi uutisen aloituksessa tulee käydä ilmi tärkeimmät asiat. Näin uutisessa mennään usein suoraan asiaan ja kerrotaan, mitä on tapahtunut, missä on tapahtunut ja milloin on tapahtunut. Uutiset eivät juuri koskaan ala taustan kuvaamisella. (Mäntynen 2003: 59.) Tekstin aloitus on siis lukijoille keino tulkita tekstin lajia. Lukija tunnistaa tekstilajin usein jo tekstin ensimmäisistä virkkeistä, mutta viimeistään ensimmäisen kappaleen jälkeen. Tekstin aloitus voi myös olla poikkeava tekstin muihin osiin nähden. Tämän tutkimuksen kohteena olevien muistokirjoitusten aloitus, ensimmäinen kappale, eroaa hieman muista kappaleista. Silti juuri muistokirjoitusten ensimmäinen kappale on merkityksellisin, sillä siinä kerrotaan vainajan kuolemasta. Aloituskappale on tärkeä tekstilajin tunnistamisen kannalta. Muistokirjoituksen muita sisältöjä, kuten vainajan työelämää ja saavutuksia voitaisiin käsitellä esimerkiksi sellaisessa tekstilajissa kuin onnittelukirje. Tosin muistokirjoituksissa henkilön tekemisistä puhutaan imperfektissä, mikä sekin viittaa menettymiseen. Tämä ei kuitenkaan riistä muistokirjoituksen alkujaksolta ja ensimmäiseltä kappaleelta sen asemaa tärkeimpänä jaksena, jonka perusteella muistokirjoituksen voi tunnistaa. Mäntynenkin (2003: 60) korostaa, että tekstin alku on rakenteellisesti keskeinen paikka siinä mielessä, että siinä esitellään tekstin topiikki.

Tekstilajitutkimuksen näkökulmasta tekstin rakennetta analysoivat lähestymistavat ovat melko samanlaisia. Tekstin eri osia voidaan tarkastella joko semanttisesti tai funktionaalisesti. Lisäksi voidaan etsiä erilaisia merkkejä tekstin osien välisistä suhteista. Erot lähestymistapojen suhtautumisessa rakenneanalysointiin syntyvät pikemmin siinä, miten tekstilaji määritellään sekä siinä, millaiseksi rakenteen ja tekstilajin välinen suhde nähdään. Tekstien voidaan katsoa kuuluvan samaan tekstilajiin, koska niillä on samanlainen rakenne tai sitten samanlainen rakenne voidaan nähdä edellytyksenä tekstilajille siten, että samassa tekstilajissa ei voi olla toisistaan poikkeavia rakenteita. Aina voidaan edelleen pohtia, olisiko mahdollista, että samaan tekstilajiin kuuluisi rakenteeltaan täysin erilaisia tekstejä. Tekstin rakenteen analyysitapa vaikuttaa siihen, millaisia asioita teksteistä ja tekstilajeista nousee esiin. Erilaiset analyysitavat tuovat esille erilaisia asioita. (Mäntynen 2003: 46–47.)

Tekstin rakenne ja jaksot muodostuvat myös muiden kuin verbaalisten piirteiden pohjalta. Esimerkiksi puheessa eleet, ilmeet, äänet, tauot tai toiminta voivat muodostaa eri jaksoja. Kyseiset jaksot voivat myös korvata verbaalisia jaksoja. Visuaalisia keinoja hyödyntävässä tekstissä esimerkiksi kuva voi muodostaa oman jaksonsa. (Tiililä 2007: 82.) Esimerkiksi tässä tutkimuksessa tarkasteltavissa muistokirjoituksissa kuva muodostaa yhden jakson, ja sillä on oma tehtävänsä muistokirjoituksessa.

Tekstin kokonaisrakennetta voi lähestyä monella eri tavalla. Etenkin Hallidayn kieliteorian pohjalta lähteneissä tutkimuksissa on tarkasteltu paljon tekstilajin ja tekstin rakenteen suhdetta. Pelkästään tekstin rakennetta on puolestaan tarkasteltu myös muissa tutkimusperinteissä, esimerkiksi retorisen rakenteen teorian ja koherenssiin keskittyvien teorioiden piirissä. (Mäntynen 2006: 47.) Yhden tunnetuimmista ja käytetyimmistä esityksistä tekstilajin ja tekstin rakenteen kiinteästä suhteesta on Hasanilta. (ks. Halliday & Hasan 1985).

Rakennepotentiaali on abstrakti kategoria, joka kuvaa tietyn tekstilajin tekstin rakenteen piirteitä. Sen tavoitteena on tuoda esiin tietyn tekstilajin rakenteen sisäistä vaihtelua. Jotta rakenteesta saataisiin mahdollisimman kattava kuva, on rakenteesta selvitettävä tiettyjä asioita. (Hasan 1996: 53.) Rakennepotentiaali saadaan selville, kun tarkastellaan niin tekstin rakenteen pakollisia ja valinnaisia elementtejä kuin näiden elementtien järjestäytymistä ja toistuvuutta tekstissä. Pakolliset elementit määrittelevät mihin tekstilajiin teksti kuuluu. Jotta teksti edustaa tiettyä tekstilajia, siihen täytyy sisältyä tiettyjä pakollisia elementtejä. Valinnaiset elementit eivät puolestaan määrittele tekstilajia samaan tapaan kuin pakolliset elementit. Rakennepotentiaali muodostuu siis tekstin pakollisista ja valinnaisista elementeistä sekä näiden elementtien sijoittumisesta ja toistuvuudesta. Elementtien sijoittumisesta tarkastellaan sitä, missä niiden täytyy sijaita ja toisaalta sitä, missä ne voivat sijaita. Lisäksi elementit voivat esiintyä tekstissä useammin kuin kerran, jolloin tarkastellaan elementtien toistuvuutta. (Hasan 1985: 56, 61, 62.) Elementeistä puhuttaessa tarkoitetaan tekstin eri jaksoja.

Tekstilajin rakennepotentiaalin voi esittää Hasanin luoman kaavion avulla. Hasan (1996: 54) on tutkinut esimerkiksi sadun rakennepotentiaalia, joka on seuraavanlainen:

$$[(\text{sijoittuminen} > ^) \quad \text{alkutapahtuma} ^] \quad \text{peräkkäistapahtuma} + ^ \quad \text{lopputapahtuma} \\ [^ (\text{finaali}) * (\text{opetus})] ^1$$

¹ Olen käyttänyt tässä Mäntynen (2006: 49) suomennoksia ja muunnelmia Hasanin alkuperäisestä sadun rakennepotentiaalin kaaviosta.

Kyseisen kaavion mukaan sadun rakennepotentiaalin pakollisia jaksoja ovat ne, jotka eivät ole kaarisulkeissa. Valinnaisia jaksoja ovat kaarisulkeissa olevat jaksot. Jaksot järjestäytyvät kaavion mukaan lineaarisesti, mutta kuitenkin niin, että tähti tarkoittaa, että jaksosten järjestys voi muuttua vastakkaiseksi. Karaattimerkki osoittaa, että oikealla puolella oleva jaksot ei voi edeltää vasemmalla puolella olevaa. (Mäntynen 2006: 49.) Myöhemmin analysoidessani muistokirjoitusten rakennetta esitän yllä olevan kaavion mukaisesti muistokirjoitusten kokonaisrakennepotentiaalin. Tekstilajin rakennepotentiaalia on hyödyntänyt omassa tutkimuksessaan esimerkiksi Komppa (2006), joka on tutkinut tiedotteiden rakennetta. Kompan tutkimus on auttanut rakennepotentiaalimallin hyödyntämisessä omassa tutkimuksessani.

Hasanin mukaan samaan tekstilajiin kuuluvien tekstin rakenne voi vaihdella, mutta vain tietyiltä osilta, sillä pakollisten elementtien on oltava samoja. Valinnaiset elementit luovat tekstin rakenteelle erilaisia mahdollisuuksia, minkä vuoksi myös samaan tekstilajiin kuuluvien tekstien rakenteet voivat olla erilaisia. (Hasan 1996: 54.) Jos pakollinen elementti siis puuttuu jostakin tekstistä, se ei edusta kyseistä tekstilajia. Esimerkiksi Hasanin mukaan satu ei ole satu, jos siinä ei ole alkutapahtuma-, peräkkäistapahtuma- ja lopputapahtuma -jaksoja. Mutta jos sadusta esimerkiksi puuttuu opetus-jaksot, voidaan satu silti laskea kuuluvaksi satu-tekstilajiin.

Tarkastelen tutkimukseni aineistoa Hasanin rakennepotentiaalimallin avulla, koska tutkimusaihetta valitessani aineiston rakenne ja tekstin kokonaisuuden kaavamaisuus kiinnitti huomioni. Aineistosta nousee lähtökohtaisesti esille se, että rakenteella on paljon merkitystä muistokirjoituksissa. Erottelen muistokirjoituksista pakolliset ja valinnaiset rakenneosat sekä kuvaan niiden sisältöä ja tehtäviä. Lisäksi huomioin myös rakenneosien esiintymistiheyden ja sijainnin tekstikokonaisuudessa. Muistokirjoitusten rakenneosien luokittelussa olen lähtenyt liikkeelle siitä, mitä eri asioita ja toimintoja tekstissä tehdään. Perustan jaksot jakoi aiheenmuutoksille, ja olen nimennyt jaksot niiden sisällön ja päätavoitteen mukaan. Esimerkiksi yksi muistokirjoituksen valinnaisista jaksoista on kaipaust-jaksot, jonka tavoitteena on osoittaa ikävää, surua ja kaipausta vainajaa kohtaan.

Rakennepotentiaalia tarkasteltaessa jaksoja voidaan luokitella sekä muodollisin että funktionaalisin kriteerein. Muodollisia jaksoja muistokirjoituksissa ovat kappaleet, yhteystiedot, kuva ja otsikko. Otsikko esiintyy kylläkin ainoastaan Helsingin Sanomien aineistossa, jossa otsikkona käytetään vainajan nimeä. Tämän tutkimuksen analyysissä esitellään tarkemmin funktionaalisia jaksoja ja niiden sisältöä.

Jaksosten rajojen määrittäminen osoittautui analyysia tehdessä välillä haastavaksi. Useimmiten jaksot koostuvat yhdestä tai useammasta kappaleesta. Jonkin verran aineistossa

on kuitenkin yhden tai kahden virkkeen jaksoja. Joskus jakso saattaa myös vaihtua kesken kappaleen. Tällöin on kuitenkin selkeästi erotettavissa, että kesken kappaleen myös aihe vaihtuu. Muutamia kappaleita olen määritellyt tietyksi jaksoksi, vaikka siinä olisikin maininnan tasolla toisen jakson piirteitä. Tällaisesta esimerkiksi sellainen jakso, jossa mainitaan alussa, missä henkilö on viettänyt lapsuutensa, mutta muuten koko kappale kertoo työelämästä.

2.3 Tekstilaji, kieli ja tyyli

Kielestä ja sen erilaisista esiintymistä puhuttaessa voidaan käyttää ilmausta piirre. Heikkinen on määritellyt kielen piirteiden suhdetta tekstilajin piirteisiin. Teksteissä esiintyvät kielelliset piirteet toteuttavat tekstilajeissa erilaisia tehtäviä. Esimerkiksi kielen piirteistä metaforisuus ilmentää tekstilajissa kohosteisuutta ja yllättävyyttä. Tekstin eli kielen piirteet ovat konkreettisia toteutumia tekstilajin abstrakteista piirteistä. (Heikkinen 2009: 22–23.)

Tiettyyn tekstilajiin sopivat tietyt piirteet ja toiseen toiset. Myös tiettyyn lajiin kuuluvan tekstin osien välillä voi olla vaihtelua. Tiettyihin tekstin osiin voi sopia sellaiset piirteet, jotka eivät kaikkiin tekstin osiin sovi. Sekä tekstilajeja että piirteitä voidaan arvottaa määrittelemällä ne alatyylisiksi, murteellisiksi, korkeakirjallisiksi, arkisiksi ja niin edelleen. Tällainen arvottaminen kertoo perustavista ideologista merkityksistä, jotka vaikuttavat ihmisten jokapäiväiseen elämään ja tekstien arkeen. (Heikkinen 2009: 30.)

Yhden tekstilajin yksittäiset esiintymät eivät toteudu koskaan tarkalleen samanlaisina, sillä ne toteutuvat kielellisesti ja semioottisesti hieman eri tavoilla. Tekstilaji siis rajoittaa kielellisiä valintoja tietyssä suhteessa, mutta myös sallii valinnanvapauden. Tekstilajeilla kuitenkin on tyypillisiä kielellisiä ja visuaalisia ilmentymiä. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 98.) Nämä tyypilliset kielelliset ja visuaaliset ilmentymät toteutuvat useissa saman tekstilajin teksteissä, ja niitä analysoimalla tarkoituksena on saada selville tekstilajin perusolemus. Tekstilaji siis myös rajoittaa valintoja, mikä on joskus hyödyksi, sillä samalla se tavallaan ohjaa kirjoittajaa oikeisiin ja sopiviin valintoihin.

Kielenkäyttöön liittyy tietynlaisia tyylinormeja, jotka ovat kieliyhteisön hyväksymiä ja omaksumia. Tyylinormit muodostuvat siitä, miten on normaalia tai sopivaa ilmaista missäkin. Kielenkäyttäjät käyttävät kieltä tiettyjen sääntöjen mukaan tietyissä tilanteissa, jolloin syntyy erilaisia tyyllilajeja. (Saukkonen 1984: 9.) Tyyllilajeja on lukuisia erilaisia, ja jokainen meistä osaa luokitella erilaisia tyylejä samaan tapaan kuin osaamme myös luokitella erilaisia tekstilajeja. Tyylinvalinta on tärkeä osa kielenkäyttöä ja kirjoittamista. Muistokirjoituksissa tyyli on

tärkeä sen vuoksi, että muistokirjoitusten tavoitteena on muistella ja kunnioittaa vainajaa. Muistokirjoitus on tekstinä arkaluontoinen, joten tyyliinkin täytyy kiinnittää huomiota hieman tavallista enemmän. Tyyli on lisäksi muistokirjoituksissa paljon rajatumpi kuin jossakin muissa tekstilajeissa. Esimerkiksi mainoksen tyyli voi vaihdella paljonkin, mutta muistokirjoituksissa tyyli pysyttelee tiettyjen rajojen sisällä.

Viestinnässä on olennaista se, millainen suhde lähettäjän ja vastaanottajan välillä on. Asia voidaan ilmaista tuttavallisella tyyllillä tai muodollisella ja virallisella tyyllillä. Kirjoittaja eli vastaanottaja ottaa aina vaistomaisesti huomioon sen kenelle sanomansa osoittaa. Tyylin valinta voi ratkaista viestinnän onnistumisen tai epäonnistumisen. (Saukkonen 1984: 10–12.) Muistokirjoituksissa vastaanottajan huomioiminen korostuu, sillä kuten aikaisemmin mainitsin, kyseessä on kuitenkin jossakin määrin aika arkaluontoinen teksti ja aihepiiri. Muistokirjoituksessa täytyy ottaa huomioon niin vainaja, eli kirjoittamisen kohde, kuin myös vastaanottajat, jotka ovat vainajan läheisiä ja käsittelevät muistokirjoituksen kautta omaa suruaan ja kaipaustaan.

Tyylilajien hallinta on yksilöllistä, mutta kieliyhteisöllä on kuitenkin jonkinlainen yhteinen mielikuva siitä, millaisia tyyllilajeja on olemassa ja mitkä ovat näiden tyyllilajien normit. Kielenkäytöllä on taustallaan aina jokin tavoite tai tehtävä, johon kielellä pyritään. Erilaiset tehtävät asettavat erilaisia vaatimuksia kielenkäytölle ja tyyllille. Tiettyyn kielenkäyttöön vakiintuu tietynlainen tyyli, mutta sosiaalinen ympäristö ja viestintätehtävien muutokset vaikuttavat myös kielenkäytön muutokseen ja sitä kautta tyylinmuutokseen. Vaikka kielenkäyttöön liittyykin yhteisesti omaksuttuja tyylinormeja, kuitenkin jokaisella kielenkäyttäjällä on mahdollisuus omaan yksilölliseen ilmaisuunsa, omaan tyyliinsä. (Saukkonen 1984: 10–11.)

Tyylin ja tekstilajin suhteesta on vastakkaisia näkemyksiä. Esimerkiksi Verdonk (2006: 200–201) on esittänyt, että tekstilaji on kulttuurisesti vakiintunut tekstityyppi ja siksi hyvin olennainen tyylin kannalta. Verdonkin mukaan kielenkäyttäjillä on erilaisia odotuksia kielenkäyttötilanteisiin liittyen ja kielenkäyttäjät sopeuttavatkin tyyliään tilanteen mukaan. Voutilainen (2012: 86) kuitenkin huomauttaa, että toisaalta tekstilajilla ja tyyllillä ei ole selkeää vastaavuussuhdetta. Hänen mukaansa saman tekstilaji voi sisältää erilaisia tyylejä. Muistokirjoitusten tyyli ei kuitenkaan vaihtelee samaan tapaan kuin esimerkiksi romaanien tyyli. Muistokirjoituksissa tyylin ei ole tarkoitus niinkään vakuuttaa tai viihdyttää lukijaa, vaan tyylinvaihtelut johtuvat pikemminkin kirjoittajan omasta kirjoitustyylistä. Tyylinvaihtelut muistokirjoituksissa liittyvät siis pitkälti kirjoittajan tapaan tuottaa tekstiä.

3 MUISTOKIRJOITUKSEN RAKENNEPOTENTIAALI

Opettaja-lehden ja Helsingin Sanomien muistokirjoitukset poikkeavat jonkin verran asetteluiltaan, vaikka melko samankaltaisia ovatkin. Helsingin Sanomien muistokirjoituksissa käytetään otsikkona vainajan nimeä, mutta Opettaja-lehdessä otsikkoa ei ole lainkaan. Vainajan nimen korostamiseksi molemmissa aineistolähteissä vainajan nimi on kuitenkin vahvennettu. Opettaja-lehden muistokirjoitukset ovat teksteinä selkeitä ja kappalejako on tasainen. Helsingin Sanomien muistokirjoituksissa vaihtelua kappalejaossa ja tekstin jäsentelyssä esiintyy huomattavasti enemmän. Kappalejako on satunnaisempi ja kappaleet lyhyempiä, mikä johtuu sanomalehtien tavasta kirjoittaa lyhyitä kappaleita. Kun siis olen luokitellut muistokirjoituksista löytyviä jaksoja, kappalejako ei ole voinut pitää luotettavana jaksojen rajana. Toki Opettaja-lehdessä kappaleet ja jaksot menevät suurimmaksi osaksi yksi yhteen, mutta Helsingin Sanomien muistokirjoituksissa kappaleet vaihtuvat niin usein, että jaksot sisältävät useampia kappaleita.

Muistokirjoituksien rakennepotentiaalin esittely on analyysini pääosassa, mutta käsittelem samalla myös muistokirjoituksien tyyliä ja sävyä. Esittelen kielellisiä valintoja jaksojen esittelyn yhteydessä ja kerron, miten ne vaikuttavat tekstin tyyliin ja sävyyn. Tyyli vaihtelee myös jaksojen välillä: jotkut jaksoista ovat tyyliltään asiallisempia kuin toiset. Kuvaan analyysini alussa muistokirjoituksesta löytyneitä jaksoja ja niiden sisältöjä esimerkkien avulla. Esittelen jaksot aihepiireittäin luokiteltuna. Aloitan kuolemaan liittyvillä jaksoilla, jonka jälkeen esittelen työelämään liittyviä jaksoja. Loppupuolella esittelen vainajan kuvaukseen ja vapaa-aikaan liittyviä jaksoja sekä surun ilmaisemiseen liittyviä jaksoja. Jaksojen esittelyn jälkeen paneudun lyhyesti jaksojen toistuvuuteen ja sijoittumiseen. Lopuksi esitän rakennepotentiaalikaavion muistokirjoituksen rakenteesta ja päätelmiä oman aineistoni muistokirjoitustyypeistä. Helsingin Sanomista käytän analyysissä sujuvuuden vuoksi lyhennettä HS.

3.1 Kuolinuutinen

Jokaisessa muistokirjoituksessa kerrotaan vainajan kuolemasta, mikä on odotuksenmukaista, sillä muistokirjoituksen tarkoituksena on muistelemisen ja kunnioittamisen lisäksi ilmoittaa vainajan menehtymisestä. Kuolinilmoitus on kuolemasta kertomisen ensisijainen tekstilaji, mutta muistokirjoituksella kuolemasta ilmoitetaan kuolinilmoitusta laajemmalle yleisölle.

Kuolinuutinen-jakson perusteella lukija todennäköisesti tunnistaa tekstin juuri muistokirjoitukseksi. Kuolinuutinen-jakso on siis yksi merkittävimpiä ja tärkeimpiä muistokirjoituksen rakenteen jaksoista. Marttinen (1997: 35) toteaa muistokirjoitusten alkujen olevan uutismainen: kerrotaan sen ja sen henkilön kuolleen silloin ja silloin siellä ja siellä. Tässä korostuvat uutismaisuuden kriteerit, sillä alussa vastataan kysymyksiin kuka, mitä, missä, milloin ja miksi. Uutismaisen alun vuoksi olen nimennyt jakson kuolinuutiseksi.

Kuolinuutinen-jakso on aineistoni muistokirjoituksissa poikkeuksetta lyhyt ja ytimekäs, ja siinä kerrotaan tärkeimmät tiedot vainajasta ja hänen kuolemastaan. Kuolinuutinen-jaksoon sisältyy sen lyhydestä huolimatta suhteellisen paljon tietoja. Pääasiassa aineistoni muistokirjoitusten kuolinuutinen-jaksot ovat hyvin samankaltaisia, mutta muutamia poikkeuksiakin löytyy. Kuolinuutinen-jaksossa kerrotaan tavallisesti henkilön nimi, ammatti ja/tai tutkinto, kuolinpaikka ja -aika sekä synnyinaika ja -paikka. Kuolinpaikka ja synnyinpaikka mainitaan yleensä paikkakuntatasolla, mutta joskus paikka saatetaan ilmaistaan tarkemmin, kuten *kuoli kotonaan* tai *menehtyi sairaalassa*.

Kuolinaika ja synnyinaika ilmaistaan päivämäärinä, jolloin ilmoitetaan tarkka päivä, kuukausi ja vuosi. Hyvin harvoissa tapauksissa mainitaan vain syntymävuosi. Kuolinpäivä ilmoitetaan sen sijaan tarkkaan päivälleen, sillä kuten aikaisemmin on todettu, muistokirjoitus on samalla kuolinuutinen ja muistokirjoituksen tarkoituksena on kertoa lukijoille vainajan kuolemasta. Muutamissa aineistoni muistokirjoituksissa halutaan lisäksi korostaa henkilön kuolinikää, joten se mainitaan vielä erikseen, kuten esimerkissä 1. Muistokirjoitusten kuolinuutinen-jaksolle on hyvin tyypillistä myös kuolinsyyn ilmaiseminen. Etenkin sairauksien yhteydessä kuolinsyyn mainitseminen on yleistä. Esimerkissä 2 vainajan kuolinsyy ilmaistaan tarkemmin. Jos kyseessä on sen sijaan ns. luonnollinen kuolema, käytetään usein vain ilmauksia *menehtyi*, *kuoli* tai *nukkui pois*, kuten esimerkissä 3. Tietenkään kuolinsyystä ei voi olla täysin varma. Esimerkiksi vaikka sairaus olisikin ollut kuolinsyy, voidaan muistokirjoituksessa silti ilmaista kuolemaa pelkällä *kuolla*-verbillä.

- (1) Laulaja, tuottaja **Pauli Olavi Virta** kuoli pitkään sairauteen 21. joulukuuta 2011 Helsingissä. Hän oli 66-vuotias, syntynyt Helsingissä 21. marraskuuta 1945. (HS)
- (2) Kouluneuvos **Pentti Takala** kuoli vaikean sairauden väsyttämänä Tuusulassa 28.8.2011. Hän oli syntynyt Jyväskylässä 15.2.1938. (Opettaja 39/2011)
- (3) Opettaja **Leo Homanen** kuoli Lappeenrannassa 3.1.2012. Hän oli syntynyt Ilomantsissa 15.8.1931. (Opettaja 6/2012)

Joskus kuolinuutinen-jaksossa on jotain erityismainintoja tai erityistietoja, kuten Bo Carpelanin muistokirjoituksessa (esimerkki 4), jossa kuolemasta kerrotaan hieman laajemmin. Yleensä nämä erityistiedot ovat kuitenkin erilaisia tietoiskuja ja lyhyitä mainintoja esimerkiksi perhesuhteista. Lisäksi saatetaan määritellä vainajan ammattia tai persoonaa hieman tarkemmin, kuten esimerkissä 5. Määritteitä on paljon erilaisia ja ne liittyvät vainajan elämän eri puoliin: *entinen kaupunginvaltuutettu, vahva yhteiskunnallinen vaikuttaja, emäntä, director cantus, ystävämmme*. Määritteet voivat antaa lisätietoa henkilön työstä, ammatista ja erilaisista toimista. Lisäksi määritteenä voi olla arvonimi, kuten *director cantus*, mutta myös yksityiselämään ja persoonaan liittyviä määritteitä on, kuten *emäntä* ja *ystävämmme*.

- (4) Kirjailija **Bo Carpelan** kuoli perjantaina 11. helmikuuta 2011 Jorvin sairaalassa Espoossa. Hän sairasti syöpää, mikä aiheutti yleiskunnon heikkenemisen. Omaiset veivät hänet maanantaina sairaalaan, jossa hän kuoli nukkuessaan. (HS)
- (5) Tampereen Työväen Teatterin kultakauden näyttelijä ja suomalaisen taideteollisuuden merkkihahmo **Martti Kuuskoski** kuoli Porvoossa 18. lokakuuta. Hän oli 94-vuotias, syntynyt 6. kesäkuuta 1917 Pyhtäällä. (HS)

Kuolinuutinen-jakso on siis hyvin tietopainotteinen, eikä se sisällä paljon muuta kuin tärkeimmät tiedot vainajasta ja hänen kuolemastaan. Aineistoni muistokirjoituksissa on kuitenkin muutama poikkeus, joissa kuolinuutinen-jakso on hieman erilainen kuin tavallisesti. Esimerkissä 6 kuolinuutinen-jakson funktio on sama kuten muissakin aineistoni tavallisissa muistokirjoituksissa: kuolemasta ilmoittaminen. Kyseisessä esimerkissä kuolinuutinen-jakso kuitenkin sisältää tiedot ainoastaan nimestä, kuolinpäivästä, kuolinsyystä ja ammatista. Syntymäaika ja -paikka kerrotaan kyseisessä muistokirjoituksessa myöhemmin.

Esimerkin 6 kuolinuutinen-jakso on myös tyyliltään muista poikkeava, sillä se ei ole niin uutismainen kuin muistokirjoituksien kuolinuutinen-jaksot tavallisesti ovat. Tyyliltään kyseisen esimerkin kuolinuutinen-jakso on hyvin henkilökohtainen, kuvaileva ja tunteikas. Tyylillä halutaan luoda lämmin ja kaipaava tunnelma, sillä perinteinen uutismainen kuolinuutinen-jakso on tyyliltään ja tunnelmaltaan kovin virallinen ja kylmä. Erityisesti monikon ensimmäisen persoonan käyttäminen luo esimerkin 6 jaksoon henkilökohtaisuutta. Kuvailevuutta puolestaan edustaa erityisesti ensimmäinen lause, joka on tyyliltään hyvin kaunokirjallinen.

- (6) Kesäkuun ensimmäinen päivä ei valjennut koulussamme kesäloman riemua odottaen. Saimme kuulla suru-uutisen rakkaan ystävämme ja työtoverimme, luokanopettaja **Sari Immosen** poismenosta äkillisen sairaskohtauksen seurauksena. (Opettaja 41/2011)

Yksi olennainen seikka muistokirjoitusten tyyliässä on se, miten kuolemasta puhutaan. Kuolinuutinen-jaksossa kuolemasta puhuttaessa käytetään erilaisia ilmauksia. Kuolemaa ilmaistaan yleisimmin verbeillä *kuolla* tai *menehtyä*. Näitä voidaan käyttää itsenäisesti tai sitten lisämääritteiden kanssa. Lisämääritteet yleensä kertovat kuolinsyyn tai -tavan. Aineistoni kaikissa 114 muistokirjoituksessa kuolemasta ilmoitettaessa käytettiin pelkkää *kuolla*-verbiä 66 muistokirjoituksessa ja pelkkää *menehtyä*-verbiä kahdessa muistokirjoituksessa. Näin ollen aineistoni 48 muistokirjoituksessa käytetään joko *kuolla* tai *menehtyä* -verbiä lisämääritteiden kera.

Opettaja-lehden 67 muistokirjoituksessa kuolemaa ilmaistiin *menehtyä*-verbin avulla 19 kertaa, *kuolla*-verbin avulla 37 kertaa, *nukkua*-verbin avulla kuusi kertaa ja muulla tavoin viisi kertaa. Pelkästään verbiä *kuolla* käytetään muistokirjoituksissa 19 kertaa ja verbiä *menehtyä* kaksi kertaa. Yli puolessa Opettaja-lehden muistokirjoituksissa kuolemasta ilmoitetaan siis *kuolla*-verbin avulla. *Kuolla*-verbi on tyyliältään hieman yksinkertaisempi ja neutraalimpi kuin *menehtyä*-verbi. *Menehtyä*-verbi tuo muistokirjoituksiin kerronnallisuutta ja vanhanaikaisuutta. HS:n kaikissa 47 muistokirjoituksessa käytetään ainoastaan verbiä *kuolla*. Pelkästään verbiä *kuolla* käytetään 18 muistokirjoituksessa, kun 29 muistokirjoituksessa verbiin on liitetty lisäksi joitakin määritteitä.

Pelkkää *kuolla* tai *menehtyä* -verbiä käytetään luultavasti ainakin silloin, kun kyseessä on ollut ns. luonnollinen kuolema. Toki joskus tyylin vuoksi voidaan haluta ilmaista kuolemaa yksinkertaisesti ja koruttomasti. Varmoja päätelmiä verbin valinnasta ei voi kuitenkaan tehdä, sillä valinnat ovat aina kirjoittajan omia ja syitä valintaan ei ole tiedossa. Kuitenkin toisin kuten kuolinilmoitus, muistokirjoitus tarjoaa mahdollisuuden kertoa vainajan kuolemasta hieman tarkemmin. Aineistoni muistokirjoituksissa onkin hyvin yleistä kertoa kuolemasta yksityiskohtaisemmin lisämääritteiden avulla. Kuolemaa ei kuitenkaan ryhdytä käsittelemään kovinkaan perusteellisesti. Tärkeintä näyttää olevan, että kuolinsyy saadaan ilmaistua.

Kuolla-verbiä käytetään erilaisten ilmausten yhteydessä, kuten *kuoli äkilliseen sairauteen*, *kuoli vakavan sairauden uuvuttamana*, *kuoli nopeasti edenneeseen vaikeaan sairauteen*, *kuoli äkillisesti* ja *kuoli pitkäaikaiseen sairauteen*. Valinnat ilmausten suhteen riippuvat tietysti vainajan kuolinsyystä, mutta myös kirjoittajan tyylivalinnoista. Tyyllillisesti yksinkertaisuutta tavoitellaan, kun ilmaistaan *kuoli äkillisesti* tai *kuoli vakavaan sairauteen*. Niissä kuo-

linsyy todetaan melko neutraalisti. Kirjoittaja voi kuitenkin ”värittää” tekstiään lisäämällä erilaisia määritteitä, kuten *kuoli pitkäaikaisen sairauden uuvuttamana*, *kuoli vakavan sairauden murtamana*, *kuoli vaikean sairauden väsyttämänä*, *kuoli taisteltuaan pitkään vaikeaa sairautta vastaan*. Nämä ilmaukset kuvaavat kuoleamisen tapaa, mutta lisäksi näiden ilmausten avulla voidaan korostaa vainajaa ja esimerkiksi hänen taistelutahtoaan. Etenkin esimerkissä, *kuoli taisteltuaan pitkään vaikeaa sairautta vastaan*, kirjoittaja on ehkä halunnut ilmaista vainajan persoonallisuutta ja taisteluhenkä, periksiantamattomuutta. Kun vainajan kuolinsyy ilmaistaan, halutaan samalla tuoda esille myös ihmisen voimattomuus sairauksien ja sitä kautta kuoleman edessä.

Menehtyä-verbin käyttö on aineistoni muistokirjoituksissa siis harvinaisempaa kuin *kuolla*-verbin käyttö. Lisäksi on huomattava, että *menehtyä*-verbiä käytetään ainoastaan Opettaja-lehden muistokirjoituksissa. Näidenkin kahden verbin välillä voi nähdä hienoisia tyylieroja. *Kuolla*-verbin on hieman neutraalimpi ja asiallisempi kuin *menehtyä*-verbi. *Menehtyä*-verbi tuo ilmauksiin hiukan vanhahtavaa ja runollista sävyä. *Kuolla*-verbi on ’kylmempi’ tapa ilmoittaa kuolemasta, *menehtyä*-verbillä kuolemasta voidaan ilmoittaa lempeämmin. Muutoin *menehtyä*-verbiä käytetään samalla tavoin määritteiden kanssa kuin *kuolla*-verbiäkin. Ainoa ero näiden kahden verbin välillä siinä, että *kuolla*-verbiä käytetään huomattavasti enemmän itseksensä (66 kertaa) kuin *menehtyä*-verbiä (kaksi kertaa).

Aikaisemmin luultavasti enemmän käytettyä *nukkua*-verbiä käytetään aineistossani kuusi kertaa. Kyseinen verbi esiintyy ainoastaan Opettaja-lehden muistokirjoituksissa. Näistä *nukkua pois* -ilmausta käytetään viisi kertaa, joista ainoastaan yksi ilmaus saa lisää määritteitä, eli yhdessä muistokirjoituksessa ilmaistaan myös kuoleman syy: *nukkui pois pitkäaikaisen sairauden murtamana*. Yhden kerran käytetään myös sellaista ilmausta kuin *nukkui ikiuneen*, joka on hyvinkin vanhahtava ilmaus ja tuo kunnioittavaa sävyä tekstiin. *Nukkua pois* -ilmaus on nykyään siis erittäin harvinainen tapa ilmaista kuolemaa muistokirjoituksissa.

Muita ilmauksia Opettaja-lehden aineistossani on yhteensä viisi: *tieto uupumisesta vaikeaan sairauteen - - oli poissa*, *elämäntaival päättyi*, *luopui taistelusta sairautta vastaan*, *[nimi] poismenosta äkillisen sairauskohtauksen seurauksena*, *elämänlanka katkesi äkilliseen sairauskohtaukseen*. Näistä ilmauksista *elämäntaival päättyi* ja *elämänlanka katkesi äkilliseen sairauskohtaukseen* ovat selkeästi tyyllillisesti eniten kaunokirjallisia. HS:n muistokirjoituksissa vastaavanlaisia ilmauksia ei ollut lainkaan. Muutenkin tällaiset kaunokirjalliset ilmaukset ovat erittäin harvinaisia.

Kuolemasta puhutaan aineistoni muistokirjoituksissa siis yleisesti ottaen melko neutraaliin ja koruttomaan sävyyn. *Kuolla* ja *menehtyä* -verbiä käytetään on yleisintä ilmoitettaessa

kuolemasta. Nämä verbit saavat myös lisämääritteitä silloin, kun halutaan epäsuorasti ilmaista kuolinsyy. Juuri missään aineistoni muistokirjoituksessa ei kerrota kuolinsyytä täysin tarkasti. Esimerkiksi vainajan menehdyttyä sairauteen ei tarkenneta, mikä sairaus on ollut kyseessä. Tämä johtuu luultavasti vainajan muiston kunnioittamisesta. Kaunokirjalliset ilmaukset ja tyyllisesti vanhahtavat keinot ilmaista kuolemaa ovat aineistossani hyvin harvinaisia ja niitä on ainoastaan Opettaja-lehden aineistossa. Muistokirjoituksissa pyritään pidättäytymään hyvin asiallisessa tyyliässä, jolloin tyyllivalinnatkin ovat neutraaleja.

3.2 Kuolema

HS:n ja Opettaja-lehden muistokirjoituksissa on jaksoja, joiden tehtävänä on kertoa vainajan kuolinsyystä tai -tavasta hieman tarkemmin. Kuolinsyyn kertominen on ominaista myös kuolinnuutinen-jaksolle, mutta joskus kuolemaan halutaan paneutua yksityiskohtaisemmin ja kuolemasta kerrotaan omassa jaksossaan. Olen halunnut erottaa kuolinnuutinen- ja kuolema-jaksot omiksi jaksoikseen, koska aihepiirin samankaltaisuudesta huolimatta niillä on selkeästi oma tarkoituksensa muistokirjoituksen kokonaisuudessa. Kuolinnuutinen-jakso ilmoittaa kuolemasta, kun kuolema-jakso puolestaan kuvailee kuolemaa ja siihen liittyviä asioita. Kuolema-jaksossa myös ilmaistaan surua, mikä ei kuulu kuolinnuutinen-jaksoon lainkaan. Jaksot sijoituvat muistokirjoituksessa yleensä myös täysin eri kohtaan tekstiä. Kuolinnuutinen-jakso on aina muistokirjoituksen alussa, mutta kuolema-jakso sijoittuu hyvin usein muistokirjoituksen loppuun. Kuolema-jakson tehtävänä on monesti lopettaa muistokirjoitus arvokkaasti, mutta kuitenkin mystisesti, sillä kuolemaa yhtenä elämän suurimmista tapahtumista halutaan kunnioittaa.

Tyypillistä kuolema-jaksolle on viittaus jollakin tavalla nykyhetkeen ja siihen, mitä vainaja on ollut tekemässä kuolemansa aikoihin. Etenkin äkillisissä sairaskohtauksissa ja muissa yllättävissä kuolemantapauksissa nykyhetken ja kuoleman linkittäminen on yleistä. Esimerkissä 7 kerrotaan hyvin perinteisesti kuolemasta tarkempia tietoja.

- (7) Sahlman menetti moottoripyöränsä hallinnan vaikeissa sääolosuhteissa palatessaan Espoon kaupunginteatterin *Pikkuporvarihäiden* päivänäytännöstä kotiinsa Tampereelle. (HS)

Kuolema-jakso on tyyliltään vivahteikkaampi kuin useimmat muut jaksot, sillä jaksossa halutaan kertoa kuolemasta joskus hieman kaunokirjallisemmin ja kuvailevammin. Kaunokirjallisella tyylillä halutaan pehmentää muuten ehkä hyvinkin asiallista tekstiä. Lisäksi kaunokirjallisuus saattaa olla hyvinkin suunniteltua kuolemasta puhuttaessa, sillä kuolema on ikävä ja osittain salaperäinen sekä surullinen asia. Kaunokirjallisuudella halutaan pehmentää kuolemasta kertomista. Tyylin tavoitteena on tuoda esille ihmiselämän hauraus ja ihmisen voimattomuus kuoleman edessä. Tämä juontaa juurensa varmasti uskontoon ja Suomessa evankelisluterilaisiin hautajaisperinteisiin, joista tuttua kuolema-puhetta saatetaan käyttää kuolema-jaksoissa hyödyksi. Kuolema-jaksossa kaunokirjallisen ilmaisutavan tarkoituksena on tuoda mystisyyttä kuoleman ylle ja osoittaa vainajan mahdottomuus vastustaa kuolemaa.

Esimerkeistä etenkin 8 ja 9 ovat tyyliltään hyvin kaunokirjallisia. Jaksojen tehtävänä ei ole niinkään antaa uutta tietoa kuolemasta, vaan pikemmin kuvata kuolemaa kaunopuheisesti. Esimerkeissä 10 ja 11 puolestaan viitataan vainajan elämään sairauden kynnyksellä. Etenkin Opettaja-lehdessä on tyypillistä viitata eläkkeeseen, jos eläkeikä on ollut kovinkin lähellä.

- (8) Nyt Jaana on siirtynyt toiseen pukuhuoneeseen, eikä meidän vastaväitteitämme oteta huomioon. (HS)
- (9) Kauniin huerteisena pysähtyi pakkaspäivä, kun kaksi suoraa kohtasivat 23. joulukuuta 2012. (HS)
- (10) Pentille ehti jäädä aivan liian vähän oloneuvoksen vuosia Mikkelin ystävien ja Puurtilan kotitilan maisemissa, kun vakava sairaus otti erinomaisesta erityisopettajasta ja hyvästä ihmisestä selkävoiton. (Opettaja 11/2011)
- (11) Hän oli ollut jo muutaman vuoden osa-aikaeläkkeellä. Täyseläkkeelle siirtyminen oli edessä tänä kesänä, mutta siitä ja tulevasta matkasuunnitelmista ja kirjan kirjoittamisesta Pekka ei enää päässyt nauttimaan. (Opettaja 26–31/2011)

Kuolema-jaksoja ei kuitenkaan ole aineistossani kovinkaan paljon. Etenkin kaunokirjalliset kuolemaan liittyvät ilmaukset ovat erittäin harvinaisia. Kuolema-jaksojen sijaan käytetään huomattavasti enemmän tiivistys-jaksoja, joissa kootaan muutamaan virkkeeseen vainajan persoonallisuus. Molemmat jaksot ovat yleensä muistokirjoituksen tekstiosuuden päättäviä jaksoja, jolloin tyypillisesti tiivistys-jakso on se, joka muistokirjoitukseen sisällytetään. Joskus kuitenkin kuolema-jaksollekin on nähty oma paikkansa. Sekä tiivistys- että kuolema -jakso ikään kuin kokoa muistokirjoituksen asiat yhteen. Kuolema-jakso koostuu kuoleman

käsittelystä tavalla tai toisella, kun taas tiivistys-jakso pyrkii ylistämään vainajan ominaisuuksia ja kiteyttämään vainajan persoonallisuuden ja ainutlaatuisuuden.

3.3 Työelämä

Marttinen (1997: 6) korostaa, että muistokirjoituksissa painopiste on vahvasti henkilön työelämälle antamassa panoksessa. Tämä näkyy myös oman aineistoni muistokirjoituksissa. Lähes kaikkien aineistoni muistokirjoitusten keskiössä on henkilön työelämä ja yhteiskunnalliset saavutukset. Työelämä-jakso voi koostua useammasta kuin yhdestä kappaleesta ja usein näin onkin. Jakso on lähes kaikissa aineistoni muistokirjoituksissa. Vain muutamassa poikkeustapauksessa työelämä-jaksoa ei ole, mutta silloinkin muistokirjoituksessa on kuitenkin ammatillinen persoona-jakso, jossa käsitellään myös työelämää – vain hieman eri näkökulmasta.

Työelämää käsitellään yleisesti ottaen paljon muistokirjoituksissa. Opettaja-lehden muistokirjoituksille on tavallista, että jaksot koostuvat yhdestä kappaleesta, mutta työelämä-jakso on useimmiten useamman kuin yhden kappaleen mittainen. HS:n muistokirjoitukset ovat teksteinä Opettaja-lehden muistokirjoituksia paljon pidempiä, joten niissä myös työelämä-jaksoja on enemmän. Jos työelämä-jakso on yhden kappaleen mittainen, se on yleensä melko pitkä kappale – muistokirjoitusten pisimpiä.

Vaihtoehtoisesti muistokirjoitukset voivat olla myös ytimekkäitä, jolloin työelämä-jaksokin on lyhyt ja tiivis. Useimmiten työelämä-jaksossa kerrotaan tärkeimmät työpaikat paikka- ja aikatietoineen. Työura saatetaan käydä kronologisesti läpi. Kaikkia työpaikkoja ei välttämättä mainita: tärkeintä on, että työuran alku- ja loppuvaiheet tulevat esille. Lisäksi työelämä-jaksoon sisältyvät tiedot vainajan koulutuksesta ja opinnoista. Työelämä-jakso on siis melko luettelomainen etenkin Opettaja-lehden muistokirjoituksissa. Esimerkeissä 12 ja 13 työelämän tiedot ilmoitetaan lyhyesti, ytimekkäästi ja luettelomaisesti. Työura käydään läpi lyhyesti alusta loppuun.

- (12) Toimittuaan kuvaamataidon ja kirjoituksen tuntiopettajana 1960-luvun alussa mm. Lieksan yhteislyseossa, Leppävirran yhteiskoulussa, Helsingin normaalilyseossa ja Taideteollisen oppilaitoksen kuvaamataidon opettajaosastolla, hänet nimitettiin Turun normaalilyseon kuvaamataidon ja kirjoituksen lehtoriksi 1964. Tässä sittemmin Turun normaalikouluksi nimetyn koulun virassa Lassander toimi vuoteen 1999, eläkkeelle siirtymiseensä asti. (Opettaja 47/2011)

- (13) Valmistumisensa jälkeen Pertti toimi opettajana Leppälahden koululla. Varsinaisen elämäntyönsä hän teki Keski-Palokan koulussa, jonne hän siirtyi luokanopettajaksi 1970. Vuonna 1971 Pertti valittiin Keski-Palokan koulun johtajaksi. Tehtävä muuttui rehtoriudeksi 1981. (Opettaja 24–25/2012)

HS:n muistokirjoituksissa tyyli on kauttaaltaan paljon kertovampi, minkä vuoksi myös työelämä-jaksot ovat erilaisia ja luettelomaisuutta on huomattavasti vähemmän. HS:n muistokirjoitukset on kirjoitettu henkilökuvajuttujen tyylin mukaisesti. Tähän vaikuttaa varmasti se, että kirjoittajia ovat toimittajat. Esimerkeissä 14 ja 15 kerrotaan vainajan työelämästä kuvailevasti. Esimerkki 15 havainnollistaa myös sitä, miten yksi jakso voi koostua useammasta kappaleesta. Kappalejako on kyseisen esimerkin jaksossa todella tiheä.

- (14) Timo Jämsenin ensimmäinen julkinen esiintyminen oli 1959 rock-kuningaskilpailuissa, joiden loppukilpailu lähetettiin Helsingin kaupakorkeakoululta *Music, music, music* -televisiolähetyksenä. Loppuvuodeksi 1959 Jämsen liittyi Five Tornados -yhtyeeseen, jolta ei ole jäänyt yhtään äänitettä. Hän ehti kuitenkin levyttää Musiikki-Fazerille hymyilevänä nuorena laulajana muun muassa vanhan rallin *Kun mä kuolen, vanhan kitarani saat, Katson sinne katson tänne, Onnen siiteet* (Fame and Fortune) ja *Loppunut on meiltä koulu*. (HS)
- (15) Tapper julkaisi pari kirjaa jo 1960-luvulla ja kirjoitteli opettajantyönsä ohessa pienempiä töitä kuten näytelmiä.

Pitkän aikaa näytti siltä, että hän jää taiteellisessa katsannossa kuuluisan veljessarjan ainoaksi porvarillisen ammatin harjoittajaksi.

Mutta sitten alkoi tapahtua.

Harri Tapperilta ilmestyi neljännesvuosisadassa yli 20 kaunokirjallista proosateosta, ja sen lisäksi lukuisa määrä muita, myös asiatekstejä.

Tuotannon tasoa kuvaa, että hän sai teoksistaan Suomi-palkinnon, Pro Finlandia -mitalin, valtionpalkinnon ja monia muita palkintoja sekä kaksi Finlandia-ehdokkuutta.

Harri Tapperin proosan aihepiirejä voi luokitella monella tapaa, mutta tekstien yhteiseksi piirteeksi jää tekemiseen uppoutumisen riemu, kerromman ilo, elämän oikukkuuden hyväsydäminen hyväksyntä.

Hänen tunnetuin teossarjansa on taiteilijaveljesten vaiheita kuvaava romaanitrilogia *Näin syntyvät revontulet* (1990), *Kerrothan, oi koi-vu* (1993) ja *Tulva* (1995). Sarja täydennysteoksineen *Missä kurkien aura on* (1998) ja *Pitkäsuisten suku* (2002) on ilmestynyt myös yhteislaitoksena *Järkäle* (2009). (HS)

Työelämä-jaksossa kerrotaan vain henkilön koulutusta vastaavasta työstä ja pääasiassa siitä työstä, jota hän on tehnyt ns. elämäntyökseen. Vain yhdessä Opettaja-lehden muistokirjoituksessa mainitaan opetusalan ulkopuolinen työkokemus: kyseisessä tapauksessa kerrotaan lyhyesti matkaoppaan työstä. HS:n työelämä-jakso on Opettaja-lehden jaksoon verrattuna siinä mielessä kuitenkin erilainen, että siinä saatetaan kertoa työelämästä hieman laajemmin. Lisäksi HS:n muistokirjoitusten kohteina olevat kulttuurielämän edustajat ovat usein tehneet hyvin monipuolisesti erilaisia töitä eri aloillakin, joten niistä mainitaan joskus muistokirjoituksissa. Pääasiassa HS:n muistokirjoituksetkin kuitenkin keskittyvät vainajan ns. elämäntyöhön.

Tutkimieni lehtien muistokirjoitusten työelämä-jaksot poikkeavat jonkin verran toisistaan siinä suhteessa, mitä vainajan elämäntyöstä kerrotaan. HS:n muistokirjoitusten kirjailijoiden, laulajien ja näyttelijöiden työnkuva on hyvin erilainen kuin Opettaja-lehden opettajien. Opettajien työelämä-jaksossa kerrotaan työpaikoista ja työtehtävistä, mutta HS:n työelämä-jaksoissa luetellaan paljon vainajien työn tuloksia ja tuotoksia. Esimerkiksi kirjailijoiden tuotantoa käydään läpi tarkastikin: esille nostetaan vainajan tärkeimpiä teoksia ja niiden ilmes-tysvuosia. Teoksien sisältöä käsitellään myös. On huomattava, että kulttuurielämän edustajat ovat usein samalla myös hyvin tunnettuja henkilöitä, jolloin muistokirjoituksen kirjoittamisessa on vieläkin tärkeämpää huomioida muistokirjoitusten lukijat eli yleisö. Julkisuuden henkilöistä kirjoitetut muistokirjoitukset ovatkin enemmän muisteluja yleisölle vainajan julkisuudesta ja ”julkisesta minästä” kuin todellisesta persoonasta ja ”yksityiselämän minästä”. Esimerkissä 16 käsitellään vainajan ammattia ja työtä teosten kautta. Jaksossa mainitaan, missä vainaja on näytellyt ja mitä erityistä näissä töissä on ollut.

- (16) Yleisradion palvelukseen Pentikäinen tuli suurten muutosten vuonna 1965. Uudentyyppisissä dokumentaarisisissa televisioelokuvissa *Työtön* (1969) ja *Hiekkakuningas* (1972) hän antoi kasvot sisukkaalle suomalaiselle työmiehelle.

Draaman puolella häneltä hoituivat yhtä hyvin klassiset roolit kuin kotimainen nykydraama. Hän oli sekä Tartuffe että Rikhard III, mutta myös Solveigin isä Börje Lassi Sinkkosen romaanin perustuvassa kolmiosaisessa *Solveigin laulussa* (1974).

Parhaiten hänet muistetaan kenties *Kahdeksasta surmanluodista* (1972). Ohjaaja Mikko Niskanen halusi Pentikäisen aluksi päärooliin Pasiksi, mutta Pentikäisen ehdotuksesta näytteli sen lopulta itse. Pentikäinen esitti Pasin kaveria Reiskaa, mutta hänen merkityksensä koko tuotannolle oli huomattavasti pelkkää roolityötä suurempi. (HS)

Koulutus on myös hyvin tärkeä osa työelämä-jaksoa. Koulutuksesta ja opinnoista on yleensä ainakin pieni maininta muistokirjoituksien työelämä-jaksossa. Usein koulutustiedot aloittavat työelämä-jakson, kuten esimerkissä 17. Luonnollisestikin ensin kerrotaan vainajan koulutuksesta ja opinnoista ja vasta sitten perehdytään koulutusta vastaavaan työhön. Esimerkistä 18 voi huomata, että koulutuksesta kerrotaan joskus hyvinkin laajasti, joskin tämä on aika harvinaista. Yleensä koulutuksesta mainitaan vain lyhyesti, jotta päästään esittelemään tarkemmin työuraa. Joskus koulutuksen käsittely saattaa kattaa koko kaaren peruskoulusta aina ammattiin johtaneeseen koulutukseen.

- (17) Salmela opiskeli Suomen teatterikoulussa 1950–1953 ja aloitti sen jälkeen näyttelijänuransa Lappeenrannassa. Sitten olivat vuorossa kiinnitykset Hämeenlinnassa 1954–55, Varkaudessa 1955–56, Mikkelissä 1956–59 ja Porissa 1959–61. Vuonna 1961 hän palasi Lappeenrannan kaupunginteatteriin, jossa hän näytteli eläkkeelle siirtymiseensä asti. (HS)

- (18) Lapsuutensa ja nuoruutensa Henriette vietti Äänekoskella ja kirjoitti ylioppilaaksi Äänekosken lukiosta. Hän opiskeli Jyväskylän yliopistossa pääaineenaan fysikaalinen kemia, sivuaineina fysiikka ja matematiikka.

Henriette valmistui filosofian maisteriksi 2004. Hän jatkoi heti opintojaan työskennellen samalla tutkijana Jyväskylän yliopistossa. Viimeinen opiskeluvuosi oli vaativa aviomiehen asuessa töiden vuoksi viikot Porin seudulla. Henriette hoiti lapset sekä opinnot ja valmistui filosofian lisensiaatiksi. (Opettaja 13/2012)

Joskus koulutuksesta kerrottaessa saatetaan tuoda esille myös vainajan työelämän aikaiset täydennyskoulutukset ja opinnot. Esimerkissä 19 kerrotaan, missä ja mitä kaikkea vainaja on opiskellut työnsä ohella.

- (19) - - Vapaa-Jää lähti opintomatkalle Englantiin, palasi seuraavana vuonna takaisin salonkiin ja opiskeli työn ohessa englantia ja taidehistoriaa. Yhdysvaltoihin hänen opintomatkansa suuntautui Asla-stipendillä 1966–67. (Opettaja 51–52/2011)

3.4 Yhteiskunnallinen toiminta

Yhteiskunnallinen toiminta -jakso on työelämä-jakson ohella suhteellisen merkittävä jakso muistokirjoituksen kokonaisuudessa. On pitkälti kirjoittajan tiedoista ja valinnoista kiinni,

sisällyttääkö hän muistokirjoitukseen yhteiskunnallinen toiminta -jakson vai ei. Tietenkin on myös otettava huomioon, että kaikki vainajat eivät ole olleet yhteiskunnallisesti niin aktiivisia, jotta siitä olisi mahdollista muistokirjoituksessa kirjoittaa. Muistokirjoituksia on kuitenkin ollut tapana kirjoittaa yhteiskunnallisesti vaikuttavista henkilöistä ja sama tapa pätee yhä. Moni aineistoni muistokirjoituksen vainajista on jollain tavoin vaikuttanut myös yhteiskunnallisesti.

Yhteiskunnallinen toiminta -jaksoja on Opettaja-lehden ja HS:n aineistossa suurin piirtein yhtä paljon, mutta jaksojen sisällöt kuitenkin eroavat joissakin tapauksissa hieman toisistaan. Opettaja-lehden yhteiskunnallinen toiminta -jaksojen sisältö koostuu luottamustoimien, järjestystoiminnan ja arvonimien esittelystä. Näistä koostuvat osittain myös HS:n yhteiskunnallinen toiminta -jaksot. On kuitenkin otettava huomioon, että Opettaja-lehden ja HS:n muistokirjoitusten kohteiden ammatit ovat hyvin erilaisia. HS:n muistokirjoitusten vainajat ovat kulttuurielämän edustajia, jolloin heidän yhteiskunnallinen aktiivisuutensa ja vaikuttavuutensa tulee esille työn kautta. Kirjailijoiden, näyttelijöiden ja muusikoiden työ on yhteiskunnallisesti vaikuttavaa. HS:n yhteiskunnallinen toiminta -jaksot sisältävät siis paljon enemmän ammatin ansioiden esittelyä.

Muistokirjoituksien kirjoittamisen perinteet vaalivat työuran ja yhteiskunnallisten saavutusten käsittelemistä. Muistokirjoituksia onkin ollut tapana kirjoittaa merkkihenkilöistä, joten yhteiskunnalliset saavutukset ovat olleet eräänä kriteerinä muistokirjoituksen saamiselle. Yhteiskunnallinen toiminta -jakson tehtävänä on kertoa esimerkiksi henkilön saamista kunnia- ja arvonimistä sekä palkinnoista. Jaksossa myös esitellään henkilön yhdistyshistoriaa ja muita ammatillisia saavutuksia. Esimerkissä 20 kerrotaan yhdistystoiminnasta ja lisäksi lopussa mainitaan ansiomerkin saamisesta. Yhteiskunnallinen toiminta -jaksossa voidaan esitellä myös henkilön kirjalliset tuotokset ja julkaisut, kuten esimerkiksi 21.

- (20) Viime vuosiin asti hän oli aktiivisesti mukana Helsingin saksalaisen koulun, Saksalaisen kirjaston ja Aue-säätiön toiminnassa ja aloitti heti Suomeen tultuaan jo perinteeksi muodostuneen ystävyyskaupunkitoiminnan Schwäbisch Hallin ja Lappeenrannan kaupungin välillä. Domischille myönnettiin ansioistaan Suomen Leijonan ritarimerkki 2001. (Opettaja 36/2011)
- (21) Kirsti Salo toimitti ja kirjoitti useita Pispalaan ja pispalalaisiin liittyviä pienimuotoisia kirjoja. Julkaisuun *Pispalan Moreeni - enemmän kuin yhdistys* on koottu Kirsti Salon kirjoittamat Moreenin jäsenkirjeet vuosilta 1981–2002. Ne paitsi osoittavat kirjoittajansa taidot, ovat kiinnostavaa paikallis- ja mikrohistoriaa. (Opettaja 5/2012)

Pääasiassa yhteiskunnallinen toiminta -jaksossa kuitenkin tuodaan esille vainajan tehtävät eri luottamustoimissa ja järjestöissä. Poliittisesta ja kirkollisesta toiminnasta kertominen on myös yleistä yhteiskunnallinen toiminta -jaksoille. Esimerkissä 22 kerrotaan molemmista. Yhteiskunnallinen toiminta -jakso noudattaa hyvin muistokirjoituksen sisällöstä annettuja yleisiä ohjeita. Esimerkiksi Sanankäytön pikkujättiläisessä (1988) luetellaan hyvin selvästi, millaisista yhteiskunnallisista saavutuksista ja asioista on luontevaa puhua.

- (22) Vuosituhannen alussa Juha meni mukaan Helsingin kunnallispolitiikkaan ja toimi useissa luottamustehtävissä, mm. kulttuuri- ja kirjastolautakunnan jäsenenä sekä kaupunginvaltuuston varavaltuutettuna ja sen jälkeen ympäristölautakunnan jäsenenä. Myös kirkolliset asiat kiinnostivat Juhaa ja hän ehti toimia Helsingin seurakuntien yhteisen kirkkovaltuuston jäsenenä ja oman seurakuntansa seurakuntaneuvostossa. (Opettaja 33/2011)

HS:n esimerkissä 23 kerrotaan vainajan yhteiskunnallisista toimista. Kyseisessä esimerkissä nousevat esille hyvin Opettaja-lehden ja HS:n aineiston tyylierot. Opettaja-lehdessä niin yhteiskunnallinen toiminta -jaksossa kuin muissakin jaksoissa tyyli on paljon pelkistetympi ja luettelomaisempi. HS:n aineistossa tyyli on kertovampi. Esimerkki 23 alkaakin ensin kuvailemalla vainajan ominaisuuksia, minkä jälkeen kerrotaan, missä luottamustoimissa hän on toiminut. Opettaja-lehdessä luottamustoimet ja tehtävät usein luetellaan. Sen sijaan HS:n yhteiskunnallinen toiminta -jaksoissa saatetaan usein keskittyä kuvailemaan niitä vainajan ominaisuuksia, jotka ovat johtaneet hänet mainittuihin luottamustoimiin. Luottamustoimien nimiä ja tarkkoja tehtäviä ei välttämättä mainita yhtä täsmällisesti kuin Opettaja-lehdessä.

- (23) Jaana oli myös jämäkkä oikeudenmukaisuuden puolustaja ja tarttui rohkeasti asioihin, kun huomasi työtovereitaan kohdeltavan epäreilusti. Niinpä hän ehtikin toimia näyttelijäyhdistyksessämme sekä sihteerinä, luottamusmiehenä että puheenjohtajana niinä vaikeina vuosina, kun teatterin johto painosti ammattiyhdistystoimintaan osallistuneita.

Jaana valittiin myös useita kertoja Suomen Näyttelijäliiton valtuustoon. (HS)

Toisaalta HS:n muistokirjoituksissa saatetaan paneutua yhteiskunnallisiin tehtäviin myös hieman tarkemminkin. Opettaja-lehdessä on tyypillistä, että yhteiskunnalliset tehtävät

vain mainitaan, mutta HS:n muistokirjoituksissa saatetaan kertoa yhteiskunnallisten tehtävien sisällöstä hieman laajemmin, kuten esimerkissä 24.

- (24) Kannila toimi aktiivisesti Väinö Linnan seurassa sen perustamisesta lähtien. Puheenjohtajana Väinö Linnan seurassa Kannila oli vuosina 1991–1999. Kannila oli myös ideoimassa Pentinkulman päiviä.

Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutin perustajajäseniin kuulunut Kannila innosti monia nuoria kirjallisiin harrastuksiin. Kouluille hän järjesti kirjailijavierailuja ja toimitti Tampereen Säästöpankin kustantamia Sampo- ja Teini-Sampo -lehtiä, joissa julkaistiin lahjakkaiden nuorten kirjoituksia. Kannila kuului myös vuonna 1980 perustetun Nykysuomen seuran aktiiveihin sen perustamisesta lähtien. (HS)

HS:n muistokirjoitusten yhteiskunnallinen toiminta -jaksossa on tyypillistä osoittaa yhteiskunnallinen aktiivisuus työelämän ansioiden kautta. Kuten aikaisemmin mainitsin, kulttuurielämän edustajien työ on yhteiskunnallisesti vaikuttavaa, jolloin yhteiskunnallinen toiminta koostuu pitkälti vainajien työn saavutuksista ja ansioista. HS:n muistokirjoituksissa ei tuoda yhteiskunnallista aktiivisuutta esille niinkään järjestötoiminnan vaan pikemminkin juuri työn saavutusten kautta. Esimerkki 25 on hyvin tyypillinen HS:n aineiston yhteiskunnallinen toiminta -jakso. Siinä kerrotaan lyhyesti, mitä vainaja on työllään tuonut yhteiskuntaamme ja kirjallisuuteen. Esimerkissä 26 puolestaan korostuvat vainajan sosiaaliset ansiot ja yhteisöllinen vaikuttaminen.

- (25) Joensuu toi suomalaiseen rikoskirjallisuuteen uuden, omaleimaisen henkilöhahmon, jonka työ ja elämä muodostavat dekkarisarjan koko rungon. (HS)

- (26) Kirjailijana Ojajarjun ansiot liittyvät hänen voimakkaaseen läsnäoloonsa 1960–70-lukujen helsinkiläisissä kirjailija-, taiteilija- ja intellektuellipiireissä. Hän oli sosiaalinen hahmo, jolle puheenjohtajan viitta istui luonnostaan. Tosin kilpailu vaikutusvallasta oli kovaa, kun pöydässä istuivat usein sellaiset kirjailijat ja sanansäilät kuten Pentti Saarikoski ja Hannu Salama. (HS)

HS:n muistokirjoitusten yhteiskunnallinen toiminta -jaksoille on myös tyypillistä kertoa vainajan jättämästä perinnöstä yhteiskunnalle. Esimerkissä 27 kuvaillaan, miten vainajan

aloittama musiikkiperinne jatkuu yhä hänen kuolemansa jälkeenkin. Hän on vaikuttanut työhönsä ja ammattitaidollaan yhteiskunnan musiikkikenttään pysyvästi.

- (27) Topi Sorsakosken menestyksen viitoittamia polkuja ovat jo kottaneet jatkaa monet laulajat, eikä elvytetty vanhahtava musiikkiperinne katoa minnekään. (HS)

3.5 Ammatillinen persoona

Ammatillinen persoona -jakso esiintyy hyvin monessa aineistoni muistokirjoituksessa. Periaatteessa jakso voisi olla myös osa työelämä-jaksoa, mutta olen kuitenkin nähnyt järkeväksi jakaa nämä kaksi jaksoa omakseen, sillä niillä on selvästi eri funktiot muistokirjoituksen kokonaisuudessa. Työelämä-jakson tehtävänä on ilmoittaa työpaikat ja työtehtävät sekä koulutus suhteellisesti ytimekkäästi ja luettelomaisesti. Se on tavallaan ansioluettelo. Työelämä-jaksossa on tärkeää, että esille tulevat tiedot työpaikan nimistä, palvelusvuosista ja työtehtävistä sekä koulutuksesta. Ammatillinen persoona -jakson tehtävänä on sen sijaan kuvailla vainajaa työssään ja vainajan persoonaa ammatilliselta kannalta. Kyseisessä jaksossa korostetaan vainajan ominaisuuksia ja sitä kautta vainajan ainutlaatuisuutta ja merkittävyyttä. Muistokirjoitusten jaksoihin kuuluu myös pelkkä persoona-jakso, joka puolestaan keskittyy vainajan yksityiselämän, harrastusten ja luonteenpiirteiden kuvailuun. Ammatillinen persoona -jaksossa keskitytään vainajan ominaisuuksiin ammatissaan.

- (28) Tikkanen oli innostava ja empaattinen opettaja, joka näki jokaisen oppilaansa arvon. Hän oli opettajan mallikuva. Monet oppilaspolvet ajattelevat häntä edelleen lämpimästi. (Opettaja 12/2012)
- (29) Helena tunnustettiin heti hyvin osaavaksi, tehokkaaksi ja kivaksi opettajaksi. Hän oli tasapuolinen ja huomaavainen oppilaitaan kohtaan. Hänellä oli taito antaa opetusta niin, että jokainen koki sen motivoivaksi ja tavoitteelliseksi. Hän myös uudisti kielten opetusta heti, kun uusia opetus- ja oppimismenetelmiä oli kehitetty ja testattu. (Opettaja 10/2012)

Edellä olevassa esimerkissä 28 luonnehditaan vainajaa adjektiivien *innostava* ja *empaattinen* kautta. Lisäksi hänet määritellään *opettajan mallikuvaksi*. Opettajien muistokirjoituksissa on yleistä, että vainajan suhdetta oppilaisiin korostetaan. Sitä kautta halutaan usein

tuoda esille se, että oppilaita on kohdeltu yksilöinä. Tämän huomaa myös esimerkiksi 29, jossa mainitaan vainajan taito yksilöllistää opetusta. Esimerkissä 29 tuodaan esille myös se, millä tavoin vainaja on uudistanut ammatteensa liittyviä seikkoja. Tämä on myös kovin yleistä opettajien muistokirjoitusten ammatillinen persoona -jaksoille.

Ammatillinen persoona -jakso on hieman yleisempi Opettaja-lehdessä kuin HS:ssä. Opettaja-lehden jaksolle tyypillistä persoonan kuvaamista ei esiinny kovin paljon HS:n ammatillinen persoona -jaksoissa. Esimerkissä 30 HS:n ammatillinen persoona -jakso on kuitenkin hyvin samanlainen kuin Opettaja-lehdessä. Siinä kuvataan, millainen vainaja on ollut työssään.

- (30) Kirjailijana Kannila evästi oppilaitaan kirjoittajiksi jatkuvalla kannustamisella. Hänelle kukaan ei ollut toivoton tapaus. Nuorille opettajille Kannila oli esikuva, jonka tekemisiä seurattiin. (HS)

HS:n muistokirjoituksissa ammatillinen persoona -jakso sisältää enemmän ansioista kertomista kuin ammattipersonan kuvailua. Opettaja-lehdessäkin mainitaan joskus vainajan saavutuksia ja ansioita ammattinsa edustajana, mutta tämä on huomattavasti yleisempää HS:n muistokirjoituksissa. Toki tähän vaikuttaa paljon se, että HS:n muistokirjoitusten kohteet tuottavat työkseen materiaalia julkisuuteen yleisölle. Kirjailijoiden, näyttelijöiden ja muusikoiden tarkoituksenakin on tehdä sellaista työtä ja luoda sellaista materiaalia, joka on uutta ja poikkeavaa. Esimerkissä 31 kerrotaan hyvin perinteisesti vainajan ansioista ja erityisominaisuuksista ammatissaan.

- (31) Kirjailijana Ahon voima oli kielessä, jota on pidetty virtuoottisena ja maagisena.
Häntä kiitettiin taajaan myös siitä, miten synkkiinkin kuvauksiin saatiin mukaan hurmiota ja huumoria. (HS)

3.6 Persoona

Ammatillinen persoona -jakson lisäksi muistokirjoituksen jaksoihin kuuluu pelkkä persoona-jakso. Nämä kaksi jaksoa liittyvät läheisesti toisiinsa, minkä vuoksi jaksojen luokittelu on ollut välillä haastavaa. Jaksoilla on kuitenkin selkeästi eri tehtävät muistokirjoituksen koko-

naisuudessa, joten on ollut mielekästä erottaa nämä kaksi jaksoa omiksi jaksoikseen. Kuten aiemmin on tullut todettua, ammatillinen persoona -jakson tehtävänä on kuvailla vainajan työpersoonaa ja työssä ilmeneviä luonteenpiirteitä ja ominaisuuksia. Persoona-jakso keskittyy puolestaan vainajan luonteen ja ominaisuuksien kuvailuun vapaa-ajalla. Persoona-jaksossa paneudutaan yksityiselämän eri puoliin monipuolisesti.

Persoona-jakso sisältää nimensä mukaisesti tietoja henkilön persoonasta, kuten esimerkiksi 32, jossa mainitaan muutamia luonteenpiirteitä ja kuvaillaan vainajaa. Persoonan lisäksi paneudutaan myös siihen, mitkä asiat ja ajatukset ovat olleet vainajalle tärkeitä. Esimerkissä 33 kerrotaan puolestaan harrastuksista ja vapaa-ajanvietosta, mikä on hyvin yleistä persoona-jaksolle. Luonnehtivathan harrastukset jossain määrin myös sitä, millainen henkilö on kyseessä.

- (32) Asko oli luotettava ja ystävällinen. Hän arvosti ja kunnioitti ihmisiä. Hänen seurassaan nautti askomaisesta tilannekomiikasta, taidosta löytää huumorinhöysteisiä arkea keventäviä asioita. Eriytyisesti viimeisinä elinvuosinaan hän korosti Horatiuksen ajatusta tarttumisesta hetkeen ja elämistä tässä käsillä olevassa ajassa. (Opettaja 13/2012)
- (33) Tikkanen harrasti monipuolisesti kuvataiteita. Hän painoi kankaita, harrasti maalausta ja valokuvausta ja teki esimerkiksi omat postikorttinsa. Hän loi kauneutta ympärilleen ja toi siten lähimmäisilleen iloa. Eriytyisesti aktiivivuosinaan hän opiskeli kieliä, kuten ruotsia, englantia, venäjää ja ranskaa. (Opettaja 12/2012)

Edellä olevasta esimerkistä 33 on nostettava esille yksi muistokirjoituksille tyypillinen ominaisuus. Virke *Hän loi kauneutta ympärilleen ja toi siten lähimmäisilleen iloa* sisältää näkemyksen siitä, miksi juuri kyseinen vainaja on ollut ainutlaatuinen ja merkityksellinen. Vaikka muistokirjoituksissa ei suoraan puolustellakaan sitä, miksi vainaja on ansainnut muistokirjoituksen, on se usein luettavissa rivien välistä. Kyseisessä virkkeessä korostuu myös se, mitä vainaja on jättänyt jälkeensä muille.

HS:n muistokirjoituksissa on myös persoona-jaksoja, joskaan ei yhtä paljon kuin Opettaja-lehden aineistossa. HS:n muistokirjoituksissa keskitytäänkin enemmän ammatilliseen persoonaan ja työelämään, jolloin pelkät persoona-jaksot jäävät kovin lyhyiksi ja pelkistetyiksi. Lisäksi persoona-jaksojen vähyyteen saattaa osaltaan vaikuttaa se, että suuri osa HS:n muistokirjoitusten kohteista on julkisuuden henkilöitä. Tällöin on merkityksellisempää kertoa vainajan ammatista ja saavutuksista työelämässä.

HS:n persoonajaksot ovat sisällöltään hyvin vaihtelevia. Persoona-jaksossa voidaan mainita vainajan elämän tärkeimpiä asioita, kuten esimerkissä 34, jossa tuodaan esille vainajan arvoja. Joskus persoonajaksossa saatetaan kuvata vainajan toimia ja ajattelutapaa. Tästä hyvä esimerkki on 35, jossa vainajan kutsumanimen taustoja selitetään auki.

- (34) Perheensä tiluksilla Pohjois-Karjalassa Hannu Sokka oli onnellinen. Luonnon kauneus ja rauha sekä hyvät ihmiset merkitsivät hänelle paljon. (HS)
- (35) "Tampereen erakoksi" kutsuttu kirjailija ei halunnut olla tekemisissä julkisuuden kanssa ja vältteli puhelimiakin. (HS)

Harrastuksien erittelemineen persoona-jaksossa on hyvin yleistä niin Opettaja-lehden kuin HS:n muistokirjoituksissa. Esimerkissä 36 kerrotaan vainajan musiikkiharrastuksesta sekä kiinnostuksesta Italian kieleen ja kulttuuriin. Kuitenkin jakson lopussa nämä asiat kytetään myös ammattiin. Tämä kuvastaa hyvin sitä, miten vaikeasti julkisuuden henkilöiden ammatillinen ja yksityinen persoona ovat erotettavissa toisistaan. Esimerkissä 37 on mainittu suoraan muutamia luonteenpiirteitä: *rehellisyys*, *pelottomuus* ja *suorapuheisuus*. Tämä tapa ei kuitenkaan ole kaikkein yleisin, sillä tavallisesti luonteen kuvailua näin suoraan yritetään välttää.

- (36) Jaatinen oli intohimoinen musiikin harrastaja. Hän lauloi kolmen vuosikymmenen ajan Helsingin saksalais-suomalaisessa kuorossa ja harrasti myös yksinlaulua. Erityisesti vanha musiikki oli lähellä hänen sydäntään.

Hänen kiinnostuksensa kohteita olivat myös Italian kieli ja kulttuuri. Juuri musikaalisuus, sanoilla maalailu ja värikäs kieli leimasivat hänen kirjallista tuotantoaan. (HS)

- (37) Annikan mustaa, tai sisar Toven sanoin "viistoa" huumoria eivät kaikki ymmärtäneet.

Annika Idströmin keskeisimpiä luonteenpiirteitä olivat rehellisyys ja pelottomuus.

Kaunis ja suorapuheinen nainen oli menestysvuosinaan naistenlehtien unelmahaastateltava.

Hän puhui poikkeuksellisen avoimesti lapsuudenkotinsa jännitteistä ja vaikeistakin perhesuhteista - tosin toisinaan hän katui haastattelua heti sen antamisen jälkeen.

Hänellä oli hyvin vaativa taidemaku. (HS)

Vainajia luonnehditaan usein eloisiksi ja aktiivisiksi ihmisiksi. Muistokirjoituksissa ei yleensäkään puhuta negatiivista asioista, joten vainajan parhaita puolia korostetaan. Muistokirjoituksissa ei kuitenkaan ole tavattoman paljon vainajan luonteen erittelyä ja kuvailua. Sen sijaan luonne ja persoona tulevat kiertoteitse ilmi, kun vainajan vapaa-ajanviettoa eritellään. Tähän saattaa olla syynä se, että vainajien arvostelua pyritään välttämään ja kunnioittava ote halutaan säilyttää viimeiseen asti. Luonteen kuvailu on helposti kirjoittajan subjektiivinen näkemys vainajasta, vaikkakin kirjoittajalla olisi pelkästään positiivista sanottavaa. Näin ollen harrastuksista kertominen on neutraalimpi tapa ilmaista vainajan persoonallisuutta.

HS:n muistokirjoitusten persoona-jaksoissa on otettava huomioon se, että kirjoittajina on myös sellaisia henkilöitä, jotka eivät ole tunteneet vainajaa kovin hyvin henkilökohtaisesti. Toimittajat ja erilaiset kulttuurialan henkilöt kirjoittavat mieluummin vainajan ammatillisesta persoonasta, sillä heillä ei välttämättä ole kovin hyvää kuvaa vainajan yksityiselämän persoonasta. Tämän vuoksi HS:n muistokirjoituksissa käytetään varmasti paljon myös ulkopuolisia lähteitä, ihmisiä, jotka ovat tunteneet vainajan kirjoittajaa paremmin.

3.7 Tiivistys

Tiivistys-jakso on aivan omanlaisensa jakso, jonka sisältö vaihtelee huomattavasti enemmän kuin muiden jaksojen sisältö. Vaikka tiivistys-jakson sisältö onkin hyvin monipuolinen ja vaihteleva, silti jaksolla on tietty tehtävä. Tiivistys-jakson tarkoituksena on ikään kuin tiivistää vainajan elämä tai luonne yhteen tai muutamaan virkkeeseen. Tarkoituksena on kiteyttää vainajan merkityksellisyys. Tiivistys-jakson voi sanoa olevan hyvin tyypillinen juuri muistokirjoituksille, sillä jakson sisältö koostuu ikään kuin viimeisistä sanoista vainajalle ja vainajasta.

Perinteinen tapa tiivistää ajatuksia vainajasta ja hänen elämästään on määritellä jotenkin vainajan ominaisuuksia, kuten esimerkeissä 38 ja 39. Lainauksen käyttäminen on myös melko yleistä tiivistettäessä ajatuksia vainajan elämästä. Esimerkissä 40 käytetään hyödyksi vainajan omia sanomisia. Joskus voidaan myös hyödyntää vainajan tuttavien lausahduksia. Lainaukseen saatetaan sisällyttää vaihtoehtoisesti esimerkiksi runojen säkeitä, kuten esimerkissä 41.

(38) Pentti Paalanen oli musiikkimies Jumalan armosta. (Opettaja 40/2011)

- (39) Kirjailija, savolainen kosmopoliitti **Matti Pulkkinen** ravisteli suomalaista lintukotoa. (HS)
- (40) Juhan yksi lempikannustus kollegoille oli toteamus ”muista nauttia tästä hetkestä”. Tämän Juha sanoi usein ennen oppituntia. Pidämme tämän mielessämme! (Opettaja 33/2011)
- (41) ”Hyvän, ahkeran ihmisen muisto niin paljon kertoa voi. Se kertovi kaikesta siitä, mi elämän aatelo. Siitä kertovat tuhannet tunnint, työn ääressä vierineet ja keveät – sekä raskaat jo vaienneet askeleet.” (Opettaja 12/2012)

Edellä olevassa esimerkissä 38 vainaja on määritelty yhden termin avulla, mutta muistokirjoitusten tiivistys-jaksossa voidaan antaa vainajalle myös useita määritelmiä. Esimerkissä 42 vainajaa on kuvailtu yksityiselämän persoonan ja työelämän persoonan kautta. Kiittäminen on myös yksi tiivistys-jakson sisällöistä. Esimerkissä 43 vainajaa kiitetään lyhyesti nimeltä.

- (42) Vaimo, äiti, mummi, ystävä, opettaja, kehittäjä, vaikuttaja. Tätä kaikkea oli Marja-Leena Inkinen aivan viimeisiin elinpäiviinsä saakka. (Opettaja 10/2012)
- (43) Kiitos kaikesta, Osmo! (Opettaja 21/2012)

Tiivistys-jakso sijaitsee yleensä joko muistokirjoituksen alussa tai lopussa. Useimmiten se on viimeinen jakso ennen kirjoittajatiedot-jaksoa. Joskus kuitenkin muistokirjoituksen alkuun halutaan vainajasta tiivistys, jolloin tiivistys-jakso tulee yleensä kuolinuutinen-jakson jälkeen. Muutamissa muistokirjoituksissa saattaa olla jopa kaksi tiivistys-jaksoa – toinen alussa ja toinen lopussa. Tiivistys-jakso on aika harvinainen muistokirjoituksissa: usein se jää pois varmasti tilanpuutteen vuoksi. Tiivistys-jakson piirteitä voidaan sisällyttää helposti myös muihin jaksoihin, joissa vainajan persoonallisuutta käsitellään. Joskus on kuitenkin nähty tarpeelliseksi käyttää tiivistyksiä siten, että ne muodostavat oman erillisen jaksansa.

Tiivistys-jakso on myös tyylin ja sävyn kannalta tärkeä muistokirjoituksissa, sillä siinä voidaan kertoa asioista kuvailevammin ja käyttää värikkäämpiä ilmauksia kuin muualla tekstissä. Etenkin erilaisten lainausten käyttö, kuten edellä olleissa esimerkeissä 40 ja 41, tuo muistokirjoituksiin henkilökohtaisen sävyn. Toki runojen käyttäminen lisää muistokirjoituksiin kaunokirjallisuutta, joka tekee muuten niin neutraaleista ja asiapitoisista muistokirjoituksista sävyllään lempeämpiä.

3.8 Kaipaus

Kaipaus-jakson voisi olettaa olevan hyvin merkityksellinen muistokirjoituksen jakso, mutta Opettaja-lehden ja HS:n muistokirjoitusten perusteella sillä ei ole yhtä merkittävää roolia kuin esimerkiksi työelämä- ja ammatillinen persoona -jaksoilla. Opettaja-lehdessä kaipaus-jaksoja on huomattavasti enemmän kuin HS:ssä. Kaipaus-jakson tehtävänä on osoittaa kaipausta ja ikävää vainajaa kohtaan. Kaipaus voi olla pelkästään kirjoittajan omaa kaipaamista, mutta kaipaukseen voidaan ottaa mukaan myös esimerkiksi työyhteisö tai omaiset. Joskus kirjoittaja ei ilmaise itse kaipaavansa vainajaa vaan kertoo esimerkiksi lähiomaisten kaipauksesta.

Kaipausta voidaan ilmaista monella tapaa. Ensinnäkin voidaan ilmaista omaa surua ja ikävää, kuten esimerkissä 44. Lisäksi voidaan kertoa muiden kaipauksesta, kuten esimerkissä 45. Esimerkissä 46 tulee ilmi hieman harvinaisempi kaipauksen muoto: joskus kaipaaminen ilmaistaan vainajan ainutlaatuisuutta korostamalla. Ainutlaatuisuuden korostaminen on kaipaamista siinä mielessä, että ainutlaatuisuuden ja erityisyyden korostamisella pyritään tuomaan esille se, että ei ole toista ihmistä korvaamaan vainajaa. Vainajassa on menetetty jotain ainutlaatuista ja sitä jäädään kaipaamaan, vaikka kaipaus-sanaa ei suoranaisesti käytetäkään.

- (44) Puoliso ja lapset menettivät huolehtivan perheenisän, me työtoverit ja ystävät kaipaamme iloista, loppuun asti elämässä kiinni ollutta ahkeraa Hannua. (Opettaja 12/2012)
- (45) Rakasta Nannia jäi kaipaamaan suuri joukko lapsia ja heidän lapsiaan aina viidennessä polvessa, muita sukulaisia, ystäviä ja hoitajia viimeisiltä vuosilta Jyväskylässä. (Opettaja 47/2011)
- (46) Kale oli yksi pitkäaikaisimmista yhdentoista rehtorin joukossa, joka on tapaillut toisiaan muutaman kerran vuodessa. Muistamme Kalen värikkäänä ja sanavalmiina kollegana ja ystävänä. (Opettaja 12/2011)

Esimerkeissä 47 ja 48 on hieman harvinaisempi tapa osoittaa kaipausta. Muutamissa muistokirjoituksissa vainajaa puhutellaan. Kovin yleistä puhuttelemista ei kuitenkaan ole. Tyyliään puhuttelu on ehkä hieman vanhahtavaa ja sen vuoksi sitä ei suosita nykyään muistokirjoituksissa kovinkaan paljon. Puhuttelu kuitenkin tuo muistokirjoitukseen henkilökohtaisen ja lämpimän, tuttavallisen sävyn. Puhuttelu osoittaa, että muistokirjoituksessa puhutaan viimeisen kerran vainajalle.

- (47) Sirkka, meillä on ikävä sinua, mutta onneksi yhteisten työvuosien rakkaat muistot säilyvät mielissämme. (Opettaja 19/2012)
- (48) Suru ja kaipaus on suuri aviomiehelläsi, vanhemmillasi, veljelläsi, muilla sukulaisillasi, ystävilläsi ja työyhteisöllämme, erityisesti pienillä oppilaillasi. (Opettaja 8-9/2012)

Muutamissa muistokirjoituksissa kaipaamiselle on aivan erityinen asema ja kaipaamista korostetaan paljon. Kaipaus-jakso saattaa usein olla muistokirjoituksen tekstiosuuden päättävä jakso. Tällöin kaipaus-jakson sanat ja sisältö nousevat erityisen merkityksellisiksi, sillä ne ovat tavallaan viimeiset viralliset sanat vainajasta ja vainajalle. Esimerkissä 49 kaipausta on korostettu.

- (49) Tuulan poismeno jätti jälkeensä valtavan ikävän. Hän oli persoona, joka ei jäänyt huomaamatta ja jota jää kaipaamaan kaikessa. Viimeisinä sanoinaan jo lähtönsä ymmärtäen äiti kirjoitti, ettei jää synkkiin laaksoihin vaan nousee tähdeksi taivaalle muistuttamaan luonnon suunnattomasta kauneudesta. (Opettaja 5/2012)

HS:n muistokirjoituksissa kaipaus-jaksoja on vain muutama. Esimerkissä 50 kirjoittaja korostaa omaa kaipuutaan vainajaa kohtaan ja kertoo yksityiskohtaisesti, mitä asioita hän vainajassa kaipaa. Kaipaus-jaksojen vähyys HS:n muistokirjoituksissa johtuu muistelu-jaksoista, joita HS:n muistokirjoituksissa on paljon. Muistelu-jakson esittelen tarkemmin myöhemmin, mutta sillä on paljon samoja tehtäviä kuin kaipaus-jaksollakin.

- (50) Tuon ajan lehtikirjoituksissa Suhonen istuu Rooman kirjastoissa tai flaneeraa Oxfordin kujilla. Sain muutaman kerran kulkea hänen seurassaan noilla retkillä. Kaipaen hänen kulttuuritietoisuuttaan, leikkivää älyään ja viisasta hymyään. Suhosen laatu oli Suomessa harvinainen. (HS)

Kaipaus-jaksoissa tyyli on vivahteikkaampaa ja vaihtelevampaa kuin useimmissa muissa muistokirjoituksen jaksoissa. Jaksossa käytetään jonkin verran kielikuvia ja muutoin kivalista kieltä. Kaipaus-jakson tyylin erilaisuuden ymmärtää toki senkin vuoksi, että kyseisen jakson tarkoituksena on herättää tunteita lukijassa. Surun ilmaiseminen sijoittuu nimenomaan kaipaus-jaksoon, kun muiden jaksojen tehtävänä on pikemminkin kertoa faktoja vainajan elämästä. Kaipaus-jakson tavoitteena on koskettaa lukijaa ja tuoda pehmeyttä muuten niin ansioluettelomaisiin teksteihin. Etenkin Opettaja-lehden aineistossa kaipaus-jakson tyylin erilaisuus muihin jaksoihin nähden korostuu. Esimerkissä 51 käytetään hyödyksi vainajan kirjoittamaa tekstiä, joka on tyyliältään hyvin kaunokirjallista.

- (51) Tuulan poismeno jätti jälkeensä valtavan ikävän. Hän oli persoona, joka ei jäänyt huomaamatta ja jota jää kaipaamaan kaikessa. Viimeisinä sanoinaan jo lähtönsä ymmärtäen äiti kirjoitti, ettei jää synkkiin laaksoihin vaan nousee tähdeksi taivaalle muistuttamaan luonnon suunnattomasta kauneudesta. (Opettaja 5/2012)

3.9 Muistelu

Muistelu-jakson tehtävänä on muistella vainajaa ja nostaa esiin vainajan elämän merkkihetkiä ja tärkeimpiä tapahtumia. Jaksoja on HS:n aineistossa huomattavasti enemmän kuin Opettaja-lehden aineistossa. Näiden kahden aineistolähteen jaksot myös vaihtelevat sisällöltään ja tyyliältään. Muistelu-jakso koostuu joko muistokirjoituksen kirjoittajan omista muistoista vainajasta, kuten esimerkissä 52. Toisaalta muistelussa voidaan käyttää myös ulkopuolisia lähteitä, kuten esimerkissä 53.

- (52) Lassi Nummi kertoi kerran minulle huvittuneena neuvoneensa isällisen vakavasti poikiansa Ilaria ja Markusta, etteivät nämä koskaan valitsisi taiteilijan ammattia.
- Toisin kävi, Nummen pojat valitsevat elämänuransa itse. (HS)
- (53) "Hänellä ei koskaan ollut diivan elkeitä", vahvistaa ystävä ja kollega, oopperalaulaja Jorma Hynninen. "Hän oli nöyrä taiteilija, aivan esimerkillinen sellainen." (HS)

Muistelu-jaksossa voidaan muistella vainajan elämää ja uraa ikään kuin yhdessä muiden vainajan läheisten ja tuttavien kanssa, mutta joskus laajempi yhteiskunnallinen muistelu on mahdollista. Yhteiskunnallisella muistelulla tarkoitan sitä, että kirjoittaja muistelee vainajan elämän ja työn aikaisia yhteiskunnallisia tapahtumia ja muutoksia sekä vainajan vaikutuksia yhteiskuntaan. Yhteiskunnalliseen muisteluun vaikuttaa kuitenkin kirjoittajan tausta. Esimerkiksi muutamia HS:n muistokirjoituksia on kirjoittanut Maarit Niiniluoto, jonka kerrotaan olevan viihteen historioitsija. Niiniluoto sijoittaakin muisteluissaan vainajan elämän ja uran laajempiin yhteiskunnallisiin ilmiöihin, koska hänellä on paljon taustatietoa. Tällaista yhteiskunnallista muistelua esiintyy ainoastaan HS:n muistokirjoituksissa, joissa kirjoittajina on ammattitoimittajia ja erikoisasiantuntijoita.

Esimerkissä 54 muistellaan vainajaa ja hänen elämäntyötään, joka kytketään laajempaan yhteiskunnalliseen kontekstiin. Jaksossa kerrotaan yhteiskunnassa vaikuttaneista musiikkivirtauksista ja muista ilmiöistä.

- (54) Tummaa, hauskanäköistä, nuorena iloisesti hymyilyttä, vanhemmiten vakavoitunutta Jämseniä nähtiin ja kuultiin viimeisiä kertoja Back to the Sixties- yhdistyksen vuotuisella laivakiertueella maaliskuussa yhdessä The Esquires -yhtyeen kanssa, aina pikkutunneille asti.

Väsymättömälle, 1960-luvun rhythm and bluesin ja rautalankamusiikin muistoa ylläpitävälle joukolle, Jämsenin kuolema oli väitteiden mukaan ensimmäisiä pitkän linjan soittajan lähtöjä muusikoiden riveistä.

Kun Helsingin Edisonissa näytettiin ensimmäistä Bill Haley -elokuvaa 1956, oli Keijo Ahola otollisessa iässä, 14-vuotias. Elvis Presley, Chuck Berry ja Tommy Steele tunkeutuivat kaupunkilaisnuorison tajuntaan, samoin jiven tanssiminen ja tanssikoulut yleensä. Seuraavana vuonna avattiin kuuluisa kunnallinen nuorisokahvila Haka-kerho.

Hasiksella kuultiin Laila Kinnusta ja Lasse Liemolaa, mutta myös uusia nuoria laulajia: Timo Jäsenen lisäksi Pekka Loukialaa, Jorma Kaleniusta & His Rock Devilsiä, Rauno Rissasen Rauskin Rocketsia ja Eero & Jussi Raittista. (HS)

Muistelu-jakso korvaa HS:n muistokirjoituksissa osittain niitä jaksoja, joita Opettaja-lehdessä esiintyy enemmän. Esimerkiksi ammatillinen persoona-, persoona-, työelämä- ja yhteiskunnallinen toiminta -jaksojen tehtäviä ja sisältöjä on havaittavissa muistelu-jaksosta. Muistelu-jakson ensisijainen tehtävä on muistella vainajaa vainajan tuttujen ja ystävien avulla. Näissä muisteluissa tulee esille vainajan työnteko, luonne ja muut toimet, joita kuvaillaan Opettaja-lehdessä enemmän omissa jaksoissaan. Opettaja-lehdessä muistelu-jaksoja on vain muutama. Esimerkit 55 ja 56 ovat tyypillisiä muistelu-jaksoja. Esimerkissä 55 kirjoittaja muistelee muiden kanssa vainajaa. Kyseisessä jaksossa on myös havaittavissa tiivistys-jakson piirre, sillä esimerkissä vainaja määritellään lyhyesti. Esimerkissä 56 puolestaan käytetään muistelussa ulkopuolista lähdettä. Samalla kerrotaan hieman laajemmin vainajan elämän yhdestä tärkeästä tapahtumasta.

- (55) Kale oli yksi pitkäaikaisimmista yhdentoista rehtorin joukossa, joka on tapaillut toisiaan muutaman kerran vuodessa. Muistamme Kalen värikkäänä ja sanavalmiina kollegana ja ystävänä. (Opettaja 12/2011)
- (56) Korpilahden kauden ensimmäinen rehtori, professori Kari Hokkanen muistelee, että Korpilahden voiton takana oli kolme ihmistä ylitse muiden. Näistä yksi oli opettaja Irja Ahovuori. Töitä tehtiin itseään säästämättä, mm. kokoamalla kannatusyhdistys ja keräämällä rahaa sekä liikkumalla ennakkoluulottomasti laajemmalla alueella kuin eteläisessä Keski-Suomessa. Muun muassa Jyväskylän opiskelijat lähtivät innokkaasti Korpilahden asialle. (Opettaja 50/2011)

Muistelu-jakso on myös tyyliltään hyvin erilainen kuin muut jaksot. Se on kerronnallinen ja sävyltään tuttavallinen. Myös tyylisyyt saattavat vaikuttaa siihen, että muistelu-jaksoja on Opettaja-lehdessä huomattavasti vähemmän kuin HS:ssä. Opettaja-lehden muistokirjoitukset ovat tyyliltään virallisia ja etäisiä, kun taas HS:n muistokirjoitukset ovat monesti tyyliltään tuttavallisia. Esimerkistä 57 on nähtävissä tuttavallinen tyyli ja lämmin sävy, joka saadaan aikaan me-muodon käytöllä ja yksityiskohtien kertomisella. Pienen sattumuksen tai tapahtuman kertominen vainajan arjesta tuo muistokirjoitukseen välittömyyttä. Tällainen muistokirjoituksen tyyli lähentelee jo muistopuheita, joita on tapana pitää hautajaisten muistotilaisuuksissa. Muistopuheissa on normaalia, että puhuja kertoo vainajan ja itse puhujan yhdessä kokemista sattumuksista ja muista tapahtumista. Kerronnallisuuden vuoksi muistelu-jaksot saattavat joskus olla melko pitkiäkin.

- (57) Lähes 27 yhteisen pukuhuonevuoden aikana ehdimme jakaa naisen elämään kuuluvat ilot ja surut: lasten syntymät, lapsettomuuden, avioitumiset, erot, vanhempien kuolemat ja Jaanan sairastumisen.

Kun olimme olleet muutaman vuoden Turun Kaupunginteatterissa, meille ehdotettiin silloisen tavan mukaan siirtymistä arvokkaampiin kahden hengen pukuhuoneisiin. Yhtenä naisena torjuimme kiivaasti moisen ehdotuksen. Viime ajoilta muistamme Jaanan istumassa pukuhuoneessamme villatakki päällä, villasukat ja virttyneet Reino-tohvelit jalassa odottaen näyttämölle menoa. (HS)

3.10 Kirjoittajatiedot

Aineistoni muistokirjoituksissa yhtä lukuun ottamatta kaikissa ilmaistaan, kuka tai ketkä muistokirjoituksen ovat kirjoittaneet. Kirjoittajan ilmoittaminen on hyvien tapojen mukaista, mutta siihen myös ohjeistetaan Opettaja-lehdessä. Opettaja-lehti korostaa, että henkilökohtaisia luonnehdintoja sisältävä teksti edellyttää kirjoittajan nimeä. Kirjoittajatiedot-jakson tehtävänä on ilmoittaa lukijoille, mikä kirjoittajan tai kirjoittajien yhteys vainajaan on ollut. Joskus kirjoittajatiedot tulevat ilmi pelkkinä niminä, mutta kirjoittajatiedot voidaan ilmaista myös pelkän määritteen avulla, kuten *omaiset, työtoverit, Hyvinkään kauppaoppilaitos ja Hyria Oy*. Yleistä kuitenkin on, että kirjoittajatiedot ilmoitetaan sekä nimen että määritteen avulla, kuten *ISMO HOMANEN poika, JYRKI RAUTALA Salon lukion henkilökunta, MAUNO KUUSELA työtoveri 1960–70-luvuilla, työtoverit, TUULI NAALISVAARA luokanopettaja, tyttärentytär, MARJO RUOPPA KM kotitalousopettaja*.

Määritteitä on runsaasti erilaisia, mutta yleensä juuri niiden avulla voidaan ilmaista, millainen suhde kirjoittajalla tai kirjoittajilla on ollut vainajaan. Joskus määritteiden avulla voidaan korostaa sitä, minkä takia kyseisellä henkilöllä on oikeus kirjoittaa muistokirjoitus menehtyneestä henkilöstä, kuten *pitkäaikaisin työtoveri, pitkäaikainen yhdistysystävä, pitkäaikainen ystävä*. Tietenkin myös sukulaisuussuhteen ilmaiseminen osoittaa, että vainaja on tunnettu hyvin. Aineistoni muistokirjoituksissa omaisten kirjoittamia muistokirjoituksia on kuitenkin melko vähän. Tämä saattaa juontaa juurensa muistokirjoitusten kirjoittamisen perinteisiin, sillä ei ole nähty hyvien tapojen mukaisena kirjoittaa muistokirjoitusta omasta vanhemmastaan tai lapsestaan.

Määritteet ovat yleisesti ottaen neutraaleja ilmauksia, kuten ammattinimikkeitä. Kuitenkin yksi erittäin usein toistuva sana on toveri, joka on sanana hyvinkin vanhanaikainen. Toveri-sanaa tuskin nykyään käytetään juuri missään yhteydessä merkityksessä *ystävä* tai *kaveri*. Muistokirjoituksista löytyy myös termejä *ystävä* ja *kaveri*, mutta etenkin työkaveruudesta ilmaistaessa käytetään hyvin usein termiä *työtoveri*. Sanalla saadaan muistokirjoituksiin tuttavallista sävyä, sillä esimerkiksi sana kollega olisi paljon virallisempi ja neutraalimpi ilmaus kuin sana *työtoveri*. Puhekielessä paljon käytettyä työkaveria sen sijaan ei ole luultavasti kelpuutettu muistokirjoituksiin sen rentouden vuoksi. Työkaveri-sana ei anna muistokirjoituksille sitä arvokkuutta, jota *työtoveri* puolestaan vanhahtavalla sävyllään muistokirjoituksiin tuo. *Työtoveri*-sana on kunnioittava, mutta samalla se myös puolustaa kirjoittajan oikeutta kirjoittaa muistokirjoitus vainajasta, sillä se kertoo vainajan ja kirjoittajan suhteen olleen läheinen ja tuttavallinen. Toveruus on paljon läheisempää kuin kollegiaalisuus.

HS:n muistokirjoitusten erityispiirre on se, että niitä kirjoittavat myös toimittajat ja muut erilaiset asiantuntijat. Esimerkiksi Maarit Niiniluoto on kirjoittanut useamman aineistoni muistokirjoituksista. Kirjoittajatiedoissa mainitaan nimen lisäksi se, että hän on viihteen historioitsija. Tämä vaikuttaa hyvin paljon siihen, millaiseksi koko muistokirjoitus ylipäätään muodostuu. Kirjoittajan asema vainajaan nähden vaikuttaa enemmän kuitenkin muistokirjoituksen tyyliin ja sävyyn kuin rakenteeseen. Toki on huomattava, että toimittajien ja muiden tutkijoiden muistokirjoituksissa työelämään liittyvien jaksosten määrä on huomattavasti suurempi kuin muiden jaksosten määrä. Tämä on sinänsä melko luontevaa, sillä toimittajat eivät välttämättä ole tunteneet muistokirjoituksen kohdetta ollenkaan henkilökohtaisesti, jolloin persoonan kuvaus jää väistämättä hieman taka-alalle.

Se, miten kirjoittaja puhuu vainajasta muistokirjoituksessa, vaihtelee. Selkeitä tyylieroja on havaittavissa niiden muistokirjoitusten välillä, jotka ovat virallissävyytteisempiä kuin toiset. Virallisenoloisissa muistokirjoituksissa vainajasta kerrotaan sukunimellä, kuten esimerkiksi 58. Koko nimi mainitaan yleensä vain ensimmäisessä kuolinuutinen-jaksossa, mutta sen jälkeen vainajaan viitataan systemaattisesti pelkästään sukunimellä. Virallisen sävyn saavat myös sellaiset muistokirjoitukset, joissa vainajaa puhutellaan koko nimellä, kuten esimerkissä 59.

- (58) Raittila ei pelännyt elää ihanteitaan todeksi. Hän oli yksi suomalaisen hiljaisuudenliikkeen ja Tuomasmessun synnyttäjäistä ja rohkea yhteisökokeilija. Omenapuukylä Halikossa kaatui liikaan idealismiin, mutta Morbackan hiljaisuudenkeskus Kaarinassa oli Raittilan koti toistakymmentä vuotta. Viimeiset 12 vuotta Raittilan elämää rajoitti aivoinfarktin aiheuttama afasia ja halvaantuminen. (HS)
- (59) Pentti Takala valmistui ylioppilaaksi Kotkan yhteislyseosta 1956. Hän opiskeli Helsingin yliopistossa humanistisia tieteitä pääaineenaan historia ja suomen kieli. Historian ja yhteiskuntaopin lehtoriksi hän valmistui 1962. (Opettaja 38/2011)

Aivan toisenlaisen tyyli vaikutelman antavat muistokirjoitukset, joissa vainajasta käytetään etunimeä. Esimerkissä 60 etunimen käyttö luo tuttavallista ja rentoa vaikutelmaa. Parhaissa tapauksissa vainajasta saatetaan käyttää lempinimeä, jolloin muistokirjoituksen sävy muuttuu hyvinkin tuttavalliseksi, kuten esimerkissä 61.

- (60) Äärimmäisen lojaalisti Pekka suhtautui rakkaisiin sukulaisiin ja ystäviin, joista monet saivat nauttia hänen vieraanvaraisuudes-

taan, kun artisti menestyksensä myötä osti loma-asunnon Floridan Fort Lauderdalesta. (HS)

- (61) - - Rehtorina Kalelle oli tärkeää, että koulun ilmapiiri kannusti opettajia ja oppilaita opiskelussa, jossa opettajien yhteis- ja tiimitoiminta sekä samanaikaisopetus olivat tärkeässä osassa tavoitteisiin pääsemiseksi. (Opettaja 12/2011)

Mielenkiintoinen huomio aineistoni muistokirjoitusten henkilön nimeämisissä on se, että yhdessäkin muistokirjoituksessa, jossa kirjoittajana on ollut omainen, ei puhuta vainajasta pelkän etunimen tai lempinimen avulla. Omaiset suosivat pelkän sukunimen tai kokonimen käyttöä. Tämä on sinällään mielenkiintoista, sillä omaiset ovat juuri niitä henkilöitä, jotka ovat tunteneet vainajan parhaiten. Ilmeisesti lukijoille ei kuitenkaan haluta välittää liian tuttavallista kuvaa. Muutenkin omaisten kirjoittamat muistokirjoitukset ovat paljon virallisävytteisempiä kuin muiden kirjoittamat muistokirjoitukset. Omaisten tekstit ovat tyypiltään usein ansioluetteloita. Tämä kertoo paljon muistokirjoituksen jäykästä luonteesta ja muuttumattomuudesta ajan kuluessa. Muistokirjoituksen tavoite kunnioittaa on niin vahva, että omaiset eivät halua korostaa omaa asemaansa vainajaan nähden mitenkään erityisesti. Lisäksi tähän vaikuttaa se, että tyypillisesti ei ole pidetty soveliaana kirjoittaa muistokirjoituksia hyvin läheisestä omaisesta.

Kaiken kaikkiaan muistokirjoituksissa käytetään paljon sekaisin erilaisia nimityksiä vainajasta. Yleisintä kuitenkin on, että kuolinuutinen-jaksossa vainajan nimi mainitaan kokonaan, minkä jälkeen häneen yleensä viitataan joko etunimellä tai sukunimellä ja luonnollisesti vaihtelun vuoksi myös persoonapronominilla *hän*. Huomattavasti yleisempää on käyttää pelkkää etunimeä kuin pelkkää sukunimeä. Opettaja-lehden muistokirjoituksissa pelkän etunimen käyttö on yleisempää kuin HS:n muistokirjoituksissa. Tämä saattaa johtua siitä, että Opettaja-lehden kirjoittajista suurin osa on tuntenut vainajan paremmin kuin osa HS:n muistokirjoituksen kirjoittajista.

3.11 Valokuva

Valokuva-jakson tehtävänä on elävöittää muistokirjoitusta, mutta myös antaa nimelle kasvot. Voisi olettaa, että etenkin erityisesti yhdistys- ja ammattilehdistä, kuten Opettaja-lehdestä, muistokirjoituksia lukevat pääasiassa vainajan kanssa samalla alalla työskennelleet henkilöt.

Tällöin muistokirjoitusten kuvien tehtävänä on havainnollistaa kenestä muistokirjoituksessa puhutaan. Kuvilla voi olla tärkeä rooli vainajan tunnistamisessa.

Muistokirjoitusten valokuva-jaksojen kuvat olen jakanut kahteen luokkaan: virallisiin ja epävirallisiin. Virallisiksi kuviksi olen määritellyt kuvat, jotka on selkeästi otettu työympäristössä tai ne ovat muuten vain ammattivalokuvaajan ottamia. Epäviralliset kuvat ovat puolestaan sellaisia, jotka on otettu esimerkiksi vapaa-ajalla. Viralliset kuvat muistuttavat tyyliään passikuvia, kun taas epäviralliset kuvat ovat luonteeltaan rennompia ja vapaampia. Jakoni näihin kahteen luokkaan pohjautuu täysin omiin päätelmiini ja joku toinen olisi voinut luokitella jonkin tietyn kuvan toiseen luokkaan. Tämän vuoksi olen erottanut selkeästi myös ns. epävarmat kuvat omaksi luokakseen. Opettaja-lehden kaikista kuvista virallisia kuvia voi sanoa olevan 33 kappaletta, epävirallisia 29 kappaletta ja epäselviä viisi kappaletta. Virallisia ja epävirallisia kuvia on siis suurin piirtein yhtä paljon. HS:n muistokirjoituksissa virallisia kuvia on 25 kappaletta, epävirallisia 21 kappaletta ja epäselviä yksi kappale.

Sekä Opettaja-lehdessä että HS:ssä on enemmän virallisia kuin epävirallisia kuvia. On kuitenkin huomattava, että HS:n virallisiin kuviin mahtuu huomattavasti erilaisempia kuvia kuin Opettaja-lehden virallisiin kuviin. Opettaja-lehden viralliset kuvat ovat hyvin passikuvamaisia. Tällaisia kuvia on myös HS:n aineistossa, mutta lisäksi HS:n muistokirjoitusten virallisissa valokuvissa on kuvia, jotka on otettu työtilanteessa, mutta ne ovat kuitenkin luonteeltaan melko vapaita. Olen luokitellut ne virallisiksi kuviksi, koska niiden tarkoitus on kuvastaa vainajan ammattipersonaa, ei niinkään yksityiselämän persoonaa. Aivan samaan tapaan muistokirjoitusten tekstiosuudessakin on ammatillinen persoona- ja persoona-jaksot, jotka eroavat tavoitteidensa ja sisältönsä vuoksi toisistaan. HS:n kuvat, niin viralliset kuin epävirallisetkin, ovat tyyliään paljon taiteellisempia kuin Opettaja-lehden kuvat. HS:n kuvissa on esimerkiksi tavallista, että kuvan henkilö ei katso suoraan kameraan.

Kuvilla on oma tehtävänsä muistokirjoituksissa. Kuvan kautta muistokirjoitusten vainaja nousee paremmin esille. Kuvilla on merkitystä siinäkin mielessä, että kollegat ja työtoverit erilaisista yhteyksistä vuosien varrelta voivat tunnistaa vainajan vasta kuvan perusteella. Kuvalla pyritään persoonallistamaan muistokirjoituksia. Vahvasti työelämää painottavissa muistokirjoituksissa kuva on yleensä virallinen. Kun taas halutaan korostaa vainajan persoonaa ja muita puolia kuin työelämää, käytetään epävirallista kuvaa. Epäviralliset kuvat ovat yleensä sellaisia, joissa henkilö hymyilee ja on iloinen.

Kuvalla on merkitystä myös tyylin kannalta. Iloiset ja värikkäät kuvat luovat muistokirjoitukseen positiivisemmän sävyn kuin vakavat mustavalkoiset kuvat. Usein etenkin sellaisiin muistokirjoituksiin, joissa korostetaan paljon vainajan persoonallisuutta ja kenties vainajan

positiivista elämänasennetta, on valittu vainajasta iloinen ja elämänmyönteinen kuva. Tällaisissa kuvissa vainaja usein hymyilee. HS:n muistokirjoitusten kohteina ovat kulttuurielämän edustajat eli joukossa on viihdealan taiteilijoita: näyttelijöitä, kirjailijoita ja muusikoita. Näissä HS:n muistokirjoituksissa on paljon samankaltaisia kuvia kuin Opettaja-lehdenkin muistokirjoituksissa, mutta osa kuvista on selkeästi niin sanotusti taiteellisempia. HS:n muistokirjoituksissa on muutama kuva, joissa vainaja on kuvattu esimerkiksi sivusta. Lisäksi on muutamia sellaisia kuvia, joissa vainaja ei katso lainkaan kameraan. Tällaisia kuvia ei ole Opettaja-lehden aineistossa.

3.12 Jaksojen pakollisuus, valinnaisuus, sijainti ja esiintymistiheys

Tekstilajin rakennepotentiaali muodostuu, kun selvitetään jaksoiden pakollisuus, valinnaisuus, sijainti ja esiintymistiheys. Aikaisemmin esittelin Opettaja-lehden ja Helsingin Sanomien muistokirjoitusten sisältämiä jaksosia ja niiden sisältöjä. Taulukko 1 kuvaa, kuinka monessa Opettaja-lehden ja Helsingin Sanomien muistokirjoituksessa kukin jakso esiintyy. Opettaja-lehden muistokirjoituksia oli aineistossani siis yhteensä 67 kappaletta ja Helsingin Sanomien muistokirjoituksia 47 kappaletta.

Jaksot	Opettaja-lehti	Helsingin Sanomat
Kuolinuutinen	67	47
Kuolema	5	7
Työelämä	65	44
Yhteiskunnallinen toiminta	35	16
Ammatillinen persoona	44	34
Persoona	53	31
Tiivistys	9	16
Kaipaus	40	3
Muistelu	2	24
Kirjoittajatiedot	67	46
Valokuva	57	47

Taulukko 1

Analyysini perusteella erilaisia jaksosia oli yhteensä 11, joista pakollisiksi voidaan laskea neljä ja valinnaisiksi seitsemän jaksoa. Pakollisten ja valinnaisten jaksoiden rajan olen määrittellyt siten, että jakso saa puuttua enintään 10 muistokirjoituksesta, jotta se voidaan lu-

kea vielä pakolliseksi jaksoksi. Näin ollen pakollisia jaksoja ovat kuolinuutinen, työelämä, kirjoittajatiedot ja valokuva. Kyseiset jaksot esiintyvät joko kaikissa tai lähes kaikissa aineistoni muistokirjoituksissa. Valinnaisia jaksoja ovat kuolema, yhteiskunnallinen toiminta, ammatillinen persoona, persoona, tiivistys, kaipaus ja muistelu. Jaksojen määrässä Opettaja-lehden ja Helsingin Sanomien välillä on myös joidenkin jaksojen kohdalla huomattavia eroja. Esimerkiksi kaipaus-jaksoja on Opettaja-lehdessä yhteensä 40 kappaletta, kun Helsingin Sanomissa niitä on vain kolme. Vastaavasti muistelu-jaksoja on Helsingin Sanomissa 24 kappaletta, mutta Opettaja-lehdessä vain kaksi.

Eroavaisuuksille jaksojen määrässä voi olla monia syitä, mutta määrään vaikuttavat ainakin kirjoittajan valinnat ja painotukset. Lisäksi muistokirjoitusten kohdehenkilöillä on jonkin verran vaikutusta jaksojen määrään. Esimerkiksi kaipaus-jaksojen suuri määrä Opettaja-lehdessä selittyy sillä, että kirjoittajina ovat usein vainajan henkilökohtaisesti tunteneet ihmiset. Helsingin Sanomissa kirjoittajia ovat hyvin usein toimittajat, jotka eivät välttämättä ole tunteneet vainajaa henkilökohtaisesti, jolloin kaipauksen osoittaminen ei ole luontevaa.

Rakennepotentiaalimallin määrittelyyn kuuluu paitsi pakollisten ja valinnaisten jaksojen selvittäminen myös jaksojen esiintymistiheyden ja sijainnin selvittäminen. Esiintymistiheys tarkoittaa sitä, kuinka usein tietty jakso koko tekstikokonaisuudessa esiintyy. Sijainnilla puolestaan viitataan siihen, missä kohtaa tekstikokonaisuutta jaksot sijaitsevat. Kutakin jaksoa voi olla tekstikokonaisuudessa useamman kuin yhden kerran ja jaksojen sijainti voi vaihdella. Riippuu varmasti paljon myös tekstilajista, kuinka paljon vaihtelua esiintyy jaksojen määrässä ja sijainnissa. Jossakin toisessa tekstilajissa jaksojen järjestys voi olla paljon vaihtelevampi kuin jossakin toisessa, jossa järjestys voi olla hyvinkin tiukka ja muuttumaton.

Olen tarkastellut aineistoni muistokirjoitusten jaksojen esiintymistiheyttä eli toistuvuutta ja sijaintia pintapuolisesti, sillä uskon, että jaksojen sijainnilla tai toistuvuudella ei ole muistokirjoituksen tekstilajin määrittelyssä niin suurta merkitystä kuin itse jaksoilla. Jaksojen esiintymistiheyden ja sijainnin selvittäminen kuitenkin valottaa hieman sitä, mikä muistokirjoituksissa on keskeisintä sisältöä ja mitkä jaksot ovat ehkä muita tärkeämpiä.

Muistokirjoituksen jaksojen esiintymistiheys ja sijainti on suhteellisen vakiintunut. Etenkin Opettaja-lehden aineistossa jaksojen sijainti ja toistuvuus ovat melko vakaat. HS:n aineistossa on puolestaan hieman enemmän vaihtelua, sillä HS:n muistokirjoitukset ovat teksteinä huomattavasti Opettaja-lehden aineistoa pidempiä. Näin esimerkiksi jaksoja esiintyy väistämättä useammin.

Muistokirjoituksen jaksoista kuolinuutinen, kirjoittajatiedot ja valokuva ovat odotetusti sellaisia, jotka esiintyvät ainoastaan yhden kerran koko tekstikokonaisuudessa. Tiivistys- ja

kuolema -jaksoja on myös aineistossani yleensä vain yhden kerran. Kuolinuutinen-, kirjoittajatiedot- ja valokuva-jaksot ovat muistokirjoituksen pakollisia jaksoja, jotka muistokirjoituksessa täytyy olla, jotta se voi olla tekstilajiltaan muistokirjoitus. Näiden jaksosten sisältö on sellainen, ettei useammalle kuin yhdelle jaksolle ole tarvetta. Sen sijaan tiivistys- ja kuolema-jaksosten vähyyttä aineistossani selittää se, että ne saatetaan kokea ylimääräisiksi jaksoiksi. Tällöin ne yleensä jätetään muistokirjoituksesta pois esimerkiksi tilanpuutteen takia. Lisäksi on paljon myös kirjoittajasta kiinni, millaisen kokonaisuuden hän haluaa muistokirjoituksesta rakentaa. Työelämää painottaviin ja ansioluettelomaisiin muistokirjoituksiin tiivistys- ja kuolema-jaksot eivät niin luontevasti sovi.

Eniten toistuvia jaksoja ovat ammatillinen persoona-, persoona- ja työelämä -jaksot. Näiden jaksosten sisältö onkin muistokirjoituksen ydintä, joten on luonnollista, että näitä jaksoja on muistokirjoituksissa myös eniten. Jaksosten toistuvuus riippuu myös jonkin verran kirjoittajan omista valinnoista. Joissakin muistokirjoituksissa aiheesta toiseen hypitään useammin kuin toisissa. Tähän vaikuttaa siis kirjoittajan tapa jäsentää tekstiään. Jotkin ilmaisevat kaikki asiat yhdessä jaksossa, toiset useammassa.

Sijainnin kannalta tärkeimpiä kohtia muistokirjoituksissa ovat alku ja loppu. Yleensäkin alku ja loppu ovat teksteissä hyvin oleellisia kohtia: alussa kiinnitetään lukijan huomio ja kerrotaan yleensä tärkein asia, lopussa tärkein asia toistetaan ja tiivistetään kokonaisuus. Aineistoni muistokirjoituksissa yleisintä on paneutua alkupuolella työelämään, keskivaiheilla persoonallisuuteen ja lopussa yhteiskunnalliseen toimintaan. Muistokirjoituksen jaksot voivat sijaita missä vain lukuun ottamatta kuolinuutinen-, valokuva- ja kirjoittajatiedot-jaksoja. Näitä jaksoja ei myöskään ole muistokirjoituksissa useampi kuin yksi, joten niille on muistokirjoituksen rakenteessa selkeästi oma paikkansa.

Kuolinuutinen-jakso on aina muistokirjoituksien ensimmäinen jakso. Kyseisen jakson perusteella muistokirjoituksen tunnistaa juuri muistokirjoitukseksi. Valokuva-jakso sijoittuu myös muistokirjoituksen alkuun, mutta koska kyseessä ei ole tekstijakso, ei voida luontevasti sanoa, kuinka mones jakso valokuva-jakso on, sillä on paljon tekstin asettelusta kiinni, miten valokuva luontevasti muistokirjoituksen tekstin viereen asettuu. Kirjoittajatiedot-jakso on aina muistokirjoituksen viimeinen jakso. Kaikki muut jaksot voivat sijoittua muistokirjoituksessa periaatteessa vapaasti. Jaksot sijoittuvat kuitenkin siten, että työelämästä kerrotaan lähes aina ennen ammatillista persoonaa tai yhteiskunnallista toimintaa. Kaipaus-jakso sijoittuu myös aina luontevasti muistokirjoituksen loppuun.

Muistokirjoituksen rakennepotentiaalin voi esittää myös kaavion avulla, jonka Hasan (1985) on kehittänyt. Esittelin aiemmin Hasanin rakennepotentiaali-kaavion sadun tekstilajista. Muistokirjoituksen rakennepotentiaali näyttää seuraavanlaiselta:

valokuva^ kuolinuutinen^ työelämä (ammattillinen persoona)*(persoona)*(yhteiskunnallinen toiminta)*(muistelu)*(kuolema)*(kaipaus)*(tiivistys)^ kirjoittajatiedot

Muistokirjoituksen rakennepotentiaalin pakollisia jaksoja ovat ne, jotka eivät ole kaarisulkeissa. Valinnaisia jaksot puolestaan on merkitty kaarisulkeilla. Jaksot sijoittuvat yleensä lineaarisesti, mutta kuitenkin niin että tähti osoittaa, että jaksosten järjestys voi vaihtua keskenään. Karaattimerkki puolestaan osoittaa sitä, että oikealla puolella oleva jaksot ei voi edeltää vasemmalla puolella olevaa. Tästä huomataan, että muistokirjoituksen rakenteessa on vain muutama jaksot, jotka sijoittuvat tiukasti omalle paikalleen, mutta muuten jaksosten järjestys voi vaihdella melko vapaasti. Jaksosten järjestykseen vaikuttaa paljon se, mitä kirjoittaja muistokirjoituksessa painottaa ja mitä hän muistokirjoitukseen sisällyttää. Yleistä on kuitenkin, että työelämästä kerrotaan ensin, jonka jälkeen paneudutaan vainajan ammatilliseen persoonaan sekä yksityiselämän persoonaan ja loppupuolella luetellaan yhteiskunnallisia saavutuksia ja ansioita ennen kuin tiivistetään tai kaivataan.

3.13 Muistokirjoitustyypit

Marttinen (1997: 35) jakaa muistokirjoitukset sisällön ja muodon perusteella kolmeen tyyppiin: ansioluetteloon, uutiseen ja in memoriam -tekstiin. Marttinen on tutkinut muistokirjoituksia ja selvittänyt, että lähes kaikissa muistokirjoituksissa on uutismainen alku, jossa kerrotaan kuka on kuollut, milloin ja missä. Myös oman aineistoni muistokirjoituksissa on Marttisen mainitsema uutismainen alku. Alussa kerrotaan tärkeimmät tiedot kuolinuutinen-jaksossa.

Ansioluettelo on muistokirjoitustyypeistä Marttisen mukaan muodoltaan lyhytsanaisin ja asiallisin. Ansioluettelo voi joskus nimensä mukaisesti olla pelkkä luettelo ja sen vuoksi melko tylsä. Marttinen huomauttaa, että esimerkiksi Helsingin Sanomien toimituksessa tällaisesta muistokirjoitustyypistä on pyritty pääsemään eroon ja muistokirjoituksista on tahdottu tehdä tyyliltään kertovampia. (Marttinen 1997: 35.) Tämä on huomattavissa selkeästi myös oman aineistoni HS:n muistokirjoituksissa, sillä ne ovat tyyliltään hyvinkin kertovia. Kerto-

vuutta on saatu muistokirjoituksiin esimerkiksi muistelu-jaksoilla, joissa joko kirjoittaja tai joku ulkopuolinen henkilö kertoo vainajasta ja hänen elämästään.

Aineistoni HS:n muistokirjoituksissa kertovuuteen vaikuttaa lisäksi se, että ne on kirjoitettu julkisuuden henkilöistä: kirjailijoista, näyttelijöistä ja muusikoista. Varsinkin koko Suomen kansalle tutuimpien julkisuuden henkilöiden muistokirjoitukset ovat tyyliltään kertovia ja tuttavallisia. Näiden koko kansan tuntemien julkisuuden henkilöiden elämänkaari voi olla koulutus-, perhe- ja työkuviointeen hyvin lukijoiden tiedossa, joten olennaisinta tällöin on kertoa vainajasta jollakin toisella tavalla. Muistelu saattaa tuoda vainajasta esiin sellaisia asioita, joita lukijat eivät ole aikaisemmin tiedneet.

Muistokirjoitustyypeistä uutinen puolestaan muistuttaa tavallista uutisjuttua, jota on kuitenkin täydennetty erilaisilla taustatiedoilla. Marttisen mukaan tällaista muistokirjoitustyyppiä käytetään yleensä silloin, kun henkilö on kuollut odottamatta. In memoriam -teksti keskittyy enemmän henkilön ominaisuuksiin kuin saavutuksiin. Asioita ei välttämättä kerrota kronologisessa järjestyksessä vaan kirjoittajan painotuksen mukaan. In memoriam -tekstiin kuuluvat esimerkiksi anekdootit ja sanonnat henkilön elämästä. Lisäksi adjektiivit ja tunteellisuus ovat in memoriam -tekstin tyypillisiä ominaisuuksia. (Marttinen 1997: 35.)

Marttinen kuitenkin huomauttaa, että muistokirjoituksia ei ole aina mahdollista luokitella tiettyyn tyyppiin kuuluviksi. Muistokirjoitustyyppit saattavat sekoittua keskenään ja joskus piirteitä voi tulla myös muualta. (Marttinen 1997:35.) Tämä on hyvin luontevaa, sillä nykyään tekstit lainaavat paljon piirteitä toisiltaan ja tekstilajit sekoittuvat keskenään. Näin ollen myös muistokirjoitustyyppit sekoittuvat luontevasti välillä keskenään.

Tutkimukseni aineistoon sisältyy näistä muistokirjoitustyypeistä ainoastaan ansioluetteloa ja in memoriam -tekstiä. Yhtään muistokirjoitusta en ole luokitellut uutiseksi. Marttisen aineisto on omastani sen verran poikkeava, että suoraa vertailua muistokirjoitustyyppeihin ei voi tehdä. Marttisen kehittämät muistokirjoitustyyppit kuitenkin palvelevat myös yleisluontoisesti, joten niitä voi soveltaa myös hieman erilaiseen aineistoon. Olen siis käyttänyt hieman erilaisia kriteereitä luokitelllessani muistokirjoituksia eri tyyppeihin. Esimerkiksi Marttinen esittää, että ansioluettelo-muistokirjoitukset ovat lyhyitä, enintään 150 sanan mittaisia, kun taas in memoriam -tekstissä saattaa olla yli kolmesataa sanaa. (Marttinen 1997:45).

Tutkimukseni aineistossa sanamäärät vaihtelevat jonkin verran, mutta pääasiassa kaikki muistokirjoitukset ovat samanmittaisia. Pituutta ei voi mielestäni käyttää kriteerinä oman aineistoni muistokirjoitustyyppien luokittelussa. Aineistossani esiintyy samanmittaisia muistokirjoituksia, jotka voivat olla tyypiltään niin in memoriam -tekstejä kuin ansioluetteloitakin. Aineistoni muistokirjoitusten pituuteen vaikuttaa ainakin jonkin verran se, kuinka monta

muistokirjoitusta kussakin lehdessä on julkaistu. Etenkin Opettaja-lehden tapauksessa on oletettavaa, että kolmen muistokirjoituksen lehdessä muistokirjoitukset ovat hieman lyhyempiä kuin esimerkiksi pelkästään yhden muistokirjoituksen lehdessä. Lisäksi aineistoni muistokirjoituksissa voi olla sekä ansioluettelon että in memoriam -tekstin piirteitä. Esimerkiksi työelämästä saatetaan kertoa ansioluettelomaisesti, mutta muutoin teksti voi olla täysin in memoriam -muistokirjoitustyyppiä. Näyttää kuitenkin siltä, että in memoriam -teksti on suosituin muistokirjoitustyyppi. Puhtaasti ansioluettelomaisia muistokirjoituksia aineistossani on vain muutamia.

Seuraavaksi esittelen kaksi prototyyppistä muistokirjoitusta, joista toinen on tyyliltään in memoriam -teksti ja toinen ansioluettelo. Molempiin muistokirjoituksiin olen myös merkinnyt hakasulkeisiin jaksot. Ensimmäisenä on in memoriam -teksti.

[KUOLINUUTINEN] Kasvatustieteen maisteri, kotitalouden ja äidinkielen aineenopettaja **Satu Rönttinen** menehtyi odottamattoman sairauden uuvuttamana Meilahden sairaalassa Helsingissä 3.2.2011. Hän oli syntynyt 23.12.1964 Orimattilassa.

[TYÖELÄMÄ] Tultuaan ylioppilaaksi Orimattilan lukiosta Satu aloitti suomen kielen opinnot Helsingin yliopistossa. Myöhemmin hän siirtyi kasvatustieteelliseen tiedekuntaan, josta hän valmistui kasvatustieteen maisteriksi kotitalous pääaineenaan.

Sadun myötätunto oli erityistä tukea tarvitsevien oppilaiden puolella. Opiskeluaikana ja valmistumisen jälkeen Satu työskenteli pitkään sairaalakoulussa Helsingissä. **[AMMATILLINEN PERSOONA]** Tunnelma Sadun tunneilla oli aina lämminhenkinen. Oppilaista huomasi, kuinka he nauttivat Sadun kotitaloustunneista. Oppilaat Satu kohtasi lämmöllä ja yksilöllisesti ajatellen heidän jatko-opintojaan.

[PERSOONA] Opiskelu- ja työtoverina Satu oli lämmin, valoisa, empaattinen, ahkera ja kaikin tavoin reilu ihminen, joka piti kaikkia kohtaamiaan ihmisiä samanarvoisina. Ystävänsä Satua luonnehti poikkeuksellinen kyky nähdä ja tuoda esiin lähimmäisessä piilevät positiiviset voimavarat. Hän jaksoi ahkeraan tukea ja kannustaa ystäviään kohti tavoitteitaan. Elämän vaikeiden tilanteiden yhteydessä Satu osasi alati löytää rohkaisevat ja lohduttavat sanat ystävilleen.

[MUISTELU] Sadun pitkäaikaissairauden hoitoon kuuluivat valohoitojaksot etelän aurin-gossa. Viimeisenä kesänään Satu sai nauttia poikkeuksellisesta auringon ja lämmön määrästä kotimaassa. Elämä ja tulevaisuus näyttivät tuolloin vielä valoisilta. Siksi tieto hyvän opiskelu- ja työtoverin ja ennen kaikkea ystävän menetyksestä tuli yllätyksenä.

[KIRJOITTAJATIEDOT]

HEIDI HAKALA, JOHANNA PIHLAJA, MANU VIITALA, MARITA VÄNSKÄ.

Opiskelu- ja työtoverit
(Opettaja 15/2011)

Ansioluettelo-muistokirjoitus:

[**KUOLINUUTINEN**] Musiikinlehtori **Pentti Paalanen** kuoli Joensuussa 79-vuotiaana 19.8.2011. Hän oli syntynyt 29.2.1932.

[**TYÖELÄMÄ**] Pentti Paalanen tunnettiin Mukulat, Tytrit ja Tolv'anat -kuoroistaan. Hän oli myös säveltäjä, muusikko ja sanoittaja. Hän toimi opettajana Joensuun oppikouluissa, kutsuttuna Kuopion musiikkilukion ensimmäisenä rehtorina ja soitonlehtorina Joensuun yliopistossa. Uraan mahtui noin 40 vuotta musiikkikasvatusta eri ikäpolville, myös sairaanhoidon opiskelijoille.

[**AMMATILLINEN PERSOONA**] Mainetta niittivät Joensuun tyttölyseon orkesteri, lapsikuoro Mukulat ja yliopiston Tolv'anat. Paalanen palkittiin useissa sävellys- ja kuorokilpailuissa. Unicefin Suomen kilpailun vuoden 1979 voitti sävellys *Pienessä puussa* ja Yleisradion kilpailun vuonna 1985 sävellys *Viivin kirje Jeesukselle*. Samoin *Lasten Karjala* on soinut kesän avauksissa Joensuun Laululavalla usean vuoden ajan.

Paalanen sai useita tunnustuspalkintoja, mm. OAJ:n kultaisen mitalin kulttuurin hyväksi tehdystä työstä. Hänelle myönnettiin *director musices* -arvonimi vuonna 1998. Kuorojensa kanssa hän julkaisi viisi omakustannusäänitettä omien sävellystensä ja sovitustensa pohjalta. Pentti Paalasalalle myönnettiin taiteilijaeläke vuonna 1995.

[**PERSOONA**] Pentti Paalanen oli musiikkimies Jumalan armosta.

[**KIRJOITTAJATIEDOT**] *Omaiset*
(Opettaja 40/2011)

Edellä olevien prototyypisten muistokirjoitusten perusteella on huomautettava, että muistokirjoitustyyppi vaikuttaa paljon myös tyyliin. Tai vastaavasti muistokirjoitustyyppi määräytyy osittain myös tyylin perusteella. Sellaiset in memoriam -tekstit, jotka sisältävät paljon vainajan luonteen kuvailua, ovat usein myös tyyliltään lämpimiä ja henkilökohtaisia. Ansioluettelo-muistokirjoitus on tyyliltään jäykkä ja hyvin virallinen. Virallisuutta korostaa esimerkiksi vainajasta puhuminen koko nimellä tai pelkällä sukunimellä. Ansioluettelo-muistokirjoitustyyppissä pyritään vain luettelemaan vainajan toimia. On myös tärkeää huomata, että edellä olevan ansioluettelo-muistokirjoituksen ovat kirjoittaneet vainajan omaiset. Vaikka omaiset ovat kirjoittaneet muistokirjoituksen, tyyli ei ole henkilökohtainen ja vainajan persoonaa ei kuvailla lainkaan. In memoriam -muistokirjoitustyyppi on sen sijaan hyvinkin henkilökohtainen ja siinä todella painotetaan vainajan persoonaa ja luonnetta. Työpaikka mainitaan ohimennen, sillä muistokirjoituksessa halutaan keskittyä enemmänkin kuvailemaan vainajaa ihmisenä.

4 POHDINTA

Tämän tutkimukseni tarkoituksena oli selvittää, millainen muistokirjoitus on tekstilajina. Tarkastelin muistokirjoituksia erityisesti rakenteen kautta, sillä ennakko-oletuksena oli, että muistokirjoitusten rakenne on hyvin kaavamainen ja vakiintunut. Rakenteen analyysissä käytin hyödyksi rakennepotentiaali-käsitettä, jonka avulla muistokirjoituksista pystytään erottamaan pakollisia ja valinnaisia jaksoja sekä tarkastelemaan näiden jaksojen esiintymistiheyttä ja -järjestystä. Rakenteen lisäksi perehdyin hieman muistokirjoitusten tyyliin, sillä tyyllillä on myös merkitystä tekstilajin tunnistamisessa. Etenkin muistokirjoituksissa tyyllillä voi olettaa olevan paljon merkitystä, sillä muistokirjoituksien tavoitteena on kunnioittaa vainajaa, jolloin tyyllivalintoja joutuu pohtimaan tarkkaan.

Muistokirjoituksessa on yhteensä 11 jaksoa, joista neljä on pakollista ja seitsemän valinnaista. Tutkimuksen tuloksien perusteella muistokirjoituksen pakollisia jaksoja ovat kuolinuutinen, työelämä, valokuva ja kirjoittajatiedot. Valinnaisia jaksoja puolestaan ovat persoona, ammatillinen persoona, kaipaus, yhteiskunnallinen toiminta, tiivistys, kuolema ja muistelu. Aineistoni muistokirjoituksissa työelämää painotetaan paljon, minkä vuoksi se tulee esille oman jaksonsa lisäksi myös muissa jaksoissa. Jaksoista merkittävin on kuolinuutinen-jakso, sillä sen perusteella muistokirjoituksen tunnistaa nimenomaan muistokirjoitukseksi. Kuolinuutinen-jaksossa kerrotaan vainajan kuolemasta. Se sijoittuu lähes poikkeuksetta muistokirjoituksen alkuun, mikä korostaa jakson tärkeyttä. Jaksot koostuvat pääasiassa vainajan työelämän ja yhteiskunnallisen aktiivisuuden käsittelystä, mutta myös vainajan henkilökohtaiseen elämään ja persoonallisuuteen paneudutaan.

Tyyliiltään muistokirjoitukset ovat kunnioittavia ja neutraaleja. Niissä varotaan ilmaisemasta asioista liian räikeästi tai loukkaavasti. Kirjoittajan on otettava tekstissään huomioon niin lukijat kuin kirjoituksen kohde. Muistokirjoitukset ovat teksteinä melko lyhyitä, jolloin tiivis ilmaisu on hyvin olennaista. Tällöin muistokirjoituksesta jäävät helposti pois kaikenlaiset tyyllittelyt ja erikoisemmat ilmaukset, sillä tärkeimmät asiat on tuotava esille ytimekkäästi. Muistokirjoituksen jaksoista esimerkiksi tiivistys- ja kaipaus-jaksot ovat sellaisia, joissa tyyli kuitenkin vaihtelee hieman enemmän kuin muissa jaksoissa. Tiivistys- ja kaipaus-jaksoissa kirjoittajalla on hieman enemmän vapautta kuvailla vainajaa, jolloin tyylinvaihtelut ovat suotavampia muihin jaksoihin nähden. Muiden jaksojen kirjoitustyyli on usein hyvin luettelomaista, mutta tiivistys- ja kaipaus-jaksoissa tyyli on välillä jopa kaunokirjallista. Tyylinvaihtelu kyseisissä jaksoissa liittyy varmasti myös siihen, että jaksojen tarkoitus on olla tunteellisia.

Tyylin kannalta myös henkilökohtaisuuden ilmaiseminen on olennaista. Muistokirjoitukset ovat pääasiassa tyyliään hyvin virallisia, mutta joissakin jaksoissa myös henkilökohtaisuudelle on annettu tilaa. Tällaisia jaksoja ovat erityisesti kaipaus- ja muistelu-jaksot. Näissä jaksoissa voidaan osoittaa kirjoittajan omaa tai muiden ihmisten suhtautumista vainajaan. Muistokirjoitusten tapauksessa osoitetaan surua, ikävää ja kaipausta. Jaksot ovat tärkeitä muistokirjoitukselle, sillä ne pehmentävät muuten niin ankeita ja virallisia muistokirjoituksia.

Tutkimukseni aineistona käytin Opettaja-lehden ja Helsingin Sanomien muistokirjoituksia. Muistokirjoitukset olivat molemmissa aineistolähteissä melko samanlaisia, mutta eroavaisuuksiakin löytyi. Sisällöltään tämän tutkimuksen muistokirjoitukset noudattelevat Marttisen (1997) havaitsemaa linjaa, jonka mukaan suurimman tilan muistokirjoituksissa vie vainajan työelämän käsittely. Toki aineistossani on myös muutama poikkeustapaus, joissa halutaan työelämän käsittelyn sijaan keskittyä enemmän vainajan persoonallisuuteen, mutta tällaisia muistokirjoituksia on aineistossani vain muutamia. Sekä Opettaja-lehden että Helsingin Sanomien muistokirjoitusten keskeisintä sisältöä on siis työelämä ja yhteiskunnallinen toiminta.

Opettaja-lehden ja Helsingin Sanomien muistokirjoitukset eroavat toisistaan paljon pituudessa: Helsingin Sanomien muistokirjoitukset ovat yleensä huomattavasti pidempiä. Helsingin Sanomien muistokirjoitusten pituudesta johtuu osittain myös se, että jaksot toistuvat teksteissä useammin kuin Opettaja-lehdessä. Opettaja-lehden muistokirjoitusten rakenteelle on tyypillisempää, että kutakin jaksoa esiintyy vain yhden kerran koko tekstikokonaisuudessa. Helsingin Sanomien muistokirjoituksissa yhtä jaksoa saattaa esiintyä useitakin kertoja, vaikka pääasiassa jaksoja on yhdestä kahteen kappaletta kaikissa aineistoni muistokirjoituksissa.

Muistokirjoitusten rakenne vaikuttaa siis melko vakiintuneelta. Kuitenkin on huomautettava, että vakiintuneisuus koskee pääasiassa sitä, millaisia jaksoja muistokirjoitus sisältää. Sen sijaan muistokirjoituksen jaksosten sijainti voi vaihdella huomattavasti, sillä vain muutamalla jaksolla on kiinteä ja ehdoton sijainti tekstissä. Tämä osoittaa sen, että muistokirjoituksessa enemmän painoarvoa on muistokirjoituksen sisällöllä kuin asioiden järjestäytymisellä. Tästä johtuen onkin olennaista huomauttaa, että muistokirjoituksia olisi syytä tutkia nimenomaan sisällön kannalta ja kenties tuottamisen näkökulmasta. Tuottamisen näkökulma olisi mielenkiintoinen, koska muistokirjoitukset ovat myös tapa käsitellä surua.

Muistokirjoitusten pituus johtaa myös siihen, että Helsingin Sanomien muistokirjoituksissa on enemmän tilaa kuvailevalle tyyliä. Niiden muistokirjoitukset ovatkin tyyliään huomattavasti Opettaja-lehden muistokirjoituksia vapaampia, kaunokirjallisempia ja kerronnallisempia. Helsingin Sanomien muistokirjoitusten kuvailevampi tyyli johtuu osittain myös

siitä, että muistokirjoitusten kohteet ovat kulttuurielämän edustajia. Kaunokirjalliset ja vivah-teikkaat ilmaisut sopivat huomattavasti paremmin luovan alan edustajien muistokirjoituksiin kuin vaikkapa poliitikoiden muistokirjoituksiin. Lisäksi Helsingin Sanomien muistokirjoituk-sissa on paljon esimerkiksi muistelu-jaksoja, joihin kertova ja kuvaileva tyyli luontevasti so-pii.

Ulkomaalaisiin muistokirjoituksiin verrattuna suomalaiset muistokirjoitukset ovat pit-kähti samankaltaisia. Moseksen ja Marellin (2004) tutkimat muistokirjoitukset sisältävät pal-jon samoja elementtejä tutkimieni Opettaja-lehden ja Helsingin Sanomien muistokirjoitusten kanssa. Esimerkiksi aloituksessa on tärkeää kertoa, kuka on kuollut, missä ja miten. Lisäksi vainajan elämästä kerrotaan hyvin paljon samoja asioita. Ura, koulutus ja saavutukset ovat elämänsä olennaisimpia asioita. Yksi selkeä eroavaisuus Moseksen ja Marellin sekä tut-kimieni muistokirjoitusten välillä on se, että New York Timesin muistokirjoituksissa luette-loidaan perheenjäsenten nimiä. Tämä piirre oli myös Affulin (2012) tutkimissa ghanalaisissa kuolinilmoituksissa. Opettaja-lehden ja Helsingin Sanomien muistokirjoituksissa listaa omais-ten nimistä ei ole lainkaan.

Moseksen ja Marellin tutkimuksen muistokirjoituksiin liittyvät myös sellaiset elementit kuin hautajaiskutsu ja lahjoituspyyntö. Lahjoituspyynnössä ilmoitetaan yleensä tiedot jostakin järjestöstä, jolle ihmiset voivat lahjoittaa rahaa vainajan nimissä (2004: 127). Suomessa nämä elementit eivät sisälly muistokirjoitukseen, sillä rahalahjoitukset eivät kuulu suomalaiseen hautajaiskulttuuriin. Hautajaiskutsu sen sijaan saatetaan esittää Suomessakin, tosin silloin aina kuolinilmoituksessa.

Yksi tämän tutkimuksen tuloksiin vaikuttava seikka on muistokirjoitusten julkaisu-paikka. Aineistoni muistokirjoitukset on julkaistu Opettaja-lehdessä ja Helsingin Sanomissa, jotka ovat lehtinä hyvin erilaiset. Julkaisupaikka vaikuttaa muistokirjoitusten sisältöön, muo-toon ja tyyliin. Tekstilajin määrittelyn kannalta olisi ollut hyvä ottaa tutkimuksen aineistoon mukaan muistokirjoituksia huomattavasti useammasta aineistolähteestä, jolloin muistokirjoi-tuksen erilaisista variaatioista olisi saanut mahdollisimman kattavan kuvan. Tutkimuksen teon aikana selailin jonkin verran muistokirjoituksia myös muista lehdistä – pääasiassa kuitenkin sanomalehdistä. Etenkin pienemmissä paikallisissa sanomalehdissä muistokirjoitukset saatta-vat olla tyyliiltään hyvinkin vaihtelevia. Yksi mainitsemisen arvoinen muistokirjoitustyyppi on eräänlainen kirjemuistokirjoitus. Nimensä mukaisesti muistokirjoitus on kirjoitettu kirjeen muotoon ja osoitettu vainajalle. Muistokirjoituksessa puhutellaan vainajaa, mikä tekee muis-tokirjoituksen sävystä hyvin henkilökohtaisen. Oman tutkimukseni aineistossa oli myös yksi tällainen muistokirjoitus, jossa puhuteltiin vainajaa.

Kirjoittajien taitotasoa vaikuttaa myös osaltaan muistokirjoitusten kirjoittamiseen ja sitä kautta niiden rakenteeseen ja tyyliin. Taitavammat kirjoittajat saattavat uskaltautua kokeilemaan erilaisia ratkaisuja rakenteen ja tyylin suhteen, kun taas heikommat kirjoittajat luottavat mallintamiseen. Opettaja-lehden muistokirjoitusten kirjoittajista suurin osa on vainajan työ-kavereita, jolloin heidän koulutustaustansa viittaa myös siihen, että he ovat tottuneet työskentelemään tekstien kanssa ja näin ollen ovat tottuneita kirjoittajia. Pitkälle tehtyjä johtopäätöksiä kirjoittajien taitotasosta näin ei voi kuitenkaan tehdä, sillä muistokirjoituksissa kirjoittajat eivät pääse osoittamaan taitojaan samalla tavoin kuin muissa teksteissä. Muistokirjoitukset rakentuvat pitkälti luetteloinnista, jolloin kirjoittajien oma tyyli ei pääse erityisesti esille. Helsingin Sanomien muistokirjoitusten kirjoittajien taitotasossa on otettava huomioon se seikka, että osa kirjoittajista on ammatiltaan toimittajia.

Marttisen (1997) muistokirjoitustyypeistä, ansioluettelosta, in memoriam -tekstistä ja uutisesta, tutkimukseni aineistoon sisältyy ansioluetteloja ja in memoriam -tekstejä. Opettaja-lehden aineistossa suurin osa muistokirjoituksista on ansioluettelo-muistokirjoituksia. Helsingin Sanomien muistokirjoitukset ovat puolestaan pitkälti in memoriam -muistokirjoituksia. On kuitenkin huomattava, että Opettaja-lehden ansioluettelo-muistokirjoituksiin sisältyy myös vainajan luonnehtimista, mikä kuuluu perinteisesti in memoriam -teksteihin. Oikeastaan Opettaja-lehden muistokirjoitukset sijoittuvat näiden kahden muistokirjoitustyyppin välimaastoon. Uutiseksi lueteltavia muistokirjoituksia ei aineistostani löytynyt, mikä johtuu osaltaan siitä, että olen kerännyt aineistoni muistokirjoituksille varatuilta sivuilta. Uutiseksi lueteltavat muistokirjoitukset julkaistaan lehdessä yleensä muualla kuin perinteisillä muistokirjoituksille varatuilla sivuilla.

Tämän tutkimuksen tulokset antavat vain lyhyen katsauksen muistokirjoituksen tekstilajiin. Analyysi pystyy kuitenkin kuvaamaan muistokirjoituksen perusrakennetta ja tyyliä melko kattavasti, sillä muistokirjoitus on tekstilajina oletettavasti vakaa ja muuttumaton. Vaikka muistokirjoitukset saattavat olla eri ympäristöissä hieman erilaisia, on niiden perusrakenne kuitenkin hyvin samankaltainen, sillä niillä on hyvin vahva kommunikatiivinen tavoite. Tämä kommunikatiivinen tavoite on kunnioittaa ja muistella vainajaa. Muistokirjoituksen tekstilaji ja tekstilajin rakenne määräytyy vahvasti kommunikatiivisen tavoitteen pohjalta.

Muistokirjoitusten tulevaisuuden näen melko vakaana ja vahvana. Uskoisin, että perinteiset lehdissä julkaistavat muistokirjoitukset säilyttävät asemansa, mutta internet muistokirjoitusten julkaisupaikkana tulee varmasti saamaan vahvempaa jalansijaa. Jo nyt internet tarjoaa vainajan muisteluun erilaisia mahdollisuuksia. On olemassa erilaisia muisteluvustoja, joissa vainajaa voi kunnioittaa erilaisin tavoin. Vaikka muistokirjoitus on pysynyt suhteellisen

muuttumattomana tekstilajina vuosien varrella, uskoisin että tulevaisuudessa etenkin muistokirjoitusten sisältö ja täten muistokirjoitustyypit tulevat muuttumaan. Työelämä ja yhteiskunnallinen toiminta ovat olleet tähän asti muistokirjoitusten keskeisintä sisältöä, mikä johtuu varmasti siitä, että yhteiskunnassamme työllä ja työuralla on ollut suuri merkitys. Työtä on ikään kuin pidetty ihmisen arvon mittarina. Jo nyt on kuitenkin nähtävissä, että ihmisiä ei enää arvoteta työn perusteella kuten ennen. Muut arvot ovat nousseet työtä tärkeämmiksi. Uskon, että muistokirjoitusten sisältö painottuu tulevaisuudessa yhä enemmän vainajan persoonan ja henkilökohtaisen elämän käsittelyyn.

Kuten jo tutkimuksen taustoja esitellessäni mainitsin, muistokirjoituksia ei ole tutkittu paljon ja siksi ne tarjoavat paljon analysoitavaa. Tämä tutkimus tarjoaa yleistävän näkemyksen muistokirjoituksen rakenteeseen ja tyyliin, joita kuitenkin voisi analysoida paljon yksityiskohtaisemminkin. Muistokirjoitusten kerääminen eri aineistolähteistä olisi varmasti tuonut tutkimukseen lisää syvyyttä, sillä esimerkiksi pienemmissä paikallisissa sanomalehdissä muistokirjoitukset saattavat olla hyvinkin erilaisia kuin valtakunnallisessa Helsingin Sanomissa. Jatkotutkimuksia ajatellen mielenkiintoista olisi esimerkiksi vertailla suomalaisia muistokirjoituksia ulkomaalaisiin muistokirjoituksiin, sillä muistokirjoituksia kirjoitetaan myös muualla. Eroja eri maiden muistokirjoitusten rakenteessa ja tyyliin varmasti olisi, sillä ovathan eri maiden kuolemakäsitykset ja hautajaisperinteetkin hyvin erilaisia. Vertailevan näkökulman avulla suomalaisista muistokirjoituksista saisi nostettua esille paljon uutta.

Muistokirjoituksia olisi mielenkiintoista tarkastella myös siitä näkökulmasta, millaista kuvaa niissä luodaan vainajasta ja tietyistä ammattiryhmistä. Muistokirjoituksista voisi selvittää, millaisia piirteitä esimerkiksi opettajista nostetaan esille niin työn kuin yksityiselämänkin puolella. Muistokirjoitukset luovat vahvasti kuvaa siitä, millainen on hyvä ja esimerkillinen ihminen. Tarkastelemalla vainajakuvaa muistokirjoituksista saataisiin nostettua esille laajemmin yhteiskunnassa esillä olevia arvoja.

Tämän tutkimuksen perusteella väitän, että muistokirjoituksia kirjoitetaan yhä edelleen ihmisistä, jotka ovat olleet vahvoja persoonia ja yhteiskunnallisesti aktiivisia. Lisäksi muistokirjoitusten vainajat ovat usein menestyneet työelämässään erityisen hyvin ja edistäneet oman alansa kehittymistä. Vaikka Marttinen (1997) mainitseekin, että muistokirjoituksia voidaan kirjoittaa kaikista kansankerroksista, ei muistokirjoituksia kuitenkaan usein näe kirjoitettavan ns. tavallisista kansalaisista. Toki julkaisupaikalla on varmasti jonkin verran vaikutusta siihen, keiden muistokirjoitukset julkaistaan. Esimerkiksi pienilevikkisissä paikallislehdissä ja sanomalehdissä muistokirjoituksia kirjoitetaan varmasti myös sellaisista ihmisistä, jotka eivät

välttämättä ole olleet yhteiskunnallisesti niin merkittäviä. Tällöin muistokirjoituksen tarkoituksena on enimmäkseen tuoda esille kirjoittajan ja vainajan läheisten kaipausta ja surua.

Muistokirjoituksien tavoite on aina kunnioittaa vainajaa, olipa kyseessä sitten yhteiskunnallisesti merkittävä henkilö tai ei. Kuitenkin yhteiskunnallisesti merkittävien henkilöiden muistokirjoituksissa halutaan usein korostaa vainajan saavutuksia ja ansioita. Tällaiset muistokirjoitukset jäävät yleensä sävyltään neutraaleiksi ja joskus jopa etäisiksi, kun taas ns. tavallisista kansalaisista kirjoitetut muistokirjoitukset ovat usein sävyltään hyvin henkilökohtaisia ja lämminhenkisiä, sillä niissä vainajan persoonallisuuden käsittelyyn on enemmän tilaa. Yhteiskunnallisesti merkittävien henkilöiden muistokirjoituksissa saavutusten käsittely ja luettelointi on tärkeintä, minkä vuoksi ne liikkuvat kovin yleisellä tasolla. Ns. tavallisten kansalaisten muistokirjoituksissa on paljon enemmän muistelua vainajan ja läheisten yhdessä koetuista tapahtumista, mikä luo muistokirjoituksiin yksityisyyttä ja henkilökohtaisuutta.

Muistokirjoituksissa ei suoraan puolustella tai todistella sitä, miksi kyseisestä henkilöstä on kirjoitettu muistokirjoitus. Usein syyn muistokirjoitukselle pystyy kuitenkin lukemaan rivien välistä. Joissakin muistokirjoituksen jaksoissa saatetaan korostaa sitä, miten ainutlaatuinen ihminen on ollut ja mitä annettavaa hänellä on ollut muille ihmisille. Yleensä pelkkä luonteenpiirteiden jalo kuvailu ei riitä, vaan lisäksi vainajan merkityksellisyyttä korostetaan yhteiskunnallisilla ansioilla ja työelämän saavutuksilla.

Hasanin rakennepotentiaalimallin hyödyntäminen muistokirjoituksen rakenteen analyysissä oli jossain määrin haastavaa. Rakennepotentiaalimallin avulla kuitenkin pystyin erottelamaan melko hyvin muistokirjoituksien pakollisia ja valinnaisia jaksoja, joiden pohjalta muistokirjoituksen sisältö ja tavoitteet hahmottuivat melko hyvin. Jako pelkästään pakollisiin ja valinnaisiin jaksoihin ei mielestäni tunnu kuitenkaan kovin luontevalta. Pakollisiksi jaksoiksi luetteloin myös sellaisia jaksoja, jotka olivat lähes jokaisessa muistokirjoituksessa. Aineistoni muistokirjoituksista oli havaittavissa neljä pakollista jaksoa ja seitsemän valinnaista jaksoa. Valinnaisista jaksoista kuitenkin osa oli sellaisia, että ne esiintyivät hyvin monessa aineistoni muistokirjoituksessa.

Hasanin rakennepotentiaalimalliin voisikin lisätä pakollisten ja valinnaisten jaksojen luokan lisäksi myös todennäköinen jakso -luokan. Hasanin mallia onkin kritisoitu sen jäykkyydestä. Esimerkiksi Bex (1996: 140–141) esittää, että pakollisuuden tai välttämättömyyden sijasta kyse on enemmänkin tyypillisyydestä. Mielenkiintoista kuitenkin oli, että aineistossani jaksoja oli suhteellisen tasaisesti. Tämä kertoo osaltaan siitä, miten vakiintunut muistokirjoituksen sisältö on. Koska muistokirjoitus on suhteellisen lyhyt teksti, on se huomioon ottaen muistokirjoituksessa melko paljon erilaisia jaksoja. Muistokirjoituksessa on siis tarve ilmaista

paljon asioita, mikä on luonnollista, sillä muistokirjoituksen koetaan olevan viimeiset sanat vainajasta tai vainajalle, joten muistokirjoituksessa pyritään sanomaan paljon mahdollisimman tiiviisti.

Jaksojen luokittelun haasteellisuuteen vaikutti tutkimuksen teossa myös se, että jossain määrin jaksojen sisällöt limittyivät keskenään. Muutamissa jaksoissa oli havaittavissa toisten jaksojen aihepiirejä ja sisältöjä, mutta kuitenkin jokaisella jaksolla oli oma tehtävänsä ja tavoitteensa muistokirjoituksessa. Jakson tehtävä ja tavoite ohjasi kaikkein eniten jaksojen luokittelua. Esimerkiksi muistelu-jakso sisälsi paljon vainajan työelämän ja ammatillisen persoonan käsittelyä, mutta muistelun näkökulmasta. Jaksojen luokittelu on siis hyvin pitkälti myös omaa näkemystäni ja omaa tulkintaani, jolloin joku toinen olisi voinut luokitella tietyn jakson johonkin toiseen luokkaan. Kuitenkin esimerkiksi muistelu-jakso on hyvinkin tärkeä jakso muistokirjoituksessa, sillä muistelu kuuluu vahvana osana suomalaiseen hautajaiskulttuuriin. Tällöin pelkkä työelämän ja ansioiden luettelointi omissa jaksoissaan ei välttämättä riitä, vaan asioita halutaan käsitellä myös muistelun kautta.

Tyyliltään muistokirjoitukset ovat melko neutraaleja. Muistokirjoituksiin kuuluu tiettyjä tyylillisiä piirteitä, jotka toistuvat hyvin usein. Muistokirjoituksissa ei ole kuitenkaan tarkoitus esitellä kirjoittajan omaa tyyliä ja kirjoitustaitoa, vaan kirjoittamista ohjaa vainajan kunnioittaminen. Tämä johtaa siihen, että muistokirjoituksissa varotaan ilmaisemasta asioita liian räväkästi niin hyvässä kuin pahassa. Sananvalinnat ovat yleensä positiivisia ja kunnioitusta herättäviä. Adjektiiveja käytetään lähinnä silloin, kun kuvaillaan vainajaa ihmisenä. Kunnioittavuutta saadaan muistokirjoituksiin esimerkiksi puhumalla vainajasta pelkän sukunimen avulla. Tällöin muistokirjoituksen sävy on myös melko etäinen. Henkilökohtaista sävyä muistokirjoituksissa vältellään jonkin verran, mikä saattaa johtua muistokirjoituksen perinteistä. Muistokirjoituksiin haetaan arvokkuutta pitämällä teksti etäisenä ja neutraalina. Henkilökohtaisuudella muistokirjoituksiin kuitenkin tuodaan tietoisesti lämmintä sävyä. Henkilökohtaisuutta saadaan aikaan puhumalla vainajasta etunimen avulla tai käyttämällä esimerkiksi vainajan lempinimeä.

Muistokirjoituksen tekstilajimäärittely Hasanin rakennepotentiaalimallin avulla toteutui mielestäni melko hyvin, mutta on huomattava, että pelkkä rakenteen osien määrittely tuskin pystyy antamaan kattavaa kuvaa koko tekstilajin olemuksesta. Onkin huomautettava, että muistokirjoituksen sisältö rakentuu pitkälti myös muistokirjoituksen tavoitteiden eli kommunikatiivisten päämäärien mukaan. Muistokirjoituksen tärkein kommunikatiivinen päämäärä on vainajan kunnioittaminen, jolloin muistokirjoitukseen valitaan tietynlainen sisältö ja tietynlainen rakenne, jotta tämä kunnioittaminen toteutuisi mahdollisimman kattavasti. Muistokirjoit-

tuksen tekstilajin määrittely siis pelkästään Hasanin rakennepotentiaalimallin avulla ei anna tarpeeksi syvällistä kuvaa muistokirjoituksen – mutta tuskin minkään muunkaan tekstilajin – luonteesta.

Muistokirjoitukset ovat siis hyvin vakiintunut tekstilaji niin rakenteen kuin tyylinkin osalta. Niiden tehtävänä on kunnioittaa ja muistella vainajaa, mikä näkyy tekstin rakenteessa ja tyyliässä monilla tavoin. Muistokirjoituksia on kirjoitettu kulttuurissamme jo pitkän aikaa ja niitä kirjoitetaan myös tulevaisuudessa. Kuitenkin on huomattavissa, että muistokirjoitusperinteeseen tulee uusia piirteitä, sillä esimerkiksi internet julkaisupaikkana tulee vahvistamaan asemaansa. Muistokirjoituksen rakenteen ja tyylin voi olettaa pysyvän suhteellisen vakiintuneena tulevaisuudessakin, tosin sisältö saattaa muuttua jonkin verran arvojen muuttumisen myötä. Uskon, että tulevaisuudessa sisältö painottuu yhä enemmän vainajan persoonallisuuteen. Työelämän sekä muiden yhteiskunnallisten saavutusten esittelyn uskon jäävän vähemmälle. Tämä kuitenkin edellyttää mielestäni sitä, että muistokirjoituksia kirjoitetaan myös ns. tavallisista kansalaisista, joilla ei yhteiskunnallisesti ole niin merkittävää asemaa kuin esimerkiksi poliitikoilla. Tällöin persoonan painotus muistokirjoituksissa on huomattavasti luontevampaa. Muistokirjoituksien taustalla viriää kuitenkin ajatus siitä, mitä muistokirjoituksen kohde on jättänyt jälkeensä yhteiskunnalle. Niin kauan kuin muistokirjoituksia kirjoitetaan tästä näkökulmasta, muistokirjoituksien sisältö tulee painottumaan vahvasti työelämään ja yhteiskunnallisiin saavutuksiin.

5 LÄHTEET

AFFUL, JOSEPH B.A. 2012: A genre analysis of death announcements in Ghanaian newspapers. *Language, discourse & society* vol.1, no 2. s.118-137.

BEX, TONY 1996: *Variety in written English. Texts in society: societies in text.* London: Routledge.

BHATIA, VIJAY K. 1993: *Analysing genre: Language use in professional settings.* London: Longman.

----- 2004: *Worlds of written discourse: A genre-based view.* London: Continuum.

FAIRCLOUGH, NORMAN 2004: *Analysing discourse. A textual analysis for social research.* London and New York. Routledge.

EGGINS, SUZANNE 1994: *An introduction to systemic functional linguistics.* London: Printer Publishers.

ENKVIST, NILS ERIK 1975: *Tekstilingvistiikan peruskäsitteitä.* Jyväskylä: Gummerus.

HASAN, RUQAIYA 1985: *Language, context and text: Aspects of language in a social-semiotic perspective* s. 52-69. Oxford: Oxford University Press.

----- 1996: *Nursery tale as a genre.* -- Carmel Cloran, David Butt & Geoffrey Williams (toim.), *Ways of saying: Ways of meaning. Selected papers of Ruqaiya Hasan* s. 51-72. London: Casell.

HARSU, SARI 1997: *Kaipauksella muistaen - Aamulehden kuolinilmoitusten tekstiaineksen tarkastelua.* Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

HEIKKINEN, VESA 2009: *Johdanto – Vesa Heikkinen (toim.), Kielenpiirteet ja tekstilajit. Vaikuttavia valintoja tekstilajista toiseen.* s. 7-36. Hämeenlinna: SKS

----- 2007: *Kielen voima.* Helsinki: Gaudeamus.

----- 2000: *Virallisen ideologiaa.* Vesa Heikkinen, Pirjo Hiidenmaa & Ulla Tiililä (toim.), *Teksti työnä, virka kielenä.* s. 297-326. Helsinki: Gaudeamus.

KOMPPA, JOHANNA 2006: *Tiedotteen rakenteen potentiaalit.* Mäntynen, Susanna Shore & Anna Solin (toim.), *Genre - tekstilaji* s. 303–326. Helsinki: SKS.

LASSILA, SIRKKA 1997: *Uusi käytöksen kultainen kirja.* Porvoo: WSOY

LESKELÄ, HANNA 2012: *Analysoitavana kuolinilmoitusgenre: miten lajin oletettu vakiintuneisuus vaikuttaa tutkimusasetelmaan?* Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiililä & Mikko Lounela (toim.), *Genrenanalyysi - tekstilajitutkimuksen käytäntöä.* s. 381-393. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 29. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. <http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk29/>. 19.11.2012

MAURANEN, ANNA 1993: Cultural differences in academic rhetoric. A textlinguistic study. Frankfurt am main: Peter Lang.

MARTTINEN, VIRVE 1997: Muistokirjoituksista journalismiin – Nekrologit Aamulehdessä, Helsingin Sanomissa ja Suomen Sosialidemokraatti - Demarissa 1935–1995. Jyväskylä. Jyväskylän yliopisto.

MIKKONEN, INKA 2010: ”Olen sitä mieltä, että...” lukiolaisten yleisönosastotekstien rakenne ja argumentointi. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

MÄNTYNEN, ANNE & SHORE, SUSANNA 2006: Johdanto. – Anne Mäntynen, Susanna Shore & Anna Solin (toim.), *Genre - tekstilaji* s. 9-41. Helsinki. SKS.

MÄNTYNEN, ANNE 2003: Miten kielestä kerrotaan. Kielijuttujen retoriikkaa. Helsinki. SKS.

MOSES, RAE A. & MARELLI, GIANA D. 2004: Obituaries and the discursive construction of dying and living. *Texas linguistic forum* 47 s.123-130. Proceedings of the eleventh annual symposium about language and society -- Austin, April 11-13, 2003.

NIEMINEN, TOMMI 2010: Lajien synty. Tekstilaji kielitieteen semioottisessa metateoriassa. Jyväskylä. Jyväskylän yliopisto.

PIETIKÄINEN, SARI & MÄNTYNEN, ANNE 2009: Kurssi kohti diskurssia. Tampere. Vastapaino.

PALTRIDGE, BRIAN 1997: Genre, frames and writing in research settings. Amsterdam/Philadelphia. John Benjamins publishing company.

SAUKKONEN, PAULI 1984: Mistä tyyli syntyy? Porvoo: WSOY

SUOMEN EVANKELIS-LUTERILAINEN KIRKKO 2012: evl.fi. 15.11.2012

SWALES, JOHN 1990: Genre analysis: English in academic and research settings. Cambridge: Cambridge University Press.

TARMIO, HANNU & TARMIO, JANNE 1988: Sanankäytön pikkujättiläinen. Porvoo: WSOY.

TIILILÄ, ULLA 2007: Tekstit viraston työssä: tutkimus etuuspäätösten kielestä ja konteksteista. Helsinki: SKS.

VERDONK 2006: Style. K. Brown (toim.), Encyclopedia of language and linguistics. Elsevier.

VOUTILAINEN, EERO 2012: Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiililä & Mikko Lounela (toim.), *Genreanalyysi - tekstilajitutkimuksen käsikirja*. Kotimaisten kielten keskuksen julkaisuja 169. Helsinki: Gaudeamus.

WERLICH, EGON 1982: A text grammar of English. Heidelberg: Quelle